అమృతవాహిని

ద్వితీయ లహరి

శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్య

శ్రీ శ్రీ శ్రీ సీతారామయతీంద్రులు

ముముక్షుజన మహాపీఠాధిపతులు

ద్వితీయ ముద్రణము
వేయి ప్రతులు

సర్వస్వామ్యములు
ప్రకాశకులవి.

సంపాదకులు :

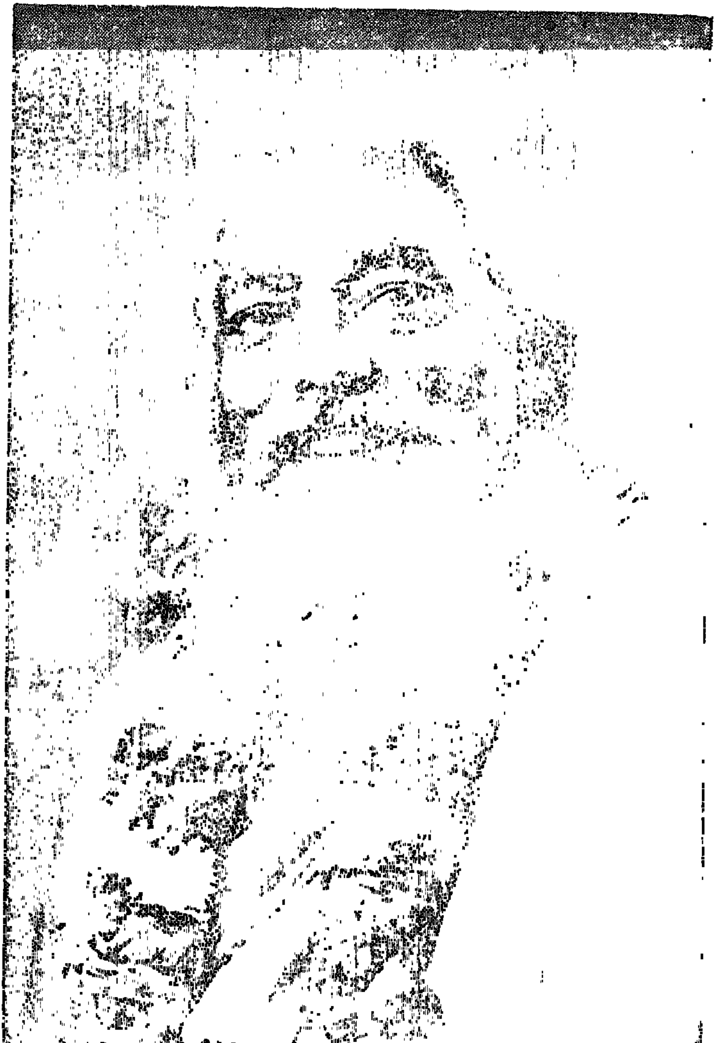
శ్రీ పాపతల్లి
ముత్తీవి సీతారాం

వెల : పన్నెండు రూపాయలు

ప్రతులకు ;
కార్యదర్శి
శ్రీ యతీంద్ర ప్రచురణలు
గంజాంవారివీధి – కాకినాడ

మే
1982

"ము [illegible] షీ పు"
[illegible]వ[illegible] పేట
ఏలూరు.

THIS BOOK IS PUBLISHED WITH THE FINANCIAL ASSISTANCE OF TIRUMALA TIRUPATI DEVA-STHANAMS UNDER THEIR SCHEME "AIDTO PUBLISH RELIGIOUS BOOKS."

పీఠిక

మొదటి అధ్యాయము, గీతోపదేశమునకు ప్రస్తావనరూపముగ నున్నది. కౌరవ పాండవుల సేనలు రెండును కురుక్షేత్రమునకు చేరుటయును, రెండు సైన్యములలోని మహారథులును, వారియొక్క శంఖధ్వనులును వర్ణింపబడినవి. తరువాత, కృష్ణపరమాత్మ, రెండు సైన్యముల మధ్యకు అర్జునుని రథమును తోలుకొనిపోయి నిలుపుట యును, రెండు సైన్యములలోనున్న స్వజన సముదాయమును జూచి అర్జునుడు శోకమోహములను చెంది, క్షత్రియోచితమైన ధర్మయుద్ధ రూపమగు తన కర్తవ్యమునుండి విముఖుడగుటయును, అస్త్రశస్త్రము లను కూడ జారవిడిచి - 'యుద్ధముచేయను' అని చెప్పి విషాదముతో రథమునందు కూలబడుటయును చెప్పి ఆ అధ్యాయము పూర్తి చేయబడినది.

అట్టి పరిస్థితిలో, పరిపూర్ణబ్రహ్మమైన శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జునునికి ఉత్సాహమును కల్పించి, యుద్ధమునకై మరల సిద్ధము చేయుటకు చేసిన ప్రబోధము వర్ణించి చెప్పుటకొరకు సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో అర్జునుని స్థితినిగూర్చి చెప్పుటతో రెండవ అధ్యాయము ప్రారంభింపబడినది.

ఈ రెండవ అధ్యాయమునకు సాంఖ్యయోగము అని పేరు. సాంఖ్యము అనగా జ్ఞానము అని అర్థము. ఆత్మానాత్మ వివేకమును, మానవుని కర్తవ్యమును దీనిలో బోధింపబడియుండుటచేత దీనికి ఈ పేరు వచ్చినది.

జ్ఞానమనగానేమి అని విచారించవలసి యున్నది -

ప్రస్తుతము దేశమునఉన్న మతములన్నిటిసారమును ఆలో చించగ, రెండు విధములయిన జ్ఞానము కనబడుచున్నది.

ఒకటి — పరబ్రహ్మవస్తువు ఒకటి ఉన్నదనియును, ఆత్మలు అనేకములున్నవనియును, ప్రకృతి తత్త్వమొక టున్నదనియును, ప్రకృతి చేత బంధింపబడి ఆత్మలు దుఃఖముల ననుభవించుచున్నవనియును, ఆ దుఃఖములు పోయి శాశ్వత బ్రహ్మానంద మనుభవించవలయుననినచో పరబ్రహ్మముయొక్క అనుగ్రహమే ఏకైక ఉపాయమనియును, ఆ అనుగ్రహము లభించవలయుననినచో ఆ పరబ్రహ్మమునకు శరణాగతి చేసి, ఆయనను భజించుటొక్కటియే కర్తవ్యమనియును చెప్పునది.

రెండు - ఉన్న దొక్క బ్రహ్మమే అనియును, ఇక జీవులుగాని, ప్రకృతిగాని ఏమియును లేనే లేదనియును, కాబట్టి జగత్తు మిథ్య అనియును, ఉన్నదొక్క బ్రహ్మమే గనుకను, 'నేను' ఉండుట సత్యము గనుకను, 'నేనే బ్రహ్మ' మనియును, ఈ విషయమును తెలిసికొని దృఢాధ్యవసాయముతో నుండుటయే మోక్షమనియును చెప్పునది.

ఈ రెండురకములుగ ప్రచారములో నున్న ఈ జ్ఞానములలో, గీత చెప్పునది ఏ జ్ఞానము అను విషయమున పెద్దలలో అభిప్రాయ భేదములు కలిగినవి. భగవద్గీతలో ఏ జ్ఞానము చెప్పబడినదో ఆ జ్ఞానమే మోక్షప్రదమని సిద్ధాంతమే. కనుక గీతలో చెప్పబడిన జ్ఞానమే మనకు ఉపాదేయము. పైన వ్రాసిన రెండురకములయిన జ్ఞానములలో ఏ జ్ఞానము గీతలో చెప్పబడినదో చూడవలసియున్నది. ఈ పరిశీలనతో గీతను పఠించవలసి యున్నది.

సంసారసముద్రమునుండి తరించి, శాశ్వత బ్రహ్మానందానుభవ రూపమైన మోక్షమును బడయుటే మానవుని కర్తవ్యము. దానికి

ఉపాయము గీతలో చెప్పబడి యున్నది. కనుక, గీతను జాగ్రత్తగ పరిశీలించవలసి యున్నది.

మనము ఒక భావమును కలిగియుండి, దానియందలి అభిమానముచే దానిని సమర్థించుకొనుటకు మాత్రమే గీతను స్వీకరించి, మన లౌకికజ్ఞానమును, భాషాప్రావీణ్యమును, బహుశాస్త్ర పరిచయమును, వాక్చమత్కృతియును రచనా సామర్థ్యమును తోడుగ ఆ భావమును సమర్థించుకొనగలిగినను, యథార్థమున కా భావము గీతకు వ్యతిరేకమైనదైనచో, మనము సమర్థించుకొనగలిగినంతమాత్రమున ఆ భావము పరమార్థములో ఏమియును ఉపయోగించదు; సంసారసముద్రమునుండి తరింపచేయజాలదు.

అట్లే, భగవద్గీతలో చెప్పబడిన యథార్థతత్త్వమును, భావమును ఎట్లో తెలిసికొని ఆచరించుకొనుచున్నచో, దానిని సమర్థించి చెప్పగల చాకచక్యము లేకపోయినను ప్రయోజనము సిద్ధించుటలో ఎంతమాత్రమును సందేహములేదు.

ఈ రహస్యమును తెలిసికొని, వదలకయే గీతలను శ్రద్ధాభక్తులతో పరిశీలించవలయును. భగవంతుడు మనకిచ్చిన శక్తిసామర్థ్యములను జాగ్రత్తగ వృద్ధిచేసికొని, ఏ మాత్రమును దుర్వినియోగముగాని, వృథగాని చేసికొనక, నిష్కపట హృదయముతో ప్రయత్నము చేయుట మాత్రమే మన బాధ్యత. తరువాతి విషయముల నన్నిటిని భగవంతుడే చూచుకొనును.

ఈ విషయమునందు నమ్మకము కలుగుటకు – "సంసారమునందు బంధింపబడినవా రొక వర్గము కలరు. ప్రకృతియొక్క పరిభాష

రూపమైన సంసార మొకటి యున్నది. ఈ రెండు తత్త్వములను పరిపాలించు భగవంతుడున్నాడు" అను జ్ఞానము ఉండవలయును.

గీతలో - "తేన ముహ్యంతి జంతవః" అనియును, "త్రిభిర్గుణమయై ర్భావై రేభి స్సర్వ మిదం జగత్, మోహితం నాభిజానాతి" అనియును చెప్పబడియుండుటచేత, అజ్ఞానమువలన ప్రకృతిలో బంధింపబడియున్నవారు కలరని తెలియుచున్నది.

"దైవీ హ్యేషాగుణమయీ" అనియును, "సత్త్వం రజ స్తమ ఇతి గుణాః ప్రకృతిసంభవాః" అనియును ఈ మొదలగుచోట్ల, ప్రకృతితత్త్వ మున్నదని తెలియుచున్నది.

"మయా తతమిదం సర్వం జగదవ్యక్తమూర్తినా" అనియును, "మమభూత మహేశ్వరం" అనియును, "పితాహమస్య జగతో మాతా ధాతా పితామహః" అనియును, "గతి ర్భర్తా ప్రభుస్సాక్షీ నివాసశ్శరణం సుహృత్, ప్రభవః ప్రళయస్థానం నిధానం బీజమవ్యయమ్" అనియును, "మామేవ యే ప్రపద్యంతే మాయా మేతాం తరంతి తే" అనియును ఈ మొదలగుచోట్ల, అనంతకోటి బ్రహ్మాండములకును అధిపతియైన భగవంతుడున్నాడని తెలియుచున్నది. అంతేకాదు - భగవంతునికి శరణాగతిచేసి, ఆయనయొక్క అనుగ్రహముచేతనే సంసారమును దాటవలయునుగాని, ఇంకొక ఉపాయము లేదనిగూడ తెలియుచున్నది. కనుక, గీతలో చెప్పబడిన జ్ఞానము తత్త్వత్రయమును ప్రతిపాదించు మొదటిజ్ఞానమే. ఈ పరిశీలనాదృష్టితో గీతను పఠించవలయును.

తత్త్వత్రయమనగా- భగవత్తత్త్వము, ఆత్మతత్త్వము, ప్రకృతి తత్త్వము అను మూడు తత్త్వములు. రెండవ అధ్యాయములో ఆత్మ

యొక్కయు, ప్రకృతి పరిణామమైన దేహము యొక్కయు స్వభావములు తెలుపబడినవి. ఆత్మ నశించదనియును, దేహము నశించక తప్ప దనియును, అందువలన, దేహములు నశించినంతమాత్రమున ఆత్మలు నశించునని దుఃఖించుట కూడదనియును చెప్పబడినది. 'ఆత్మలు అనేకములా? ఒకటియా?' అను విషయములో, ఈ రెండవ అధ్యాయము ప్రకారము, ఆత్మలు అనేకములుగా పన్నెండవ శ్లోకములోను, పదునెనిమిదవ శ్లోకములోను స్పష్టముగా చెప్పబడినది. పాఠకులు పరిశీలనగా చదువుదురుగాక!

ప్రేమపూర్వక నారాయణ స్మరణములతో శుభాశీస్సులు.

— సీతారామయతి.

అవతారిక

మొదటి అధ్యాయము గీతోపదేశమునకు ప్రస్తావన రూపములో ఉన్నది. కౌరవ పాండవుల సైన్యములు రెండును కురుక్షేత్రమునకు చేరుటయును, రెండు సైన్యముల లోని మహారథులును, వారియొక్క శంఖధ్వనులును వర్ణింప బడినవి. తరువాత కృష్ణపరమాత్మ, రెండు సైన్యముల మధ్యకును అర్జునుని రథమును తోలుకొనిపోయి నిలుపుట యును, ఆ రెండు సైన్యములలోనున్న స్వజన సము దాయమును జూచి అర్జునుడు శోకమోహములను చెంది, క్షత్త్రియోచితమైన ధర్మయుద్ధరూపమగు తన కర్తవ్యము నుండి విముఖుడగుటయును, అస్త్రశస్త్రములను కూడ జార విడిచి, విషాదముతో, 'యుద్ధము చేయను' అనిచెప్పి, రథమునందు కూలబడుటయును చెప్పి, మొదటి అధ్యా యము సమాప్తము చేయబడినది.

ఇట్టి పరిస్థితిలో, పరిపూర్ణబ్రహ్మమైన శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ అర్జునునికి ఉత్సాహము కల్పించి యుద్ధమునకై మరల సిద్ధము చేయుటకు చేసిన ప్రబోధమును వర్ణించి చెప్పుటకొరకు సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో అర్జునుని స్థితిని గూర్చి చెప్పుటతో రెండవ అధ్యాయము ప్రారం భించబడినది.

ఓం శ్రియఃపతయే నమః

ఓం శ్రీ పరమాత్మనేనమః

శ్రీమద్భగవద్గీతా — ద్వితీయోఽధ్యాయః

సాంఖ్యయోగః

సంజయ ఉవాచ :—

శ్లో॥ తం తథా కృపయావిష్ట
మశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్
విషీదంత మిదం వాక్య
మువాచ మధుసూదనః॥ ౧

ప. వి :— తం, తథా, కృపయా, ఆవిష్టమ్, అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్, విషీదంతం, ఇదం, వాక్యం, ఉవాచ, మధుసూదనః

టీక :—

కృపయా = కృపతో,
ఆవిష్టం = కూడుకొనినవాడై,
అశ్రుపూర్ణాకులేక్షణమ్=కన్నీళ్ళతో నిండి వ్యాకులములైన నేత్రములు కలవాడును,
తథా = అట్లు (మొదటి అధ్యాయములో చెప్పబడిన ప్రకారము),
విషీదంతం = దుఃఖించుచున్నవాడును (అయిన),
తమ్ = ఆ అర్జుననిగూర్చి,

మధుసూదనః = కృష్ణభగవానుడు,
ఇదం వాక్యం = ఈవాక్యమును,
ఉవాచ = పలికెను.

సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.

తా. ఆ విధముగ కృపచేత కలగిన చిత్తముగలవాడై, కన్నుల వెంట నీరు ధారలుగ కార్చుచు దుఃఖించుచున్న అర్జునునితో కృష్ణ పరమాత్మ ఇట్లు పలికెను -

అ మృ త వా హి ని :—

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో -

"ఓ మహారాజా ! ఇప్పుడు నేను చెప్పినట్లు - ఈ యుద్ధము చేయుట మహాభయంకరములయిన అనేక అనర్థములకు కారణ మనియును, అత్యంత మహాపాపము మనలను ముంచివేయు ననియును, దానికి ఫలమైన రౌరవాది నరక యాతనల ననుభవించవలసి యుండుననియును, బంధుస్నేహము వలన భ్రాంతిమూలకమైన కృపచేత ఆవరింపబడినవాడై ఏమేమియో చెప్పి, తలంచుకొని, తలంచుకొని రథములో చతికిల బడి, కన్నీరు మున్నీరుగ కార్చుచు అపారముగ దుఃఖించుచున్న అర్జునుని చూచి కృష్ణపరమాత్మ ఇట్లుపలుకుచున్నాడు" అని చెప్పుచున్నాడు.

ఇప్పుడు అర్జునునకు ఆవేశించినది యథార్థమైన కృప కాదు. కృపారూపమున వచ్చిన మోహపిశాచము.

పిశాచము పట్టినవాడు స్వాధీనము తప్పి ఎట్లు ప్రేలునో అట్లే ఇచ్చట అర్జునుడుకూడ స్వాధీనము తప్పి, కృపారూపమున వచ్చి ఆవేశించిన మోహపిశాచము ఎట్లు మాట్లాడించిన అట్లు మాట్లాడుచున్నాడు.

కృప ఇతరుల దుఃఖమును జూచి సహించలేకపోవుటతో ఆగదు. వారి దుఃఖమును పోగొట్టుటకును, వారికి హితము చేయుటకును తగిన సామర్థ్యమునిచ్చి, ఆ హితమును చేయుటకు ప్రేరేపించును. ఇది కృపయొక్క లక్షణము.

ఇతరుల దుఃఖములను జూచియో, తనకు రాబోవు కష్టములను నష్టములను తలంచుకొనియో, ఏపనిని చేయలేక, కర్తవ్యవిమూఢుడై, శరీరము జావకారగా, నిలువలేక కూలబడుట కృపకాదు. అది హృదయ దౌర్బల్యము. ఈ హృదయ దౌర్బల్యము అర్జునునకు కలుగుటకు కారణము కృపారూపముతో వచ్చి పట్టుకొనిన మోహపిశాచమే, పిశాచము పట్టిన వాడు తన సహజమైన స్వభావ శక్తి సామర్థ్యములను కోల్పోయి, పిశాచము ఎట్లు మాట్లాడించిన అట్లు మాట్లాడును; ఎట్లు ఆడించిన అట్లు ఆడును. ఇప్పుడు అర్జునుని స్థితి ఇట్లే ఉన్నది.

అంతియే కాని, నిజముగ అర్జునునకు కృపయే ఉన్నచో కృప పనికిరాదని కృష్ణపరమాత్మ ఆక్షేపణ చేయునా ? ఆయనను కృపాసింధువు అని మహాత్ములు చెప్పుచున్నారు; సకల

శాస్త్రములును వాకొనుచున్నవి. అట్టి పరమాత్మ అర్జునునితో కృపను కాదని ఎందులకు చెప్పెను? అది కృపకాదు కనుకను, కృపావేషముతో మోహపిశాచము పట్టుకొని ఏడిపించు చుండుటచేతను, ఆ మోహపిశాచమును పట్టి ఖండించుటయే ఇప్పుడు కృష్ణపరమాత్మ చేయవలసినది. అయితే, ఇంతపని ఆయన చేయగలడా అనినచో - అది ఆయనకు ఒక పెద్దపని కాదు. ఆయన మధుసూదనుడాయె. మధువను రాక్షసుని- లోకముల నన్నిటిని హాహాకారము లెత్తించిన ఆ ఘోర రాక్షసుని- గోటితో గిల్లి పారవేసిన కృష్ణునికి ఈ పిశాచము ఒక లెక్కయా !

అర్జునునకు కలిగిన కృప ఇంకను ఎట్టిదనిన - ఒకనికి చేతి మీదనో కాలిమీదనో ఒక మహావ్రణము లేచినది. అది అతి ప్రమాదపరిస్థితికి వచ్చినది. ఇక ఒక గంట తడవైనచో మిగిలిన శరీరమున కంతకును ప్రాకి ప్రాణమే పోగల ప్రమాదము వాటిల్లగలదు. వెంటనే వైద్యుడు 'ఇక శస్త్రచికిత్స చేసిన గాని ఇతడు బ్రతుకడు' అని చెప్పి, ఆతని బంధువులను ఒప్పించి, శస్త్రచికిత్సకై కత్తుల కటారుల నన్నిటిని పట్టుకొనివచ్చి, తీరా వ్రణచ్ఛేదనము చేయు సమయమునకు "అయ్యో! ఈతడని నచో నాకెంతయో కృప. ఈతనిని ఎట్లు కోయగలను, కోయ లేనండీ ! ఈతని కింత అపకారము ఎట్లు చేయగలను ? ఈతడు నాకు మిత్రుడు; బంధువుకూడ. ఏమైనను సరియే- నేను కోయ

జాలను. నాకు కాళ్ళు వణకుచున్నవి. శరీరము కంపించుచున్నది. హృదయములో దడపుట్టుచున్నది. నోరెండిపోవుచున్నది. చేతులనుండి కత్తులు జారిపోవుచున్నవి" అనినచో ఏమన వలెను ? అది నిజముగ కృపయగునా ? దాని పేరు కృపకాదు. ఒక రకమైన గుండెజబ్బు. అట్టివాడు వైద్యవృత్తికి పనికి రాడు. అట్లే ఇక్కడను. ధర్మయుద్ధము చేయుటే క్షత్రియులకు స్వధర్మము. అట్టి స్వధర్మమునుండి అర్జునుని విముఖునిగజేసి దుఃఖములో ముంచిన ఆతని ఈ స్థితికి కారణము కృపకాదు - హృదయదౌర్బల్యమే. కనుక, కృష్ణపరమాత్మ ఆ హృదయ దౌర్బల్యరూపమైన వ్యాధికి చికిత్స మొదలుపెట్టినాడు.

ఇతరుల కష్టములను, దుఃఖములను చూచినప్పుడు వాటిని నివారణజేయుటకును, వారికి హితము చేయుటకును తగిన శక్తి సామర్థ్యములను, వివేకమును ఇచ్చి, వాటిని కార్యరూపము లోనికి తెచ్చుటకు ఉత్సాహమునిచ్చి ముందుకు నెట్టునది కృప. కృపారూపమున వచ్చిన మోహమో - తనవారి కష్టములను నష్టములను చూచినప్పుడు హృదయదౌర్బల్యము కలిగించి, అదివరకున్న శక్తిసామర్థ్యములను వివేకమునుకూడ నశింపజేసి పిరికివానినిగనొనర్చి 'అయ్యో! బాబో!' అనిపించి, వెనుకకు పరుగెత్తజేయును. ఈస్థితిలో తగిన సమర్థుడుండి ఉద్ధరించ వలసినదేగాని, తనకు తానై ఎవడును సంబాళించుకొనజాలడు. ఇట్టి స్థితియే ఏర్పడినది అర్జునునకు. ఆ హృదయదౌర్బల్య

మును పోగొట్టుటకు శ్రీకృష్ణపరమాత్మ ఒక ఘనవైద్యుడై ఎదుట నిలబడినాడు. ఆ మోహపిశాచమును సంహరించుటకు ఆ మధుసూదనుడు సుదర్శనాయుధమును చేత ధరించి పాంచజన్యమును పూరించుచున్నాడు. ఇక నీ కుమారులకు విజయ మెక్కడిదయ్యా మహారాజా!" అనుచున్నాడు సంజయుడు.

శ్రీభగవానువాచ :-

శ్లో॥ కుత స్త్వా కశ్మల మిదం
విషమే సముపస్థితమ్
అనార్యజుష్ట మస్వర్గ్య
మకీర్తికర మర్జున !॥ — ౨

ప. వి :- కుతః, త్వా, కశ్మలమ్, ఇదమ్, విషమే, సముపస్థితమ్, అనార్యజుష్టమ్, అస్వర్గ్యమ్, అకీర్తికరమ్, అర్జున.

టీక :—

అర్జున ! = ఓ అర్జునా !
అనార్యజుష్టమ్ = అజ్ఞానులచే నవలంబింపబడదగినదియును,
అస్వర్గ్యమ్ = స్వర్గలోక సుఖము నష్టపరచునట్టిదియును,
అకీర్తికరమ్ = అపకీర్తిని కలుగజేయునట్టిదియును అగు,
ఇదమ్ కశ్మలమ్ = ఈ మనోవ్యాకులత (దుఃఖము),

కుతః = ఎందుచేత,

విషమే = అకాలమందు,

త్వా = నిన్ను,

సముపస్థితమ్ = పొందినది ?

శ్రీకృష్ణ పరమాత్మ అనుచున్నాడు -

తా. అర్జునా! ఆర్యులకు తగనిదియును, అధోగతికి త్రోయునదియును, అపకీర్తిని కలిగించునదియును అగు ఈ మోహము ఈ అకాలమున నీకు ఎక్కడనుండి సంప్రాప్తమైన దోయి!

అమృతవాహిని :-

'అర్జునా! ఈ కశ్మలము-దిక్కుమాలిన ఈ మోహము-ఎక్కడనుండి దాపురించినదోయి ఈ కాలమున! ఇంతవరకును యుద్ధమున కుత్సాహతలూగి, అందరిలోను వీరరక్తమును పసగులు వారించి, తీరా యుద్ధరంగమున నిలబడి ఉభయసైన్యములును శస్త్రప్రయోగము చేసికొనబోవు ఈ సమయములో నీకెక్కడ నుండి దాపురించిన దీ పాడు విషాదము!' అని కృష్ణపరమాత్మ పార్థునితో గద్దించి పలికి, మరల ఆశ్చర్యముగా ఇట్లు అడుగుచున్నాడు -

యుద్ధరంగమునకు రాకముందే మొదటనే 'నేను యుద్ధముచేయను' అని చెప్పియుండినయెడల- తప్పో- ఒప్పో-

కొంత సమంజసముగ నుండెడది. నీ పసుగులుచూచి, నీ గర్జనలు చూచి, గాండీవమును పైకెత్తి పలుకు నీ బీరములు చూచి, నీమీద కొండంత ఆశపెట్టుకొని, వీరందరును రణరంగమునకు వచ్చిన తర్వాత, సమయముకాని సమయములో ఈ బీద అరుపులేమి ? ఈ దుర్యోధనాదులయందు ఇదివరకు లేని ఈ దిక్కుమాలిన దయ ఇప్పుడు అకస్మాత్తుగ ఎక్కడనుండి ఊడిపడినది! సమయమునకును, ప్రదేశమునకును విరుద్ధమైన ఈ దయ ఎందుకోయి ! రణరంగములో జాలికి స్థానమేది ? ఇది నీబోటి ఆర్యునికి తగనిది. అనార్యులు, ధర్మాధర్మములు తెలియని అవివేకులు చేయుతగినది. ఇది ధర్మమునకు విరుద్ధమగుటచే అధోగతిపాలుచేయునది. నీ శత్రువులందరును ఏమందురు - 'అర్జునుడు మమ్ములను చూచి భయపడి యుద్ధరంగమునుండి పారిపోయినాడు' అని పలుకుదురు. అది అపకీర్తికాదా ! కనుక ఈ విషాదము అనార్యులకు తగినది. రౌరవాది నరకముల ద్రోయునది. శాశ్వతమైన అపకీర్తిని కలిగించునది. ఇట్టి విషాదము నీకు తగదు. మహారథులలో శ్రేష్ఠుడవు. వీరుడవు. శూరుడవు. పరాక్రమ సంపన్నుడవు. అట్టి నీకు, పిరికిపందలకుకూడ తాత్కాలికముగనైనను వీరరసమును పొంగించి పొరలింపజేయు ఈ రణరంగమున ఈ రణవాద్యములమధ్య ఈ పాడు విషాదము ఎటుల దాపురించినదో ! దీనిచేత నీకు ఈ లోకమున గాని, పరలోకమునగాని, కించిన్మాత్రముకూడ శ్రేయస్సులేదు

సరిగదా ఫలము దుఃఖము, అధఃపతనము. నీవు ఇంత బుద్ధిశాలివై యుండికూడ ఇప్పు డిట్లు వెఱ్ఱివానివలె ఈ ఏడు పేమి ? ఛీ! లెమ్ము! ధైర్యమును వహింపుము! అరిభయంకర మైన నీ గాండీవమునెత్తి శత్రువుల హృదయములు బ్రద్ద లగునట్లు గుణటంకారము చేయుము. అదిగో! అటు చూడుము - నీ స్థితిచూచి శత్రువు లెట్లు పరిహాసములు పలుకుచు, ఉత్సాహముతో నున్నారో! ఇటు చూడుము - నీ వారందరును ఎట్లు దిగులుపడి కృంగిపోయిరో! లేచి నీ వారికి మరల రక్తము వేడెక్కునట్లు, ఆనందోత్సాహములు పొంగి పొరలునట్లు- ఏదీ! ఒకసారి సింహగర్జనము చేయుము!

శ్లో॥ క్లైబ్యం మాస్మగమః పార్థ !
నైతత్త్వ య్యుపపద్యతే
క్షుద్రం హృదయదౌర్బల్యం
త్యక్త్వోత్తిష్ఠ పరంతప ! ॥ 3

ప. వి :— క్లైబ్యం, మా, స్మ, గమః, పార్థ, న, ఏతత్, త్వయి, ఉప పద్యతే, క్షుద్రమ్, హృదయదౌర్బల్యమ్, త్యక్త్వా, ఉత్తిష్ఠ, పరంతప.

టీక :—

పార్థ ! = ఓ అర్జునా !
క్లైబ్యమ్ = భయమును,

మా స్మగమః = పొందకుము,
త్వయి = నీయందు,
ఏతత్ = ఈమనోవ్యాకులత (దుఃఖము),
న + ఉపపద్యతే = తగదు,
పరంతప! = శత్రువులను తపింపజేయువాడా!
క్షుద్రమ్ = నీచమైన,
హృదయదౌర్బల్యమ్ = హృదయమునందలి
దుర్బలత్వమును,
త్యక్త్వా = విడిచి,
ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము! (యుద్ధసన్నద్ధుడవుకమ్ము!)

తా. పిరికితనము వహింపకు మర్జునా! ఇది ఎంతమాత్రమును నీకు తగదు. నీవు శత్రువులను తపింపజేయువాడవు. కనుక, ఈ క్షుద్రమైన హృదయదౌర్బల్యమును విడిచిపెట్టి లెమ్ము!

అమృతవాహిని:-

శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జునుని 'పార్థ' అని సంబోధించుటలోని ప్రాధాన్యమేమన - అర్జునుని తల్లియైన కుంతికి 'పృథ' అని మరొక పేరు గలదు. పృథకుమారుడు కనుక 'పార్థుడు' అని పేరుకలిగినది అర్జునునకు.

నీవు పృథకుమారుడవై యుండికూడ ఇట్టి బీద అరుపులు అరువతగునా! ఆమె వీరమాత అని భావము.

కౌరవులకును పాండవులకును సంధి చేయు నిమిత్తము కృష్ణపరమాత్మ హస్తినాపురమునకు వెళ్ళి, రాయబారము విఫలమైన తదుపరి, మేనత్తయైన కుంతియొద్దకు బోయి 'ఏమత్తా ! నీ కుమారులకు ఏమి సందేశమిచ్చెదవు ?' అని అడిగినాడు. అప్పుడామె "నా కుమారులు ధర్మము ధర్మ మనుచు, స్వధర్మము నెరుగక అడవులపాలగుట పనికిరాదు. వారు తమ క్షాత్త్రధర్మమును గుర్తెరిగి, వీరులు కాన, తమ పరాక్రమమునకు అనుగుణమైన జీవనము చేయవలయునుగాని, శాంతము శాంతమని ఇట్లూరకుండుట తగునా ?

రాజులకెందు నారయ పరాక్రమ జీవనవృత్తి దక్క నొం
డోజ నిషిద్ధమంద్రు మును లుత్తమసత్త్వులు వంశ ధర్మముల్
పూజితభంగి జేయుదురు, బుద్ధివిహీనులు వాని దక్కి ని
స్తేజపు గూటి కియ్యకొని దీనతబొందుదు రంబుజోదరా!॥

నిజవంశోచిత వీరవృత్తమున కున్మేషంబుగా నా కపి
ధ్వజు డుత్సాహము సేయకున్న నకటా ! దైన్యంబు వాటిల్లదే !
భుజదర్పోద్ధతుడైన భీమునకు నీ పొందొప్పునే! నీవు స
ర్వ జగన్మాన్యుడ విందు రాదగునె! దైవం బిట్లు తప్పించునే !॥

(మహాభారతము - ఉద్యో)

అని ఈ విధముగ యుద్ధమునకు పురికొల్పిన వీరమాత యొక్క కుమారుడవే! ఇట్లు పలుకుట తగునా ? అని గుర్తు చేయుటకు 'పార్థా' అని సంబోధన చేసినాడు.

క్లైబ్యమ్ అనగా నపుంసకత్వము అని అర్థము. పిరికితన మని భావార్థము. ఈ క్లైబ్య శబ్దమును ప్రయోగించి అర్జును నకు వెనుక జరిగిన సంఘటనను జ్ఞాపకము చేయుచున్నాడు కృష్ణపరమాత్మ.

ఊర్వశి యొక్క శాపవశమున అర్జునుడు అజ్ఞాతవాస సమయమున ఒక సంవత్సరము నపుంసకత్వము కలిగి, బృహ న్నల వేషముతో విరటుని కుమార్తెయైన ఉత్తరకు సంగీతము, నాట్యము నేర్పెను.

అర్జునునకు శాపకారణ మేమనగా -

పాండవులు అరణ్యవాసము చేయుసమయమున ఒకతరి ఇంద్రుని పంపున మాతలి ఇంద్రుని రథమును తోలుకొని భూలోకమునకు వచ్చి, అర్జునుని స్వర్గలోకమునకు తీసికొని పోయెను. అప్పు డింద్రుడు పార్థుని తనసింహాసనమున తనతో పాటు కూర్చుండబెట్టుకొని గౌరవించి, కొంతకాలము తన లోకమున ఉంచుకొనెను. అప్పుడు అర్జునుడు సమస్తములైన మహాస్త్రములు సంపాదించెను. ఆ దినములలో ఊర్వశి అర్జునుని కామించి, మోహించి, ఇంద్రుని ఆజ్ఞమీద సమస్తాలంకార

భూషితయై వచ్చి, తన మనోరథమును తెలిపికొనగా, ఇంద్రియ నిగ్రహము కలవారిలో ఋషులకన్నను అధికుడైన అర్జునుడు 'తల్లీ!' యని సంబోధన చేసి, ఆమె కోరిక నెర వేర్చుట కియ్యకొనలేదు. అంత ఆమె అనేకవిధముల వేడి వేడి, చివరకు నిరాశ చెంది 'నీవు భూలోకములో నపుంసకుడవై స్త్రీలమధ్య తిరుగుచుందువుగాక!' అని శపించినది. అది విని దేవేంద్రుడు అర్జునుని ఇంద్రియనిగ్రహమునకు అత్యాశ్చర్య మును, అపరిమితానందమును పొంది, ఆ శాపమును అర్జునునకు అనుకూలముగ మార్చుచు, 'అర్జునా! ఊర్వశి ఇచ్చిన శాపము తప్పదు. కాని, నీ అజ్ఞాతవాస సమయములో ఈ నపుంసకత్వ మును పొంది బృహన్నలరూపముతో స్త్రీలకు సంగీతము, నాట్యము చెప్పుచు, నీజాడ ఒరులకు తెలియకుండ నుండి, అజ్ఞాతవాసము పూర్తికాగనే మరల శాపవిముక్తిని పొందె దవుగాక!' అని పలికెను. అట్లే అజ్ఞాతవాస సమయములో అర్జునున కా శాపము ఉపకరించెను.

అజ్ఞాతవాససమయములో విరటునివద్ద పాండవులందరును మారురూపములతో దాగి పనులు చేయుచుండిరి. అర్జునుడు బృహన్నల రూపముతో ఉత్తరకు సంగీతమును, నాట్యమును నేర్పుచుండెను. ఆ సమయమున ఒకసారి కౌరవులు 'పాండవులు ఇక్కడ ఉండవచ్చును' అని సడికట్టి, 'మనము విరటుని మీదికి దండెత్తి పోయినచో అచ్చట పాండవులున్న

రెంకల, వారు వీరులు గావున, అతనికి సహాయము రాకుండ నుందురా!' అను ఆశతో చతురంగబలసమేతులై వెళ్ళిరి. అంతకుముందే కౌరవుల పంపున విరటుని పట్టణము మీదికి ఇంకొకవైపున సుశర్మ చతురంగబలములతో ముట్టడి చేయ వచ్చె, విరటుడు సర్వసైన్యమును తీసికొని అతని మీదకు యుద్ధమునకు బోవుచు, పట్టణమును రక్షించుటకు తనకుమారుడైన ఉత్తరుని మాత్ర ముంచి, ధర్మజుని కోరికమీద భీమ, నకుల, సహదేవులను గూడ, వారి మారురూపములతో తీసికొని వెళ్ళినాడు. అది అట్లుండ, ఇప్పుడు ఈ వైపునుండి కౌరవులు భీష్మ ద్రోణాది మహావీరులందరితో చతురంగ బల సమేతులై వచ్చి ముట్టడించి, గోధనములను తోలుకొని పోసాగిరి. సేవకులవలన ఈసమాచారమువిని, ఉత్తరుడు మండి పోవుచు, 'నాకు తగిన సారథియున్నచో, కౌరవవీరుల పీచ మణంచనే! భీష్ముడన నెంత! ద్రోణుడెంత! కర్ణుడెంత! దుర్యోధనుడెంత!' అనుచు చిందులు ద్రొక్కుచుండ, చివరకు అతనిని ఒప్పించి, బృహన్నల సారథ్యమునకు వచ్చెను. బృహన్నల సారథ్యము చేయగా ఉత్తరుడు రణరంగమునకు వెడలెను. రథము వాయువేగమున తోలుచున్నాడు బృహన్నల. కనుచూపు మేరలో కౌరవసేనాసాగరము ఘోషించుచు కనుపించు చున్నది. చూచునప్పటికి ఉత్తరునకు అపరిమితమైన భయము కలిగినది. 'బృహన్నలా! రథము ఆపుము! ముందుకు పోనీయకుము! ఇంటివైపునకు మరల్పుము. ఈ యుద్ధము

నేను సేయలేను. భీష్మాదులెక్కడ ! నేనెక్కడ !' అని వేడుకొనసాగెను. కాని రథము అపుటలేదు బృహన్నల. చివరకు ఉత్తరుడు ప్రాణభీతి మిక్కుటముకాగా, రథమునుండి దూకి పరుగుతీయ ప్రారంభించెను. ఏమిచేయును బృహన్నల ! యుద్ధరంగమునకు వచ్చిన తరువాత యుద్ధము చేయుమని పారిపోవుట తగునా ? మరి ఉత్తరుడు పారిపోవుచున్నాడు. ఏమి చేయవలె ? ఏమి చెప్పుటకును అవకాశము లేదు. అతడు వినునట్లులేడు. నిలబడినగదా చెప్పుట, అతడు వినుట జరుగుటకు ! ఒక్కటే పరుగాయె ! ఇక లాభము లేదని బృహన్నల రథమునుండి దూకి, పరుగెత్తి, నూరు అడుగులలో ఉత్తరుని జుట్టు పట్టుకొని ఆపి, రథము మీద బలవంతముగ కూర్చుండబెట్టి, నిర్బంధముగ తీసికొనిపోయినాడు. ఉత్తరుడు ఎంత గోలచేసినను వినలేదు. 'నేను రాజకుమారుడను గదా ! నా ఆజ్ఞ పాలించవా ?' అని ఉత్తరుడు. 'రాజకుమారుడైతే యుద్ధమున పారిపోవుదురా !' అని బృహన్నల. ఏమి చేయవలె ఉత్తరుడు ! చేయునదిలేక ఊరుకొనినాడు. చివరకు ఈ బృహన్నలను అర్జుననిగా తెలిసికొని గుండె దిటవు చేసికొని, యుద్ధమునకు పోవుటకు సమ్మతించి ఉత్తరుడు సారథ్యముచేయగా, అర్జునుడు ఒక్కడు కౌరవవీరుల నందరను జయించి, విజయము సాధించి, తిరిగి పట్టణమునకు పోవుట జరిగెను. ఇది చరిత్ర.

వీని సంతను ఉద్దేశించుకొని క్లైబ్యశబ్దముతో "నీవు నపుంసకుడవుగ నున్నప్పుడే వీర్యశౌర్యము ఉల్లసిల్లగ కౌరవసైన్యము నంతను ఒక్కరుడవు జయించితివే! ఇప్పుడు ఆ నపుంసకత్వము లేదు కదా! శాపవిముక్తి కలిగినది కదా! అప్పుడే లేని ఈ పిరికితనము ఇప్పుడెందులకు?" అను భావమును సూచించినాడు.

ఇంకొకటి - "యుద్ధము చేయనని పారిపోవు ఉత్తరుని [illegible] నీవు ఊరకుంటివా? అతనికి నచ్చనైన చెప్పకుండ రథమునకు కట్టి బలవంతముగ తీసికొనిపోయితివే! అట్లు పారిపోవచ్చునాయని నీతులు, ధర్మములు పలికితివే! ఇప్పుడు నిన్ను ఏమి చేయవలె? నీది ధర్మమా" అని ఎత్తిపొడుపుగ మాట్లాడినాడు.

"అర్జునా! ఈ పిరికితనము మహావీరుడవైన నీకు తగదు. నీవు శత్రువులను తపింపచేయువాడవు. నీ పేరు వినినమాత్రముననే శత్రువులకు సింహస్వప్నము. అట్టి నీకు క్షుద్రమైన ఈ హృదయదౌర్బల్యమేమి? పనికిరాదు. లెమ్ము! యుద్ధమునకు సంసిద్ధుడవై గాండీవమును సారించుము" అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అర్జునుని హెచ్చరించుట ధ్వనించుచున్నది 'పరంతప' యను పదములో.

అ వ తా రి క :—

యుద్ధము చేయుననుటకు తనకు ఎన్ని కారణములు కనబడినవో, అన్ని కారణములను చెప్పినాడు అర్జునుడు. ఈ చెప్పిన కారణములను, యుక్తులను కృష్ణపరమాత్మ విని, తనను పిరికివాడనియును, ఇప్పుడు యుద్ధము చేయునని చెప్పుట తగదనియును, తెలిసినవాడెవడును యుద్ధము చేయుసని అనడని యును, ఇది అజ్ఞానుల లక్షణమనియును, అపకీర్తికరమనియును, అధోగతికి త్రోయునది అనియును చెప్పి ఖండించినాడు. అయితే ఇప్పుడేమిచేయవలయును అని ఆలోచించి యుద్ధము చేయుట ఉచితముకాదేమో అని రెండుశ్లోకములలో చెప్పు చున్నాడు అర్జునుడు.

అర్జున ఉవాచ :—

శ్లో॥ కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే
ద్రోణంచ మధుసూదన !
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి
పూజార్హా వరిసూదన ! ౪

ప. వి :—కథం, భీష్మం, అహం, సంఖ్యే, ద్రోణం, చ, మధు సూదన, ఇషుభిః, ప్రతియోత్స్యామి, పూజార్హౌ, అరిసూదన.

టీక :—

అరిసూదన = శత్రువులను చంపునట్టి,
మధుసూదన ! = ఓ కృష్ణా !
పూజార్హౌ = పూజింపబడదగినవారలైన,
భీష్మం = (నాకు తాతయగు) భీష్మాచార్యులను,
ద్రోణం చ = (అస్త్రగురువైన) ద్రోణాచార్యులను,
సంఖ్యే = యుద్ధమున,
అహం = నేను,
ఇషుభిః = బాణములతో,
కథం = ఎట్లు,
ప్రతియోత్స్యామి = ఎదిరించి యుద్ధము చేయుగలను ?

తా. అర్జునుడనుచున్నాడు – ఓ మధుసూదనా ! రణరంగములో భీష్ముని, ద్రోణుని, ఎట్లు నేను బాణములతో ఎదిరించి యుద్ధముచేయగలను? అరిసూదనా ! వారిద్దరును నాకు పూజనీయులుగదా !

అమృతవాహిని :—

ఓ మధుసూదనా ! అరిసూదనా ! భీష్ముడు నాకు ప్రియమైన తాతగారు. ఆయనకు నేను ప్రియమైన మనుమడను. చిన్నతనమున ఎత్తుకొని లాలించి, ప్రేమతో పెంచినవాడు. నేను పెద్దవాడనయినతరువాత విద్యాబుద్ధులు చెప్పి, శస్త్రాస్త్రములను నేర్పినాడు. అందుచేత గురువుకూడ అయి

నాడు. ఈ కారణమున రెండువిధముల పూజనీయుడేకదా !

ఇక ద్రోణుడు కులమున బ్రాహ్మణుడు. నన్ను ధనుర్విద్యలో పారంగతునిగ చేసిన గురూత్తముడు. ఇంతమాత్రమే కాక, శిష్యులందరిలోను నాయందు ఎక్కువ మక్కువతో చివరకు తన కుమారుడైన అశ్వత్థామకుకూడ చెప్పనిరహస్యము లన్నియును నాకు చెప్పినాడు. కాబట్టి ఈయనకూడ రెండు విధములను పూజనీయుడేగదా !

వీరి విషయమున కటువచనములను ప్రయోగించుటయే మహాపాతకముగ తలచెడి నేను ఇక బాణములు ప్రయోగించియా యుద్ధము చేయుట ! ఎట్లు పోరాడగలను ? ఇంత పాపకర్మలో నీవే ఎట్లు ప్రవేశింపచేయుచున్నావు కృష్ణా ! వీరు పూజనీయులగుటచే పుష్పములతో పాదపూజలు చేయవలయునేగాని, బాణములతో కొట్టి ఎట్లు బాధించగలనయ్యా ! నీవు మధుసూదనుడవు. మధువనువాడు రాక్షసుడు గనుక సంహరించితివి. అరిసూదనుడవు. శత్రువులను సంహరించితివి. ఇప్పుడు వీరిద్దరును రాక్షసులుగారు; నాకు శత్రువులునుకారు. ఇట్టి వీరితో యుద్ధముచేయుటకు నన్నెందులకు ప్రేరేపించుచున్నావు ? నీవు మధుసూదనుడవు, అరిసూదనుడవుగాని, బంధుసూదనుడవును, ప్రియసూదనుడవును కావుగదా ! ఏల నన్నిట్లు బంధుసూదనునిగను, ప్రియసూదనునిగను చేయదలచు కొనినావు ? నాకర్థమగుటలేదు కృష్ణా !"

ఇక్కడ, "అర్జునుడు ఈ చిన్న శ్లోకములో కృష్ణుని గూర్చి రెండు సంబోధనలు చేసి యున్నాడు. అపార దుఃఖము చేత పదసౌష్ఠవము తప్పెను. అర్జునుని మనస్సు భరించలేని కలవరము చెందియున్నదని దీనినిబట్టి తెలియవలెను" అని ఒకరు వ్రాసియున్నారు. కాని "అర్జునుని మనస్సు బాగుగా కలవరపడి యున్నది. దుఃఖముచేత స్థితితప్పి యున్నది" అనుటకు ఇదిమాత్రము కారణముకాదు. ఒక చిన్న శ్లోకములో రెండు సంబోధనలు చేయుటచేతనే ఇట్లు నిర్ణయించెడి పక్షమున ఆ స్థితినే శ్రీకృష్ణపరమాత్మకు కూడ అంటగట్టవలసి వచ్చును. ఏలయనగా, ఈ శ్లోకమునకు పూర్వశ్లోకముననే, శ్రీకృష్ణుడుకూడ అర్జునుని 'పార్థ' 'పరంతప' యని ఒకే శ్లోకములో రెండు పర్యాయములు సంబోధించియున్నాడు. అయితే కృష్ణునకు కూడ మనస్సు కలవరపడి యున్నదనియు, ఆ దుఃఖముచేత పదసౌష్ఠవము తప్పినదనియు నిర్ణయించ వచ్చునా ? అట్లు నిర్ణయించగలిగియెడల ఇక మనము గీతకు విలువ ఈయవలసిన పనియే ఉండదు. కనుక ఆ అభిప్రాయము అంత సమంజసముగ లేదని అమృతవాహిని అభిప్రాయము.

శ్లో॥ గురూ నహత్వా హి మహానుభావాన్
శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్య మపీహ లోకే ।
హత్వార్థ కామాంస్తు గురూ నిహైవ
భుంజీయ భోగాన్ రుధిర ప్రదిగ్ధాన్ ॥ 5

ప. వి :— గురూన్, అహత్వా, హి, మహానుభావాన్, శ్రేయః, భోక్తుం, భైక్ష్యం, అపి, ఇహ, లోకే, హత్వా, అర్థ కామాన్, తు, గురూన్, ఇహ, ఏవ, భుంజీయ, భోగాన్, రుధిర ప్రదిగ్ధాన్.

టీక :—

మహానుభావాన్ = మహాత్ములైన,
గురూన్ = ఆచార్యులను,
అహత్వా = చంపక,
ఇహలోకే = ఈ ప్రపంచమునందు,
భోక్తుం = అనుభవించుటకు,
భైక్ష్యమపి = భిక్షాన్నమైనను,
శ్రేయః = మేలు;
గురూన్ = ఆచార్యులను,
హత్వాతు = చంపియైనచో,
ఇహైవ = ఇక్కడనే (ఈ జన్మములోనే),
రుధిర ప్రదిగ్ధాన్ = రక్తముచే పూయబడినవియును,
అర్థకామాన్ = అర్థకామరూపములునగు,
భోగాన్ = భోగములను,
భుంజీయ = భుజించువాడనగుదును.

తా. మహానుభావులగు గురుజనులను వధించుటకంటె, భిక్షాన్నమును భుజించుట యైనను నాకు శ్రేయస్కరమే కాగలదు. అంతియకాని,

వారినిచంపినయెడల, వారి నెత్తుటిలో పూయబడిన భోగములను అనుభవించవలసి యుండును గదా!

అ మృ త వా హి ని :—

"కృష్ణా! మహానుభావులైన గురుజనులను చంపుటయా! దుర్యోధనుని సైన్యములో ద్రోణాచార్యులు, మొదలైన ఆచార్యులను చూడుము! వారు నామీద ఎంతయో వాత్సల్యము కలవారై, ధనుర్విద్యాపారంగతుని జేసిరి. బాహ్లికుడు, భీష్ముడు, సోమదత్తుడు, భూరిశ్రవుడు, శల్యుడు మొదలగు గురుజనులు ఎంతమందియో ఉన్నారు. అందరును కూడ ఉదారమైన, ఉత్కృష్టమైన భావములు కలవారు; శ్రేష్ఠులు. నాకు అన్నివిధముల పూజనీయులు. ఇట్టివారిని యుద్ధములో చంపి వీరినెత్తుటితో సంపాదించబడిన - వీరినెత్తుటితో పూయబడిన - ఈ నెత్తురు కూటిని తినుటకంటె, సుఖముగ పరమపవిత్రమైన భిక్షాన్నమును భుజించి బ్రతుకుట అన్నివిధముల నాకు శ్రేయస్కరమని తోచుచున్నది.

క్షత్రియులకు భిక్షాన్నజీవనము నింద్యమని అనినప్పటికిని ఇటువంటి పూజనీయులైన గురుజనులను వధించి రాజ్యభోగములననుభవించుటకంటె, ఈ భిక్షాన్నజీవనమే శ్రేయస్కరము. క్షత్రియులకు భిక్షాన్నభోజనము పరధర్మమని అభి

ప్రాయమా ? ఆపద్ధర్మము ప్రకారము ఇట్టిస్థితిలో భిక్షాన్నము శ్రేయస్కరమే కాగలదు. లాక్షాగృహము నుండి తప్పించు కొనినప్పుడు మేము భిక్షావృత్తి తోడనేగదా జీవించినది ! అజ్ఞాతవాసకాలమున విరటుని కొల్వున అతినీచమైన సేవకా వృత్తిచేతనే జీవించితిమే ! ఆపద్ధర్మము ప్రకారము అవి అన్నియును ధర్మములు కాలేదా ? ఇప్పుడన్ననో - ఇంతకంటె ఆపద ఏమి కావలయును ? కనుక ఇంతమంది బంధువులను, ప్రియమిత్రులను, గురువులను చంపి రాజ్యము చేయుటకంటె భిక్షాన్నమే ధర్మమైనదియును, సుఖమైనదియునుకూడ.

ఈ గురుజనులను వధించుటచే కలుగు లాభమేమి ? ముక్తి లభించునా ? లేదు. ధర్మమాచరించినట్లగునా ? కాదు. గురుజనులను వధించుటచేత ముక్తి దొరకుటేమి ? ఇది ధర్మమగుటేమి ? లోకములో కీర్తియా ? 'క్షణికమైన రాజ్యముయొక్క లోభముచేత ధర్మమాలోచింపక, దయా దాక్షిణ్యాదులులేక, కటికవానివలె గురుజనులను, బంధువు లను వధించి రక్తము ప్రవహింపజేసిన దురాత్ముడు' అని ఆచంద్రార్కముగ అపకీర్తి నిలిచిపోదా ? ఇక లభించునది తుచ్ఛమైనవియు, ఈనాడుండి రేపు పోవునవియునగు కామ భోగములు. ఇంతియే కదా ! యథార్థమాలోచించిన మహా మూల్యమైన గురుజనుల జీవనముముందు, ఈ రాజ్యభోగ ములు ఒక విలువగలిగినవా ? పైగా ఈ రాజ్యభోగములు

గురుజనులను వధించుటచేతకలిగినవగుటవలన వారిరక్తముతో తడిసినవి, మహాపాపమయములు. కనుక ఇట్టి తుచ్ఛభోగముల కొరకు గురుజనులను వధించుట నాకు ఉచితముగ తోచుట లేదు."

కొంతమంది 'అర్థకామాంస్తు, గురూన్' రెండును కలిపి, 'గురూన్' పదమునకు 'అర్థకామాన్' విశేషణముగ భావించి 'అర్థకామాసక్తులైన గురువులను' అని అర్థము చెప్పి, 'గురువులు ఎంత అర్థకామాసక్తులైనప్పటికిని చంపుట ధర్మము కాదు' అని అర్థము చెప్పినారు. అట్లు చెప్పరాదు. ఎందులకనగా ఈ శ్లోకములోనే పూర్వభాగమున 'మహానుభావాన్', అను విశేషణమును వాడియున్నాడు. 'మహానుభావాన్' 'అర్థకామాన్'- ఈ రెండును పరస్పర విరుద్ధములు. అర్థకామాసక్తులైనవారు మహానుభావులు కారు. మహానుభావులైన వారు అర్థకామాసక్తులు కారు. అర్జునుడు ఈ రెండు విశేషణములను 'గురూన్' అన్నపదమునకు వాడడు. కనుక, 'అర్థకామాన్' అన్నపదము 'గురూన్' అన్నదానికి విశేషణమని తలంచుట చాల భ్రమమూలకము.

అయితే కొంతమంది పండితులు 'అర్థకామాన్' అనగా అర్థాన్ - ధర్మార్థకామమోక్షములనెడి పురుషార్థములు, వీటిని 'కామాన్' = కోరువారు. ఎవరికొరకు ? శిష్యుల కొరకు, కాన 'అర్థకామాన్' అనునది 'గురూన్' శబ్దమునకు విశేషణము అని అనుచున్నారు (శంకరానందులు). శబ్దములో

ఆ అర్థము తీయవచ్చునా ? తీయుటకు వీలున్నదా, లేదా అనినచో, ఉన్నదని ఒప్పుకొనవచ్చును. కాని ఇక్కడ ఈ సందర్భములో అది విరిచి అర్థముతీయుటే అగుచున్నది. సహజముగా వచ్చిన అర్థము ప్రకరణమునకు విరుద్ధమైనచో, అప్పుడు మిగిలిన ఏ పద్ధతిగనైనను అర్థముతీసి సరిపెట్టుకొనుటకు ప్రయత్నించవచ్చునుగాని, ఆవశ్యకము లేనప్పుడును సహజమైన అర్థము సరిపోవునప్పుడును ఇంకొకవిధముగ అర్థముతీయరాదు. అట్లు తీసినయెడల భాషలో తమకున్న ప్రావీణ్యము కనపడవచ్చునేగాని, వక్తయొక్క భావము బయట పడదు. కనుక ఇక్కడ 'అర్థకామాన్' అనగా అర్థకామరూపములైన 'భోగాన్' భోగములు అని అర్థము చెప్పుటయే సమంజసము. అర్థకామరూపములైన ఈ భోగములు రుధిర ప్రయుక్తములు. 'రుధిర ప్రదిగ్ధాన్' 'అర్థకామాన్' అను రెండును 'భోగాన్' అనుదానికి విశేషణములు.

ఇంకొకటి - 'అర్థకామాన్' అనునది 'గురూన్' కు విశేషణమే అనుచు 'అర్థకామాసక్తులైన గురువులు' అని అర్థముతీయువారు ఎట్లు సమర్థించుచున్నారనగా :

భీష్ముడు ధర్మరాజుతో "అర్థస్య పురుషో దాసః - దాసస్త్వర్థో న కస్యచిత్ । ఇతి సత్యం మహారాజ - బద్ధస్త్వర్థేన కౌరవైః" అని యుద్ధమునకు పూర్వము చెప్పియున్నాడు.

అనగా 'మానవుడు అర్థమునకు దాసుడు. అర్థము ఎవరికిని దాసకాదు. ఓ ధర్మరాజా ! మేము అర్థముచేత దుర్యోధనాదులకు కట్టుబడియున్నాము. ఇది సత్యము' అని వారలే చెప్పియున్నారు. వారు అనినదానినే అర్జునుడు ఇక్కడ 'అర్థ కామాన్ గురూన్' అని ప్రయోగించినాడు. తప్పు అని వారి సమర్థనము.

నిజమే - భీష్మద్రోణులు అట్లు చెప్పినది నిజమే. వీరను కొనినట్లు వారిది దుష్టస్వార్థముకాదు. కారణాంతరములచేత అటుంతవలసివచ్చినది కాని, పాండవులయందే వారికి పూర్తిగ అభిమానము గలదు. వారు జయించవలయుననియే ఆకాంక్ష. వారు జయించుటకు తగినసాహాయ్యమంతయును - ఎంతవరకు చేయుటకు వీలుకలదో అంతవరకును - చేసియే ఉన్నారు. భీష్ముడు కేవలము దుష్టస్వార్థపరుడే అయినచో తండ్రి కొరకు అట్లు భీషణప్రతిజ్ఞ దాల్చి, జీవితమంతయును అస్ఖలిత బ్రహ్మచర్యముతో, రాజ్యమునుకూడ పరిత్యజించి, పవిత్ర జీవితమును గడుపగలడా ? యయాతివలె ఇక్కడ తండ్రి బలవంతమేమైన నున్నదా ? తండ్రి కొరకనియే తెలిసి, తండ్రి సుఖము కొరకు తాను ఏమి వదలిబెట్టకపోయిన సామాన్య ధర్మములో దోషములేదో దానిని, విశేషధర్మమును దృష్టిలో నుంచుకొని తృణప్రాయముగ తండ్రికొరకు త్యజించగలిగిన మహాధీరుడు. తరువాత కూడ-అనగా యుద్ధములో పడిపోయిన

తరువాతకూడ - లోకమునకు కావలసిన ఐహికపారమార్థిక ధర్మములన్నిటిని బోధించి, ధర్మమును నిలుపుటకు తగినవాడని ఎంచియేగదా కృష్ణపరమాత్మ భీష్మునిద్వారా, ధర్మరాజును నిమిత్తమాత్రునిగజేసి ధర్మములను వ్యాపింపచేయించినది ! మహర్షులుకూడ భీష్మునివద్ద ధర్మములు వినినట్లు భారతమున కలదు. అట్టి మహనీయుడు దుష్టస్వార్థపరుడని ఎట్లు అనగలము ? వారు అర్థకామాసక్తులు కారు. అయితే, వార లట్లు అనుట సహజము, సమంజసముకూడ. పాండవులమీది ప్రేమ వలన, 'అయ్యో ! వీరికి సాహాయ్యము చేయజాలకపోతిమే' అను విచారమువలన, తమ ఆందోళనను తెలుపుకొనుటలో వచ్చిన నైచ్యానుసంధానమేగాని వేరుకాదు. కనుక, వారలను గురించి వారు, ఒక పరిస్థితికి విచారము కలిగి చేసికొనిన నైచ్యానుసంధానమును, ఎట్లు ఉన్నదానిని అట్లే అర్థముతీసి, బోను ఎక్కిన వానిని న్యాయస్థానములో ప్రతిపక్ష న్యాయవాది ప్రశ్నించినట్లు చేయరాదు.

విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయములో శ్రీమద్రామానుజుల పరమగురువు యామునాచార్యులవారు పరమాత్మ సన్నిధిలో ప్రార్థించుకొనుచు 'అమర్యాదః, క్షుద్రః, దుర్మానీ' ఇత్యాదిగా తమను గూర్చి చెప్పికొనినారు. అయితే, తమంత తామే అట్లు చెప్పికొనినప్పుడు, అది అబద్ధమెట్లగును? కనుక యామునాచార్యులవారు అమర్యాదులు, క్షుద్రులు

అని నిర్ణయము చేయుదుమా ? చేయము; చేయరాదు. అట్లే ఇచ్చటను. ఏది ఎట్లున్నను, అర్జునుడు మాత్రము భీష్మాదు మొదలగువారిని "అర్థకామాసక్తులు" అనిగాని అనవలయును; లేక "మహానుభావులు" అనిగాని అనవలయును. అంతియేకాని పరస్పరవిరుద్ధములైన ఈ విశేషణముల రెంటిని ఒకసారిగా అనడు అని అమృతవాహిని సిద్ధాంతము.

శ్లో॥ నచైతద్విద్మః కతరన్నో గరీయో
యద్వా జయేమ యదివా నో జయేయుః ।
యానేవ హత్వా న జిజీవిషామ
స్తేఽవస్థితాః ప్రముఖే ధార్తరాష్ట్రాః॥ ౬

ప. వి :— న, చ, ఏతత్, విద్మః, కతరత్, నః, గరీయః, యత్, వా, జయేమ, యది, వా, నః, జయేయుః, యాన్, ఏవ, హత్వా, న, జిజీవిషామః, తే, అవస్థితాః, ప్రముఖే, ధార్తరాష్ట్రాః.

టీక :—

యాన్ = ఎవరిని,
హత్వా = చంపి,
నజిజీవిషామః = జీవించుటకు కోరనే కోరమో,
తే ధార్తరాష్ట్రాః = అట్టిధృతరాష్ట్ర సంబంధులగు భీష్మాదులు,

ప్రముఖే = ఎదుట,
అవస్థితాః = ఉన్నారు,
వయం = మనము,
జయేమ, యత్, వా = జయింతుమో;
నః = మనలను,
జయేయుః, యది, వా = (వారే) జయింతురో,
నః = మనకు,
కతరత్ = ఏది,
గరీయః = శ్రేయోదాయకమైనదో,
ఏతత్ చ = ఈ విషయమునుకూడ,
నవిద్మః = తెలిసికొనజాలము.

తా. మనము యుద్ధము చేయుటయా? చేయకపోవుటయా? ఈ రెంటిలో ఏది శ్రేష్ఠము? వారిని మనమే జయింతుమో; మనలను వారే జయింతురో; తెలియకున్నది. ఎవరిని చంపిన తరువాత మనము జీవించ జాలమో, అనగా జీవించుటకు కూడ కోరమో, అట్టి ధార్తరాష్ట్రులు మన కెదుట నిలబడే యున్నారు.

అమృతవాహిని :-

యుద్ధము చేయుటయా, మానుటయా, అను విషయము నిర్ణయించుకొనలేకపోవుచున్నాడు అర్జునుడు. "కృష్ణా! ఈ రెంటిలో ఏది శ్రేయస్కరము? యుద్ధము చేయుట క్షత్రియధర్మముగ తెలియుచున్నది. కాబట్టి యుద్ధముచేయక

పోయిన, స్వధర్మమును పాలించని దోషము వచ్చునేమో! యుద్ధము చేసినయెడల కులనాశనము కలుగును. దానిచే, కుల ధర్మములు నశించును. దానిచేత కలిగెడి విషమపరిణామము కన్నులకు గోచరించుచున్నది. కనుక కులనాశనము చేసిన మహాదోషము ననుభవించవలసివచ్చునేమో! పోనీ, యుద్ధము చేయుదమనుకొన్నను, జయాపజయము లెవ్వ రెరుగుదురు? వారిని మనమే జయించెదమో, మనలను వారే జయించెదరో ఎవరు చెప్పగలరు? పోనీ మనమే జయించెద మనుకొనినను, రణరంగములో ఈ ఎదుట నిల బడినది కూడ ఎవరో చూచితివా? ఎవరిని చంపినయెడల మనము జీవింపజాలమో, అట్టి బంధువులు, ఆత్మీయులునైన ధార్తరాష్ట్రిలు. కనుక యుద్ధమున మనకే జయము కలుగు ననుకొన్నను, ధార్తరాష్ట్రిలను చంపకుండ ఆ విజయము రాదుగదా! కనుక కృష్ణా! నేను ఏమి చేయవలయునో నిర్ణ యము చేసికొనలేకపోవుచున్నాను."

మొదటి అధ్యాయములో యుద్ధము చేయుట మంచిది కాదనిచెప్పి, దానికి అనేక కారణములు చూపించి, చివరకు 'యుద్ధము చేయను' అని రథము మీద చతికిలబడిన అర్జునుడు, ఇప్పుడు, రెండు శ్లోకములలో కృష్ణపరమాత్మ ఆక్షేపించు నప్పటికి ఇక చెప్పుటకు ఏమియులేక 'యుద్ధముచేయుటయా? మానుటయా? ఏది శ్రేయస్కరమో నిర్ణయముచేసికొనలేక పోవుచున్నాను.' అని అడుగుటలోనికి దిగినాడు.

అవతారిక:-

ఇక తనంతట తానేమియు నిర్ణయించుకొనలేక, ఇప్పుడు తాను ఏమిచేయవలయునో, తనకు ఏది చేసిన శ్రేయస్కరమో, నిర్ణయించి చెప్పవలసినదిగా కృష్ణునికి శరణాగతి చేయుచున్నాడు.

శ్లో॥ కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః
పృచ్ఛామి త్వాం ధర్మసమ్మూఢచేతాః ।
యచ్ఛ్రేయస్స్యాన్నిశ్చితం బ్రూహి తన్మే
శిష్యస్తేఽహం శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నమ్॥

ప. వి :—కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః, పృచ్ఛామి, త్వాం, ధర్మసమ్మూఢచేతాః, యత్, శ్రేయః, స్యాత్, నిశ్చితం, బ్రూహి, తత్, మే, శిష్యః, తే, అహం, శాధి, మాం, త్వాం, ప్రపన్నమ్.

టీక :—

కార్పణ్యదోషోపహతస్వభావః = కార్పణ్యమను దోషముచే చెడిన మనసు గలవాడనై,

ధర్మసమ్మూఢచేతాః = ధర్మాధర్మములు తెలియని మనస్సు గలవాడనై,

త్వాం = నిన్ను,
పృచ్ఛామి = అడుగుచున్నాను,
యత్ = ఏది,
నిశ్చితం = నిశ్చయమైన,
శ్రేయః = మేలు,
మే = నాకు,
స్యాత్ = అగునో,
తత్ = దానిని,
బ్రూహి = చెప్పుము
తే = నీకు,
(అహం = నేను)
శిష్యః = శిష్యుడను,
త్వాం = నిన్ను,
ప్రపన్నం = శరణుపొందిన,
మాం = నన్ను,
శాధి = శాసించుము.

తా. కృష్ణా! కార్పణ్యదోషముచేత నా స్వభావము చెదరగొట్టబడినది. ఆ కారణమున ధర్మాధర్మనిర్ణయము చేయలేని మూఢత్వము చెందినది నా బుద్ధి. కనుక నిన్ను అడుగుచున్నాను. నాకు ఏది శ్రేయస్కరమో, దానిని నీవే నిర్ణయించి చెప్పుము. నీకు శిష్యుడను. నీకు శరణాగతి చేసితిని. నన్ను శాసించుము.

అ మృ త వా హి ని :—

"ఓ కృష్ణా ! కార్పణ్యదోషము నా స్వభావమును చెదరగొట్టినది. అందుచేత కర్తవ్యాకర్తవ్య నిర్ణయము చేసికొనలేకుండ నున్నాను. ఏది ధర్మమో, ఏది అధర్మమో తెలియకున్నది" అనినాడు అర్జునుడు.

అయితే, ఇప్పుడు అర్జునునకు పట్టిన కార్పణ్యదోషమేమి ? 'కార్పణ్యము' అనగా కృపణుని లక్షణము. కార్పణ్యము కలవాడు కృపణుడు. కృపణశబ్దమునకు అనేక అర్థములు కలవు. వాటిని విచారించుదము.

కృపణుడు - లోభి; ఒకనివద్ద అపారమైన ధనముండును. కాని అవసరమైనప్పుడుకూడ, ఒక దమ్మిడీ దానము చేయుటగాని, తాను అనుభవించుటగాని, అతనికి ఎంతమాత్రమును ఇష్టముండదు. ప్రతిదినము పెట్టెమూత తెరచి ఆ ధనమును చూచుకొనుచు, 'ఎంత వడ్డీ వచ్చుచున్నది ? ఎంత ఫలసాయము వచ్చుచున్నది ? దీని మీద సంవత్సరమున కెంతలాభము వచ్చుచున్నది ?' అని లెక్కలు చూచుకొనుచు, ఆనందించుటయే అతనిపని. అట్టివానిని 'లోభి' అందురు. అర్జునునివద్ద ఈ లోభితనము లేదు. స్వభావముచేతనే గొప్ప ఉదారుడు.

మొదటి అధ్యాయములో

"నకాంక్షే విజయం కృష్ణ । - నచ రాజ్యం సుఖానిచ।
కిం నోరాజ్యేన గోవింద - కిం భోగై ర్జీవితేనవా॥

యేషా మర్థే కాంక్షితంనో - రాజ్యం భోగా స్సుఖానిచ ।
త ఇమే౽వస్థితా యుద్ధే - ప్రాణాం స్త్యక్త్వా ధనానిచ॥

ఆచార్యాః పితరః పుత్రా - స్తథైవచ పితామహాః ।
మాతులా శ్శ్వశురాః పౌత్రా - శ్శ్యాలా స్సంబంధిన స్తథా ॥

ఏతా న్నహంతు మిచ్ఛామి - ఘ్నతో౽పి మధుసూదన,
అపి త్రైలోక్య రాజ్యస్య - హేతోః కింను మహీకృతే" ॥

"నాకు నా కొరకు విజయముగాని, రాజ్యముగాని, సుఖములుగాని, ఏమియును అక్కరలేదు. ఈ రాజ్యములు, ఈ వైభవములు ఎవరికొరకని ఉద్దేశించుకొని ఉంటిమో, అట్టి ఆత్మీయులైన వారందరును ప్రాణములమీదను, ధనముమీదను ఆశవిడిచిపెట్టి, ఇదిగో - ఈ యుద్ధరంగమున నిలబడి యున్నారు. ఈ భూలోకరాజ్యమేమి - త్రైలోక్యాధిపత్యము వచ్చినను ఈ ధార్తరాష్ట్రులను చంపను" అని అర్జునుడు కృష్ణపరమాత్మతో చెప్పినాడు. లోభగుణము కలవాడు ఇట్లనునా ? ధనము కొరకు, స్వార్థము కొరకు, లోకములో ఎన్నెన్ని ఘోరహత్యలు జరుగుటలేదు ? తండ్రి కుమారుని చంపుచున్నాడు. తల్లి కుమారుని చంపించుచున్నది. కుమారుడు తల్లిదండ్రులను చంపించుచున్నాడు. ధనముమీద వెర్రి కాంక్షగలవానికి, తల్లి, తండ్రి, గురువులు, పెద్దలు

కాన్పింతురా ! తనకు లాభము వచ్చునెడల, ఎవరినైనను సరే, చంపవెరువడు. ఇప్పుడు అర్జునుడన్ననో - "అయ్యో! వీరిని చంపుటచేత త్రైలోక్యాధిపత్యము వచ్చినను నాకు అక్కరలేదు. వీరిని చంపి భోగము లనుభవించుటకంటె, పవిత్రముగ, శాంతియుతముగ, సాత్త్వికవృత్తియైన భిక్షాటనముచే జీవించుట పరమోత్కృష్టమైనపని కృష్ణా!" అనినట్టి ఉదారవరేణ్యుడు. ఇట్టి అర్జునునకు లోభగుణమున్నదని అనుటకు ఎవరికైనను సాహసముండునా ?

ఇక 'కృపణ' శబ్దమునకు రెండవ అర్థము -

ఇంద్రియములను జయించి, కామకాంచనములకు లోబడక, శాస్త్రసమ్మతమైనట్టియు, మహాపురుషామోదితమైనట్టియును ప్రవర్తన కలిగియుండి, భగవత్ప్రాప్తిని పొందుటయే పరమలక్ష్యముగాగల మానవజీవితమును, క్షుద్రమైన, అనిత్యమైన, అల్పమైన సుఖభ్రాంతిని కలిగించునట్టియును, అధోగతికి త్రోయునట్టియును, విషయోపభోగములకై వ్యయపరచునట్టి మూర్ఖుడు.

"యోవా ఏతదక్షరం గార్గ్యవిదిత్వా అస్మాల్లోకాత్
ప్రైతి స కృపణః" (బృహ. ఉ. 3-8-10).

"ఓ గార్గీ ! ఈ అవ్యయుడైన పరమాత్మను తెలిసికొనకుండగనే, ఎవడు ఈ లోకమునుండి మరణించి పోవు

చున్నాడో, వాడు కృపణుడు" అని బృహదారణ్యకోపని షత్తులో ఉన్నది.

కృష్ణపరమాత్మకూడ గీతలో "కృపణాః ఫలహేతవః" (౨-౪౯) ఫలాభిలాషకలవారు కృపణులు. అనగా కామ్య కర్మలుచేసి, వాటి ఫలమును అనుభవించుటకు స్వర్గాది ఊర్ధ్వ లోకములకు పోవుచు, "క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి" అనునట్లు అచ్చట పుణ్యము క్షీణించిపోవగనే మర్త్యలోక మున జన్మలకు వచ్చుచు, ఊర్ధ్వ మర్త్య లోకములకు చుట్లు పెట్టి తిరుగువారు 'కృపణులు' అని చెప్పినాడు.

అర్జునుడు ఈ ఊర్ధ్వలోక భోగములయందుకూడ ఎంతమాత్రమును అభిలాషలేని జితేంద్రియుడు. స్వర్గలోకమున ఊర్వశివంటి అపూర్వసుందరి- దేవతావేశ్య - తనంతతాను వలచివచ్చిననుకూడ, చివరకు ఆమె శాపమునైన ఆనంద ముతో అంగీకరించినాడుగాని, తన ధర్మమును మాత్రము పీసమంతకూడ సడలనీయలేదు. ఎంతటి జితేంద్రియుడో సామాన్య మానవబుద్ధితో ఊహించుటకైనను అందునా ? అట్టివానిని ఇంద్రియజితుడైన మానునిక్రిందగట్టి, 'కృపణుడు' అనుటకు ఎవరు సాహసించగలరు ! కాబట్టి ఇక్కడ ఈ అర్థము కూడ పొసగదు.

ఇక మూడవఅర్థము : 'కృపణుడు' - దీనస్వభావము గలవాడు. ఇక్కడ అర్జునుని కృపణత్వము ఈ దీనత్వమే.

'అయ్యో! ఇంతమంది స్వజనులను చంపవలసివచ్చినదే' అను దీనత్వమే అర్జునుని పట్టుకొని ఇంతస్థితికి తీసికొనివచ్చినది. ఇది కేవలము కృపచేత కలిగినది. సంజయుడు 'కృపయాఽవిష్టం' అని మొదటి శ్లోకములోనే చెప్పియున్నాడు.

ఇంత బంధునాశనమును తలంచుకొనునప్పటికి, అర్జునుని హృదయము ద్రవించిపోయి, యుద్ధముపేరు తలచుకొన్న మాత్రమున వణకు ప్రారంభమైనది. అంతియేకాని వీరత్వలోపముచేత వచ్చిన పిరికితనముకాదు. అర్జునుడు స్వతః శూరుడు. పరాక్రమసంపన్నుడు. అతిరథశ్రేష్ఠుడు. అతనికి ఇంకొకవిధమైన కార్పణ్యము ఎట్లు కలుగును? బంధునాశనమునకు 'యుద్ధము చేయను' అని అనినాడు.

ఇప్పుడు "కృష్ణా! బంధునాశన మగునన్న విచారముతో, నా స్వభావము, బుద్ధి చలించిపోయినవి. యుద్ధము చేయుటయా, చేయకపోవుటయా ? ఏమియును తోచుటలేదు. నీ పాదములపైబడి వేడుకొనుచున్నాను. నాకు ఏది శ్రేయస్కరమో, నీవే నిర్ణయించి చెప్పుము. నేను నీకు శిష్యుడను. నన్ను 'ఇది చేయుము' 'ఇది చేయవద్దు' అని శాసించుము" అని అనుచున్నాడు.

ఇంతవరకును అర్జునునకు కృష్ణుడు పరమాత్మయని తెలిసినప్పటికిని, స్నేహితుడుగనే వ్యవహారము నడచు

చున్నవి. ఒకరి కొకరు స్నేహితులుగనే ఉండిరి. భోజనము దగ్గర, నిదుర దగ్గర, రాకపోకలదగ్గర, అన్నిసందర్భముల యందును, ఇద్దరును సమానభావముతోడనే మెలగుచుండిరి. కృష్ణునియందు భగవద్బుద్ధి, శ్రేష్ఠత్వమునందు శ్రద్ధ, ఉన్నప్పటికిని, మిత్రత్వముచేత సమానవ్యవహారముతో నడచుచున్నవి. ఇప్పుడు కలిగిన ఈ దురవస్థ అట్లుండుటచేత కలిగినదే. కృష్ణపరమాత్మతో సమానముగ ఉండుటకు యోగ్యతలేదు. అట్లుండినయెడల, మిత్రత్వములో సలహా మాత్రమే లభించును; ఉపదేశము లభించదు. చేయుటకు ప్రోత్సాహము లభించునుగాని, ఆజ్ఞాపించి, శాసించి, చేయించుట లభించదు. "ఇప్పటి నా స్థితిలో, సలహాలచేతను, ప్రోత్సాహములచేతను, ప్రయోజనములేదు. ఉపదేశము కావలయును. ఆజ్ఞాపించి శాసించి చేయించుట కావలయును. అట్లు లభించుటకు మిత్రత్వము చాలదు. ఉపదేశమిచ్చుటకును, శాసించి బలాత్కారముగ నైనను శ్రేయోమార్గమందు నడిపించుటకును, ఆ శోకమోహములు నశింపజేయుటకును, పరమకల్యాణప్రాప్తి లభింపజేయుటకును, ఒక సదాచార్యుడు ఇప్పుడు నా కవసరము. కృష్ణపరమాత్మను మించిన సదాచార్యుడు ఎవడుకలడు? సాక్షాత్ పరమాత్మను ప్రక్కనుంచుకొని, సదాచార్యునిగ ఆశ్రయించకుండ ఎంతకాలము పాడుచేసికొంటిని! గురువుయొక్క ఉపదేశామృతము లభించుటకు శిష్యుడు ఆర్తితో శరణాగతుడై

సిద్ధముగ నుండవలెను" అని భావించి అర్జునుడు "కృష్ణా! ప్రభో! నేను నీ శిష్యుడను. నీ పాదములమీదబడి ప్రపత్తి చేయుచున్నాను. నన్ను శాసించుము" అని ప్రార్థించు చున్నాడు.

శిష్యులు పలువిధములు - ఒకసారి గురువుచేత ఏదైన మంత్రమును ఉపదేశము పొందుట మాత్రమే - తరువాత మరల ఆ గొడవయే అక్కర లేదు. ఆ మంత్రమును ఒకసారి యైనను తలవరు. 'ఇక చాలు. ఆ గురువే మమ్ములను మోక్షమునకు తీసికొనిపోవును' అని ఊరకొందురు. అది సరియైన విశ్వాసమైనచో బాధలేదు; కాని, నిత్యజీవితములో ఎట్టిమార్పును ఉండదు; పాపపుణ్య విచారణయే ఉండదు. న్యాయాన్యాయ విచారణయే లేక స్వార్థమును పూరించు కొనుటలోనే కాలమును గడపుచు గురువు చెప్పినవికూడ తమకిష్టమైనచో విందురు; లేనిచో వినరు. ఇట్టివారికి ఈ ఆచార్యాశ్రయణము ఉపయోగించదు. వీరిసంగతి ఇంత కన్న ఎక్కువ వ్రాయదలపను.

కొంతమంది- ఉపదేశమునుపొంది, అంతమాత్రముచేత గురువుతో తమకు అవసరము తీరిపోయినదనుకొని, ఇక తమ సాధనమీదనే తాము ఆధారపడి సాధనలు చేయుచుందురు. ఇక గురువుల ఆజ్ఞలను పాటించుట మొదలైనవి ఉండవు.

తను పురుషప్రయత్నముమీద అహంకారము కలిగి ఉందురు. ఇట్టివారు గురుకృపచేత లభించవలసిన యథార్థలాభమును పొందలేరు.

ఈవిధముగ గాక, అర్జునుడు శిష్యత్వముతో పాటు సర్వభారములను ఆయనమీదనే వేసి, తనను శ్రేయోమార్గమున శాసించి నడపుటకు తగిన బాధ్యతలన్నియును ఆయనకే అర్పించి, అనన్యశరణాగతుడగుచున్నాడు. 'శాధి మాం త్వాం ప్రపన్నం' అని.

'పరమాత్మ అపరిమిత సామర్థ్యముగలవాడు, సర్వశక్తిమంతుడు, సర్వజ్ఞుడు, అనంత కల్యాణగుణములు కలవాడు, పరమోత్కృష్టుడు' అని తెలిసికొని, ఆయునకు తనను సమర్పణము చేసికొనవలయును. దీనినే ప్రపత్తి, శరణాగతి, ఆత్మనిక్షేపము, ఆత్మ సమర్పణము అని అందురు.

భగవంతుడు స్వాభావికమైన, అపారమైన, సర్వశక్తిత్వ, సర్వజ్ఞత్వ, సర్వాంతర్యామిత్వ, దయాళుత్వాది కల్యాణగుణములకు మహోదధి. సర్వాధిపతి. ఐశ్వర్య మాధుర్య ధర్మ శౌర్య జ్ఞాన వైరాగ్యాది గుణములకు నిలయుడు. ప్రణత క్లేశనాశనుడు. సంశయము, భ్రమ మొదలగు దుర్గుణములనెడి చీకటికి సూర్యునివంటివాడు. ప్రేమస్వరూపుడు. అనాలోచితవిశేషాశేష లోకశరణ్యుడు. ఆపద్బాంధవుడు,

పరమాత్మీయుడు, పరమాచార్యుడు అని విశ్వసించి, తనను ఆయనకంటె ఆశ్రయములేనివానినిగను, నిరాధారుని గను, దుర్బలునిగను, శక్తిహీనునిగను తెలిసికొని, ఆయన యొక్క ఆశ్రయమునందును, ఆలంబనమునందును, అనవధి కాతిశయ జ్ఞాన, బలైశ్వర్య వీర్యశక్తి తేజః ప్రభృతి అసంఖ్యేయ కల్యాణగుణములయందును, అసమాన శరణాగత వత్సలత్వమునందును దృఢమైన, అనన్యమైన విశ్వాసమును కలిగియుండి, తనయొక్క సర్వభారములను, సర్వబాధ్యతలను, ఆయనయందే ఉంచి, తనను అన్నివిధములను, సర్వదా ఆయన చరణకమలములపై సమర్పించుకొనుటయును, ఆయన చేతిలో ఒకపరికరమై, నిత్యము, నిరంతరము, ఆయన కనుసన్నలమీదనే ఆడుకొనుచు, పాడుకొనుచు ఉండుటకే ఆసక్తికలిగి, ఆ ఆసక్తి వ్యసనముగ పరిణమించగా ఆయనను అనన్యముగ చింతించుకొనుచు ఉండుటయే శరణాగతత్వమునకు పరమావధి.

అర్జునుడు ఇట్టివిధమున శరణాగతుడగుటకే తహతహ చెంది, చివరకు "ఓ పరమాత్మా! నేను నీకు శిష్యుడను, శరణాగతుడను అయితిని. నన్ను నీ ఇష్టము వచ్చినట్లు శాసించుకొనుము" అని సర్వార్పణము చేసికొనెను. ఈ శ్లోకమే గీతోపదేశ ప్రారంభమునకు బీజము. "సర్వధర్మాన్ పరిత్యజ్య" అను శ్లోకముతో గీతోపదేశముయొక్క ఉపసంహారము. కనుక

గీతయొక్క ఉపక్రమోపసంహారములు శరణాగతితోడనే అయినవి.

ఇంకొక విషయము - వేదాంత రహస్యమును ఉపదేశము పొందుటకు తగిన అధికారి తగినవారివద్దకు పోయి ఎట్లు అడుగవలయును అనుదానికి సమాధానము నాల్గవ అధ్యాయములో కృష్ణపరమాత్మ చెప్పియున్నాడు.

"తద్విద్ధి ప్రణిపాతేన - పరిప్రశ్నేన సేవయా! ఉపదేక్ష్యన్తి తే జ్ఞానం - జ్ఞానిన స్తత్త్వదర్శినః॥ అనగా, "నీవు జ్ఞానులు, తత్త్వదర్శనులు అయినవారివద్దకుపోయి, ప్రణిపాతము చేతను, పరిప్రశ్న చేతను సేవచేతను తెలిసికో! అట్లు తెలిసికొనదలచినవారికి వారు జ్ఞానమును ఉపదేశించెదరు."

ఈ మూడు లక్షణములును అడుగువానిలో ఏర్పడువరకును ఉపదేశము చేయరాదు. కాబట్టియే మొదటి అధ్యాయములో అర్జునునకు కృష్ణపరమాత్మ ఉపదేశించలేదు. అయితే, అర్జునుడు తాను చెప్పుట అయిపోయిన తరువాత, 'ఇక యుద్ధము చేయను' అని కూర్చొనినాడు. కృష్ణపరమాత్మ ఏమి చేయవలయును? అర్జునునకు చెప్పవలెను. కాని అర్జునుడు అడుగవలసినవిధమున అడుగుట లేదు. కాబట్టి, రెండవ అధ్యాయములో రెండవ మూడవ శ్లోకములలో సమాధానముగ, అర్జునుని ఆక్షేపించి, అంతటితో ఆగక 'ఈ క్షుద్రమైన హృదయదౌర్బల్యము ఎక్కడ నుండి

దాపురించినది ? ఛీ ! దీనిని త్యజించి యుద్ధమునకు లెమ్ము!' అని గద్దించినాడు. కృష్ణుడు పరమాత్మయని అర్జునునకు అదివరకే తెలియును. కాని, మిత్రత్వమే ఇద్దరి మధ్యను ఉన్నది. చివరకు ఏమియునుతోచక, తనకు యథార్థమును బోధించి, కర్తవ్యాకర్తవ్యములను తెలుపు మహానుభావుడు - ఈయన తప్ప ఎవరును లేరని, కృష్ణపరమాత్మయొక్క పాదములపైబడి నివేదించుకొనినాడు అర్జునుడు. 'త్వాం ప్రపన్నం' అనుటచేత ప్రణిపాతమును, 'పృచ్ఛామి త్వాం' అనుటచేత పరిప్రశ్నమును, 'శిష్యస్తేఽహం'అనుటచేత సేవయును సిద్ధించినవి. 'ఆ! ఇక చెప్పవచ్చును' అని శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అనుకొనినాడు.

అవతారిక :—

ఈ ప్రకారము 'తనకు కర్తవ్యమును బోధించి, కర్తవ్యనిర్వహణమునకు శాసించవలసినది' అని ప్రార్థించి, ఇప్పుడు ఆ ప్రార్థనకు హేతువును చెప్పుచు, తన విచారమును ప్రకటించుచున్నాడు అర్జునుడు.

శ్లో॥ నహి ప్రపశ్యామి మమాపనుద్యా
ద్యచ్ఛోకముచ్ఛోషణమింద్రియాణామ్।
అవాప్య భూమావసపత్నమృద్ధం
రాజ్యం సురాణామపి చాధిపత్యమ్ ॥ ౮

ప. వి :— న, హి, ప్రపశ్యామి, మమ, అపనుద్యాత్, యత్, శోకం, ఉచ్ఛోషణం, ఇంద్రియాణాం, అవాప్య, భూమౌ, అసపత్నం, ఋద్ధం, రాజ్యం, సురాణాం, అపి, చ, ఆధిపత్యమ్.

టీక :—

భూమౌ = భూమియందు,
అసపత్నం = ఎదురులేనట్టియు,
ఋద్ధం = (ఐశ్వర్యముచేత) వృద్ధిబొందియుండు నట్టిదియునగు,
రాజ్యం = రాజ్యమును, (శత్రువులను జయించుట వలన గలుగు భూరాజ్యమును)
సురాణాం, ఆధిపత్యం, చ = ఇంద్రపదవిని సైతము,
అవాప్య అపి = పొందియునుకూడ,
ఇంద్రియాణాం = ఇంద్రియములను,
ఉచ్ఛోషణం = (మిగుల) శోషింపజేయు,
మమ = నాయొక్క,
శోకం = దుఃఖమును (వ్యసనమును),
యత్ = ఏది,
అపనుద్యాత్ = పోగొట్టునో,
(తత్ = దానిని - అట్టి సదుపాయమును)
న ప్రపశ్యామి హి = కనుగొనజాలకున్నానుగదా!

తా. ఈ భూమిమీద నిష్కంటక సమృద్ధమగు రాజ్యమునుగాని, ఇంద్రాధిపత్యమునుగాని పొందికూడ. ఇంద్రియములను సైతము సంశోషింపజేయు ఈ దుఃఖమును పోగొట్టు ఉపాయమును కనుగొనలేకుండ ఉన్నాను.

అ మృ త వా హి ని :—

కృష్ణా ! ఇప్పటికి నా దుఃఖము ఇంద్రియములనుకూడ పీల్చిపిప్పి చేయుచున్నది. శత్రురహితమైనట్టియు, ధనధాన్య సమృద్ధమైనట్టియు ఈ నిష్కంటక భూరాజ్యమే కాదు - ఇంద్రాధిపత్యము లభించినను ఈ దుఃఖముపోదు. ప్రబలమైన ఈ దుఃఖమును పోగొట్టగల సమర్థుడవు నీవే. కనుక, నాయందు అనుగ్రహముంచి, ఈ దుఃఖము పోవుటకు ఉపాయము చెప్పుము.

అ వ తా రి క :—

అర్జునుడు ఇట్లు చెప్పి, తరువాత ఏమిచేసినాడను విషయమును ధృతరాష్ట్రునకు సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.

సంజయ ఉవాచ :—

శ్లో॥ ఏవ ముక్త్వా హృషీకేశం
గుడాకేశః పరంతపః ।
నయోత్స్య ఇతి గోవింద
ముక్త్వా తూష్ణీం బభూవహ ॥

ప. వి :— ఏవం, ఉక్త్వా, హృషీకేశం, గుడాకేశః, పరంతపః, న, యోత్స్యే, ఇతి, గోవిందం, ఉక్త్వా, తూష్ణీం, బభూవ, హ.

టీక :—

పరంతపః = శత్రువులను తపింపజేయునట్టియును,
గుడాకేశః = నిద్రను జయించినట్టియును, (అర్జునుడు,)
హృషీకేశం = శ్రీకృష్ణపరమాత్మను గూర్చి,
ఏవం = పైన చెప్పబడిన విధముగ,
ఉక్త్వా = పలికి,
గోవిందం = శ్రీకృష్ణపరమాత్మనుగూర్చి,
న యోత్స్యే ఇతి = యుద్ధము చేయనని,
ఉక్త్వా = పలికి,
తూష్ణీం బభూవ = మౌనముగ నుండెను,
హ = ఆశ్చర్యము.

తా. శత్రువులను సంతపింపజేయు సమర్థుడును, నిద్రను జయించినవాడును అగు అర్జునుడు ఇట్లు పలికి, హృషీకేశునితో "గోవిందా! నేను యుద్ధముచేయను" అని మౌనముదాల్చి ఊరకుండెను. అహా! ఏమాశ్చర్యము!

అమృతవాహిని :—

హృషీకేశశబ్దమునకు ఇదివరలో వ్యాఖ్యానము వ్రాసియున్నాము. ఇంద్రియములకు నియామకుడనియును,

సర్వాంతర్యామి అనియును కూడ అర్థము కలదు. అర్జునుడు శత్రువుల తపింపజేయ సమర్థుడును, నిద్రను జయించినవాడును కూడ. ఇచ్చట శత్రువుల తపింపజేయ సమర్థుడనగా బాహ్య శత్రువులనేగాక అంతశ్శత్రువులయిన అరిషడ్వర్గమును కూడ జయించినవాడని అర్థము. ఈ గీతను వినుటకు అరిషడ్వర్గమునకు లోబడక, ఆ గుణములను జయించినవాడును, నిద్రను స్వాధీనమునం దుంచుకొనినవాడును మాత్రమే అధికారి. ఈ రెండు లక్షణములును అర్జునునివద్ద కలవనుటచే సంజయుడు 'గుడాకేశః' 'పరంతపః' అను ఈ రెండు విశేషణములను ప్రయోగించినది. కాని కొంతమంది 'పరంతప' అని సంబోధన రూపములో ధృతరాష్ట్రునకు విశేషణముగ చెప్పుచున్నారు. అట్లు చెప్పువారు విసర్గలు తీసివేసిరి. కొంతమంది అర్జునునకు విశేషణముచేసి విసర్గలు కలిపిరి. ఎట్లుచేసినను బాధ ఏమియును లేదుగాని, "అమృతవాహిని" అభిప్రాయముమాత్రము ఆ విశేషణము అర్జునునకు చెప్పుటలోనే ఎక్కువ స్వారస్యమున్నదని. ధృతరాష్ట్రుడు యుద్ధములు చేసినాడా? శరీరబలముండిన ఉండవచ్చును. పుట్టుగ్రుడ్డి యగుటచే ధనుర్విద్యాశూన్యుడుకూడ. అట్టివాడు పరంతపు డెట్లు కాగలడు? అయితే, ఒక విధమున కాగలడేమో! మొదట ఆయన ప్రశ్నలో 'మామకాః పాండవాశ్చైవ' అని దుర్యోధనాదులను మాత్రమే తనవారని భావించి, పాండవులను పరులక్రింద జమకట్టియున్నాడు. కనుక, పరులైన ఆ పాండవులను అనేక

విధముల మానసిక తాపములు కలిగించి బాధలు పెట్టి యున్నాడు. కనుక ఆయనకూడ 'పరంతపుడు' అని యుందురేమో ధృతరాష్ట్రునికి విశేషణముగా చేసినవారు. కాని బాహ్యముగ జూచినను శత్రుసంహారశబ్దము అర్జునునకే తగును. ఆంతర్యముగ జూచినను అరిషడ్వర్గమును జయించినవాడు అర్జునుడే. ఇట్టివాడే గీతను వినుటకు అర్హుడు. ఈ విశేషణము గీతాప్రబోధ సమయమున చెప్పియుండుటచేత, సంజయుడు 'పరంతప' శబ్దము అర్జునుని ఉద్దేశించియే ప్రయోగించి యుండునని తోచుచున్నది. అస్తు.

వినువారి అర్హతను నిరూపించినాము. ఇక, వక్త ఎట్టివాడుగ ఉండవలయును అను విషయము కావలయును. వక్త సర్వజ్ఞుడుగ ఉండవలయును; నియామకుడుగ ఉండవలయును. ఆ అభిప్రాయముతోడనే, గీతను ఉపదేశించు కృష్ణునుద్దేశించి 'హృషీకేశ' శబ్దమును ప్రయోగించియున్నాడు సంజయుడు. అర్జునుని స్థితి తాత్కాలికముగ ఇట్లు యుద్ధవిముఖముగ మారినను, కృష్ణుడు ఇంద్రియములకు ప్రభువు గనుక, తన ప్రబోధముచేత అర్జునుని చక్కజేయగలడు. 'హృషీకేశుడు' అనగా 'సర్వాంతర్యామి' అను అర్థము కలదు. ఆయన సర్వాంతర్యామి గనుక అర్జునుని హృదయములోనుండి నడపగలడు. సర్వాంతర్యామియైన పరమాత్మ, సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తిమంతుడు గనుక, కేవలము బ్రహ్మవిద్యా ప్రతిపాదకమైన

ఈ గీతను చెప్పుటకు ఒక్క కృష్ణపరమాత్మయే అర్హుడు అన వలయును. సర్వశక్తిమంతుడు గనుక ఏదియైనను చేయగల సమర్థుడను భావముతో "ధృతరాష్ట్రా! ఇక నీ పుత్త్రుల జయముమీద ఎంతమాత్రమును ఆశపెట్టుకొనకుము" అను భావమును సంజయుడు సూచించుచున్నాడు.

సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునితో "అర్జునుడు పైని చెప్పిన ప్రకారముగ పరమాత్మకు శరణాగతుడై 'నన్ను నీ యిష్టమువచ్చినట్లు శిక్షించి, తీర్చిదిద్ది ఉపయోగించు కొనుము. నీకు శిష్యుడను. నీ పాదములు పట్టుకొనినాను' అని తన దుఃఖమును తెలియపరచి 'గోవిందా! నేను యుద్ధము చేయను' అని మౌనము వహించి యూరకుండెను" అని చెప్పినాడు.

గోవిందశబ్దమునకు – 'గోభి ర్వేదవాక్యై ర్విద్యతే లభ్యతే ఇతి గోవిందః' అను వ్యుత్పత్తి ప్రకారము– వేదవాక్యముల ద్వారా పరమాత్మయొక్క స్వరూపము తెలియబడు చున్నది; పొందబడుచున్నది. కనుక పరమాత్మ గోవిందుడు. కాబట్టియే గీతలో స్వయముగ చెప్పుకొనియున్నాడు. "వేదైశ్చ సర్వై రహమేవ వేద్యః" 'సకలవేదములవలనను తెలియబడువాడను నేనే' అని.

(7)

అవతారిక :-

అర్జునుడు ఇట్లు చెప్పి మౌనము వహించి ఊరకొనిన పిమ్మట, కృష్ణపరమాత్మ ఏమిచేసెనో సంజయుడు చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ తమువాచ హృషీకేశః
ప్రహసన్నివ భారత !
సేనయో రుభయో ర్మధ్యే
విషీదంత మిదం వచః ॥ ౧౦

ప. వి :— తం, ఉవాచ, హృషీకేశః, ప్రహసన్, ఇవ, భారత, సేనయోః, ఉభయోః, మధ్యే, విషీదంతం, ఇదం, వచః.

టీక :—

భారత ! = ఓ ధృతరాష్ట్రా !
ఉభయోః సేనయోః మధ్యే = రెండుసేనల నడుమను,
విషీదన్తం = దుఃఖపడుచుండు,
తం = ఆ అర్జునునిగూర్చి,
హృషీకేశః = శ్రీకృష్ణస్వామి,
ప్రహసన్నివ = పరిహాసము చేయువానివలె (బిగ్గరగ నవ్వుచు)
ఇదం వచః = (ముందు చెప్పబోవు) ఈ వాక్యమును,
ఉవాచ = పలికెను.

తా. ధృతరాష్ట్ర మహారాజా! రెండుసేనలమధ్యను దుఃఖించుచున్న అర్జునునిజూచి కృష్ణపరమాత్మ, నవ్వుచున్నవానివలె ఇట్లు పలికెను.

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునునిజూచి కృష్ణపరమాత్మ అపహాస్యము చేయుచు, అనుచున్నాడు.

ఎందులకు అపహాస్యము ?

౧. 'ఎవరితో యుద్ధము చేయవలయునో, దుష్టుడైన దుర్యోధనునకు సాహాయ్య మొనర్చుటకై ఎవరెవరు వచ్చి యున్నారో చూచి నిర్ణయించుకొనవలయును. ఉభయసేనల మధ్యకును మన రథమును పోనిమ్ము కృష్ణా!' అని మహారథునివలె అతిరథునివలె శౌర్యముగను, వీర్యముగను పలికిన అర్జునుడు, ఇప్పుడు స్వజనమును చూచునప్పటికి అకాల అక్రమ కృపారూపమోహపరవశుడై దుఃఖించుచు కూలబడుటను జూచి నవ్వుచున్నాడు.

౨. శౌర్యము వీర్యము పరాక్రమము జూపించి, శత్రుసైన్యమును నుగ్గునుగ్గుగా దునుమాడవలసినచోట, దీనమైన, హీనమైన, హేయమైన విషాదమును పొందుటనుజూచి నవ్వుచున్నాడు.

3. "నన్ను శరణ్యముగ ఆశ్రయించి, 'నాకు శ్రేయస్కరమైన దానిని నీవే నిర్ణయించి చెప్పవలసినది' అని

ప్రార్థించి, నా నిర్ణయమేమో వినుటకుముందే, 'నేను యుద్ధము చేయును' అని చెప్పివేయుచున్నాడే! ఎటువంటి పొరపాటు!" అని నవ్వుచున్నాడు.

౪. "ఈ స్వజనులను చూచునప్పటికి కృపకలిగినదా యేమి? ఇతరులైనయెడల సొరకాయలు తరిగినట్లు వారి కంఠములు తసుగువాడవా యేమి?" అని నవ్వుచున్నాడు.

౫. "'వారే గెలిచెదరో, మనమే గెలిచెదమో తెలియదు' అంటివి. నీవు గెలుచు అవకాశమున్నచో యుద్ధము చేయువాడవును, లేనిచో యుద్ధము చేయనివాడవునా?" అని నవ్వుచున్నాడు.

౬. "ఇది క్షాత్రధర్మమునకు సంబంధించిన స్థితియా? వైరాగ్యమునకు సంబంధించిన స్థితియా? ఏదియునుకాదే! రెంటికి చెడిన రేవడవౌచున్నావే!"అని నవ్వుచున్నాడు.

"ఏమోయి! ఏమి ప్రజ్ఞావాక్యములు పలుకుచున్నావు!" అని ఈ భావములన్నియును ధ్వనించు ఒక వికటాట్టహాసము చేసినాడు కృష్ణపరమాత్మ.

అర్జునునకు కలిగినది వైరాగ్యమనియును, వైరాగ్యము కనుకనే కృష్ణపరమాత్మ చేసినగీతా ప్రబోధము వినుటకు అర్హత చేకూరినదనియును, కొందరు వ్రాయుచున్నారు. కాని ఇది వైరాగ్యముగునో కాదో, కృష్ణపరమాత్మయే నిర్ణయించినాడు.

"ఇటు క్షాత్రమునకు సంబంధించక, అటు వైరాగ్యము నకు సంబంధించక, ఉభయభ్రష్టత్వమైన, క్షుద్రమైన హృదయదౌర్బల్యము" అని. ఇట్లు కృష్ణపరమాత్మ చెప్పు చుండగా, 'కాదు, ఇది వైరాగ్యమే' అని నిర్ణయించుటకు అధికార మెవరికి గలదు ? వైరాగ్యము కలవారు 'నేను యుద్ధము చేయను, ఇది హింసాకాండ' అందురుగాని, 'నావారిని చంపలేను. ఇంతమంది బంధువులను చంపవలసి వచ్చుచున్నది కనుక యుద్ధము చేయను' అందురాయేమి ?

ఎదుట నిలబడినది ఇతరులుగాని, తనవారుగాని, తాను చేయునది ధర్మయుద్ధముగాని, వైరాగ్య సంపన్నుడగు బ్రాహ్మణుడు యుద్ధము చేయడు.

ఇక క్షత్రియుడో, ధర్మయుద్ధము సంప్రాప్తమైనప్పుడు, ఎదుట నిలబడినది తనవారైనను, పరులైనను, యుద్ధమే తన కర్తవ్యధర్మముగా తలచి యుద్ధము చేయును. తనకు విజయము చేకూరునట్లున్నను, అపజయము చేకూరునట్లున్నను, "జయించిన భూలోకరాజ్యము వచ్చును. చచ్చిన వీరస్వర్గము వచ్చును' అను భావముతో యుద్ధము చేయును.

ఇప్పటి అర్జునుని స్థితి ఇటునూగాక, అటునూగాక యున్నది. ఇది ఒకరకమైన క్షుద్రహృదయదౌర్బల్యము. కృష్ణపరమాత్మ, మహావైద్యశిఖామణియై, ఆ మోహమును నశింపజేయుటకు, జగదాచార్యుడై నిలబడి గీతాప్రబోధము చేయుచున్నాడు. ఆ హృదయదౌర్బల్యమునకు చికిత్స చేయు

పూనుకొనినాడు. హృదయదౌర్బల్యపిశాచమునకు మహా భూతమంత్రవేత్తయై, గీతారూపమైన మహోచ్చాటన మంత్రమును ఉచ్చరించుచున్నాడు. అర్జునుని ఇంద్రియ సంక్షోభ కారకమైన ఈ దుఃఖమదగజమును పారద్రోల, కృష్ణకేసరి గర్జించుచున్నది.

అ వ తా రి క :—

ఈ రీతిగా అర్జునుడు చింతామగ్నుడై, కృష్ణపరమాత్మకు శరణాగతుడై, తన ఈ అపారదుఃఖము నివర్తించు ఉపాయము చెప్పవలసినదని ప్రార్థించి, ఈ లోకరాజ్య సుఖముగాని, పరలోక రాజ్యసుఖముగాని, నా ఈ దుఃఖమును నివర్తింపజేయజాలవని చెప్పి ఊరకొనగా, అర్జునుని జూచి, ఇప్పు డితనికి ఇంతదుఃఖము కలుగుటకు కారణము, ఇంతమంది స్వజనులను చంపవలసివచ్చినదను కారణమే గనుక, దానికి ఔషధమైన నిత్యానిత్యవస్తువివేకమును గురించిన సాంఖ్య యోగమును బోధించి, ఆ సాంఖ్యయోగప్రకారముగూడ యుద్ధముచేయుటయే అతనికి కర్తవ్యమని ప్రతిపాదన చేయు తలంపుతో ప్రారంభించుచున్నాడు.

శ్రీభగవానువాచ :—

శ్లో॥ అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం
ప్రజ్ఞా వాదాంశ్చ భాషసే ।
గతాసూ నగతాసూంశ్చ
నానుశోచ న్తి పండితాః ॥ ౧౧

ప. వి :— అశోచ్యాన్, అన్వశోచః, త్వం, ప్రజ్ఞావాదాన్, చ, భాషసే, గతాసూన్, అగతాసూన్, చ, న, అనుశోచన్తి, పండితాః.

టీక :—

(హే అర్జున ! = ఓ అర్జునుడా !
త్వం = నీవు,
అశోచ్యాన్ = దుఃఖింపదగని భీష్మాదులనుగూర్చి,
అన్వశోచః = దుఃఖించినావు,
ప్రజ్ఞావాదాన్ + చ = వివేకులు పలుకునట్టిమాటలను,
భాషసే = పలుకుచున్నావు,
గతాసూన్ = మృతిచెందినవారిని గూర్చియును,
అగతాసూన్ + చ = జీవించి యున్నవారిని గూర్చి యును,
పండితాః = పరమార్థానుభవముగలవారు (మహాత్ములు),
అ + నుశోచన్తి = దుఃఖించరు.

తా. కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు. ఓ అర్జునా ! నీవు దుఃఖించదగనివారినిగూర్చి దుఃఖించుచున్నావు. ప్రజ్ఞావాదములు పలుకుచున్నావు. (పండితులవలె పలుకుచున్నావు). పండితులు, చచ్చినవారిని గురించి గాని, బ్రతికియున్నవారిని గురించిగాని దుఃఖించరు.

అ మృ త వా హి ని :-

అర్జునుని మోహమును నశింపజేయుటకు ఒక్క భగవానునకే శక్తిగలదు. ఇతరుల కెవరికిని లేదు. మమకారమునకును, అహంకారమునకును, వీటివలన గలుగు మిగిలిన గుణములకును, అన్నిటికిని కారణము ప్రకృతి. ఆ ప్రకృతిని గురించి పరమాత్మ గీతలో చెప్పికొనినాడు - "దైవీహ్యేషా గుణమయీ - మమ మాయా దురత్యయా" అని తన మాయయొక్క బలమును చెప్పియున్నాడు. బ్రహ్మదిదేవతలు సైతము ఆయన మాయలో తల్లడిల్లిపోవలసినదేగాని, తట్టుకొనలేరు.

అయితే, ఆ మాయనుండి పరమాత్మయే ఉద్ధరించవలయునంటిరి గదా! అందరనూ ఉద్ధరించునా అనిన, ఆ! అందరను ఉద్ధరించును. ఎవరిమీదను రాగముగాని, ద్వేషముగాని ఆయనకు లేదు. ఈషణ్మాత్రముకూడ పక్షపాతము లేదు. ఎవరువచ్చి 'నీవేదిక్కు. రక్షింపవలసినది' అని ఆయనను శరణాగతి చేయుదురో, వారిని ఎవరినైనను రక్షించును. అది ఆయనదీక్ష.

ఇప్పుడు అర్జునుడు "కార్పణ్యదోషోపహత స్వభావః" అను శ్లోకమున శరణాగతిచేసియున్నాడు. దానితో అర్జునుని మోహమును పూర్తిగ నశింపజేయవలసిన బాధ్యత కృష్ణునిపై

బడినది. బాధ్యతపడినదికాని, ఆయన తన బాధ్యతను నిర్వర్తించగలడా అన్నసందేహమునకు తావులేదు. ఆయన అఘటిత ఘటనాసమర్థుడు. కనుకనే ఆయనను భగవంతుడన్నారు.

'భగవంతుడు' అనగా -

"ఐశ్వర్యస్య సమగ్రస్య - వీర్యస్య యశస శ్శ్రియః ।
జ్ఞానవైరాగ్యయోశ్చైవ - షణ్ణాం భగ ఇతీరణా ॥
వసంతి యత్ర భూతాని - భూతాత్మ న్యఖిలాత్మని ।
సర్వభూతే ష్వశేషేషు - వకారార్థ స్తతోఽవ్యయః॥"

(వి. పు. ౬-౫-౭౪-౭౫)

సమగ్రమైన అపారమైన అపరిమితమైన ఐశ్వర్యము, వీర్యము, యశస్సు, శ్రీ, జ్ఞానము, వైరాగ్యము- ఈ ఆరును భగమనబడును.

సమస్తభూతములు తనయందు కలవాడును, తాను సకలభూతములందును కలవాడును అయిన అవ్యయుడని 'వ' కారమునకు అర్థము. కనుక ఈపై ఆరుగుణములను కలిగి ఎవడు సర్వభూతములయందును ఉన్నాడో, ఎవనియందు సర్వభూతములు ఉన్నవో వాడు భగవంతుడు.

"ఉత్పత్తిం ప్రళయం చైవ - భూతానా మాగతిం గతిమ్ ।
వేత్తి విద్యా మవిద్యాంచ - స వాచ్యో భగవానితి" ॥

(వి. పు. ౬-౫-౭౮)

ఎవడైతే సమస్తభూతములయొక్క ఉత్పత్తి ప్రళయములను, రాకపోకలను, విద్యను, అవిద్యను తెలిసికొనుచున్నాడో (అనగా సర్వజ్ఞుడో) వాడు 'భగవానుడు' అని చెప్పబడును.

"ఏష మేష మహచ్ఛబ్దో - మైత్రేయ భగవానితి ।
పరమ బ్రహ్మభూతస్య - వాసుదేవస్య నాన్యగః" ॥

"ఓ మైత్రేయా ! ఈ విధముగ గొప్పదైన 'భగవ' చ్ఛబ్దము పరబ్రహ్మస్వరూపమైన శ్రీ వాసుదేవునకే వాచకము. ఇంక ఎవరికిని కాదు."

ఇట్టి భగవానుడే అర్జునుని మోహరూపమైన మాయను తొలగించవలెను. ఇంకొకనికి ఎంతమాత్రమును సామర్థ్యము లేదు. కనుకనే శరణాగతుడైన అర్జునుని అజ్ఞానాంధకారమును తొలగింప బద్ధకంకణుడై జ్ఞానముద్ర వహించి, జగదాచార్య రూపమున రథముపై అధివసించియున్నాడు. ఆ భగవానుడు ఏమనుచుండెనో వినుడు -

"అర్జునా ! ఎవరికొరకు దుఃఖించరాదో, వారికొరకు దుఃఖించుచున్నావు. ప్రజ్ఞావాదములు పలుకుచున్నావు. ప్రజ్ఞా

వాదములు ఎవరు పలుకవలయునో, ఎవరికి అధికారమున్నదో తెలియునా ? ఒక్క పండితులకే కలదు. పండితులన ఎవరో తెలియునా ? చచ్చినవారికొరకును, బ్రతికియున్నవారి కొరకును కూడ దుఃఖించనివారు పండితులు. మరి నీవు దుఃఖించుచుంటివే. పైగా పండితులు మాట్లాడినట్లు మాట్లాడుచుంటివి" అని.

మొదటి అధ్యాయములో అర్జునుడు చెప్పినవాటి నన్నిటిని 'అశోచ్యా నన్వశోచ స్త్వం' అని ఒక్క అవహేళనతో ఖండించి, అవి అన్నియును అసందర్భ ప్రలాపములు అని త్రోసివేయుచున్నాడు- చూడుడు మొదటి అధ్యాయములో -

"దృష్ట్వేమం స్వజనం కృష్ణ - యుయుత్సుం సముపస్థితమ్.(౨౮)
సీదంతి మమగాత్రాణి - ముఖంచ పరిశుష్యతి ॥
వేపథుశ్చ శరీరేమే - రోమహర్షశ్చ జాయతే । (౨౯)
గాండీవం స్రంసతే హస్తాత్ - త్వక్చైవ పరిదహ్యతే ।
నచశక్నో మ్యవస్థాతుం - భ్రమతీవచ మేమనః ॥ (౩౦)

ఈ శ్లోకములలో, దుఃఖముచేత తనకు గలిగిన స్థితిని వర్ణించినాడు అర్జునుడు. ఈ దుఃఖము ఎందుకు కలిగినది ? ఈ యుద్ధములో అందరును స్వజనులు ఉన్నారే, వీరినందరనూ చంపవలసివచ్చుచున్నదే అని.

"అహో బత మహత్పాపం - కర్తుం వ్యవసితా వయమ్ ।
యద్రాజ్య సుఖలోభేన - హన్తుం స్వజన ముద్యతాః ॥ (४५)

ఈ శ్లోకములో 'మనము యుద్ధమునకు సిద్ధమగుట ఎంత ఘోరమైన పాపము!' అని దుఃఖమును ప్రకటించినాడు అర్జునుడు.

తరువాత సంజయుడు -

"ఏవముక్త్వార్జున స్సంఖ్యే - రథోపస్థ ఉపావిశత్ ।
విసృజ్య సశరం చాపం - శోక సంవిగ్న మానసః ॥ (४७)

అని అర్జునుని స్థితిని వర్ణించినాడు.

వీటి నన్నిటిని ఉద్దేశించుకొని కృష్ణపరమాత్మ అర్జునునితో 'అశోచ్యానన్వశోచ స్త్వం' అనుచున్నాడు. ఇక్కడనుండియే కృష్ణపరమాత్మయొక్క ఉపదేశము ప్రారంభము. పదునెనిమిదవ అధ్యాయములో అరువది ఆరవ శ్లోకముతో ఉపదేశము పరిసమాప్తి. ఉపదేశ ప్రారంభమునకు ముందున్నవియును, ఉపదేశసమాప్తికి తరువాతవియును గీతకు పూర్వపీఠికయును, ఉత్తర పీఠికయును అయి యున్నవి.

"ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే"

అర్జునుడు మొదటి అధ్యాయములో

"నిమిత్తానిచ పశ్యామి - విపరీతాని కేశవ ।
నచ శ్రేయోఽనుపశ్యామి - హత్వా స్వజన మాహవే"॥ (३०)

తా. కృష్ణా! అన్నియును విపరీత లక్షణములే కనుబడుచున్నవి. ఈ స్వజనమును చంపుటచేత గలుగు మే లేమియును గనుపించదు.

అనియును,

"నకాంక్షే విజయం కృష్ణ! - నచ రాజ్యం సుఖానిచ।
కిం నోరాజ్యేన గోవింద! - కిం భోగై ర్జీవతేనవా"॥ (౩౨)

తా. కృష్ణా! విజయమును కోరను. రాజ్యమక్కరలేదు. సుఖములపై నాశలేదు. గోవిందా! నాకీరాజ్యముతో పనియేమున్నది? భోగము లేల? జీవించిలాభమేమి?

అనియును,

"యేషామర్థే కాంక్షితం నో- రాజ్యం భోగా స్సుఖానిచ।
త ఇమేఽవస్థితా యుద్ధే - ప్రాణాం స్త్యక్త్వా ధనానిచ"॥ (౩౩)

తా. ఎవరికొరకై రాజ్యమునుగాని, భోగములనుగాని, సుఖములనుగాని, కోరవలసివచ్చునో, వారే ప్రాణములను, ధనములను వదలిపెట్టి యుద్ధమునకు సిద్ధముగ నిలబడియున్నారు.

అనియును,

"ఆచార్యాః పితరః పుత్త్రా - స్తథైవచ పితామహాః।
మాతులా శ్శ్వశురాః పౌత్త్రా- శ్శ్యాలా స్సంబంధిన స్తథా॥ (౩౪)

తా. ఆచార్యులు, తండ్రులు, పుత్త్రులు, తాతలు, మేనమామలు, శ్వశురులు, మనుమలు, బావమరదులు, వియ్యంకులు మొదలగు బంధువులందరును ఉన్నారు.

అనియును,

"ఏతా న్నహంతు మిచ్ఛామి - ఘ్నతోఽపి మధుసూదన ।
అపి త్రైలోక్య రాజ్యస్య - హేతోః కింను మహీకృతే ॥" (౩౫)

తా. వీరు నన్ను చంపిన చంపుదురుగాక । నేను మాత్రము వీరిని చంపను. భూమండలాధిపత్యముగాదు సరికదా, త్రైలోక్యాధిపత్య మిచ్చెద నన్నను యుద్ధము చేయను.

అ ని యు ను,

"నిహత్య ధార్తరాష్ట్రా న్నః - కా ప్రీతి స్స్యా జ్జనార్దనః
పాప మేవాశ్రయే దస్మాన్ - హత్వైతా నాతతాయినః" ॥ (౩౬)

తా. ఓ జనార్దనా ! ఈ కౌరవులను సంహరించుటచేత మాకేమి సంతోషము గలుగును ? వీరెంతదుర్మార్గులైనను వీరిని చంపుటచేత మనకు పాపమే లభించును.

అ ని యు ను,

"తస్మా న్నార్హా వయం హంతుం - ధార్తరాష్ట్రాన్ సబాంధవాన్ ।
స్వజనంహి కథం హత్వా - సుఖిన స్స్యామ మాధవ ।" (౩౭)

తా. కాబట్టి బంధుజనులతో కూడియున్న కౌరవులను చంపుట మంచిదికాదు. స్వజనులనుచంపి, మాధవా ! ఏమి సుఖమందగలము ?

అ ని యు ను,

"యద్యప్యేతేన పశ్యంతి - లోభోపహత చేతసః ।
కులక్షయకృతం దోషం - మిత్రద్రోహేచ పాతకమ్" ॥ (౩౮)

తా. లోభితనముచేత మతి చెడినవారికి కులక్షయమువలన గలుగు దోషమును, మిత్రులకు ద్రోహముచేయుటచే గలుగు పాతకమును గనుపింపవు.

అ ని యు ను,

"కథం నజ్ఞేయ మస్మాభిః - పాపా దస్మా న్నివర్తితుమ్ ।
కులక్షయకృతం దోషం - ప్రపశ్యద్భి ర్జనార్దన !" ॥ (౩౯)

తా. కాని, మాకు కులమునశింపజేయుటచే గలుగు దోషము బాగుగ కనుపించుచున్నది. అయినప్పు డీ పాపము నింక నెట్లు చేయ గలము? ఏమైననుసరే, జనార్దనా! ఇట్టి పాపకృత్యమున కింక పాల్గొనను.

అనియును,

"కులక్షయే ప్రణశ్యంతి - కులధర్మా స్సనాతనాః ।
ధర్మే నష్టే కులం కృత్స్న - మధర్మోఽభిభవత్యుత" ॥ (౪౦)

తా. చూడుము! తెలియుటలేదా? కులమునశించెనేని సనాతనము లైన కులధర్మములు నశించును. ధర్మము నశించెనేని లోకమున కులము లన్నియు నధర్మముచే పరివ్యాప్తములై పోవును.

అనియును,

"అధర్మాభిభవాత్ కృష్ణ! - ప్రదుష్యంతి కులస్త్రియః ।
స్త్రీషు దుష్టాసు వార్ష్ణేయ! జాయతే వర్ణసంకరః" ॥ (౪౧)

తా. కృష్ణా! అధర్మము వ్యాపించిన వెంటనే కులస్త్రీలు చెడిపోవుదురు. స్త్రీలుచెడిపోవుటచేత వర్ణసంకరము కలుగును.

అనియును,

"సంకరో నరకాయైవ - కులఘ్నానాం కులస్యచ ।
పతంతి పితరోహ్యేషాం - లుప్త పిండోదక క్రియాః" ॥ (౪౨)

తా. వర్ణసంకరము కలుగగనే దానికి కారణమైన కులఘాతకులును, కులములును నరకమున గూలును. పిండ, దాన, తర్పణాది

క్రియలు జరుపువారు లేకపోవుటచేతను, అధికారము లేనివారు జరిపినను అవి ముట్టకపోవుటచేతను, వారి పితృదేవతలు సైతము నరకమున బడి పోవుదురు.

అ ని యు ను,

"దోషై రేతైః కులఘ్నానాం - వర్ణసంకర కారకైః ।
ఉత్సాద్యంతే జాతి ధర్మాః - కులధర్మాశ్చ శాశ్వతాః" ॥ (౪౩)

తా. కులఘాతకుల యొక్క వర్ణసంకరమునకు కారణములైన ఈ దోషములచేత, సనాతనములైన జాతిధర్మములును, కులధర్మములును చెడగొట్టబడుచున్నవి.

అ ని యు ను,

"ఉత్సన్న కులధర్మాణాం - మనుష్యాణాం జనార్దన ।
నరకే నియతం వాసో - భవతీ త్యనుశుశ్రుమ" ॥ (౪౪)

తా. ఏ మానవుల కులధర్మములు చెడిపోయినవో, వారికి నరకమే నిశ్చయమని, జనార్దనా ! మనము వినలేదా?

అ ని యు ను,

కులనాశనము చేయువానికి మహాపాపము సంభవించునని, దానివలన గలుగు దోషములనుచెప్పి, రెండవ అధ్యాయములో -

"కథం భీష్మ మహం సంఖ్యే - ద్రోణంచ మధుసూదన ।
ఇషుభిః ప్రతియోత్స్యామి - పూజార్హా వరిసూదన ।" ॥ (౪)

తా. కృష్ణా ! భీష్ములును, ద్రోణాచార్యులును నాకు పరమ పూజ్యులుగదా ! అట్టివారిని పూజించుటకుమారు, వారిమీద బాణములు ప్రయోగించి, ఎదిరించి యుద్ధమెట్లు చేయగలను ? మనసెట్లొప్పును ?

అ ని యు ను,

"గురూ నహత్వాహి మహానుభావాన్ –
శ్రేయో భోక్తుం భైక్ష్యమపీహలోకే ।
హత్వార్థ కామాంస్తు గురూ నిహైవ –
భుంజీయ భోగాన్ రుధిరప్రదిగ్ధాన్ ॥

తా. పూజనీయులైన గురువులజంపి, రాజ్యమనుభవించుటకంటె, వారితో యుద్ధము చేయక, రాజ్యమును వదలి, బిచ్చమెత్తుకొని జీవించుట చాల శ్రేయస్కరము. గురువుల జంపి, అర్థకామరూపములైనవియును, వారి రక్తముచే పూయబడినవియునైన భోగముల ననుభవింపవలసి వచ్చును.

అనియును చెప్పి, అనేక యుక్తులతో 'యుద్ధము చేయుట అనుచితము' అని అహంకారపూర్వకముగ సిద్ధాంతము చేసియున్నాడు అర్జునుడు. ఈ వాక్యము లన్నిటిని ఉద్దేశించుకొని కృష్ణపరమాత్మ 'ప్రజ్ఞావాదాంశ్చ భాషసే' 'పండితునివలె ప్రజ్ఞావాదములు మాట్లాడుచున్నావు?' అనుచున్నాడు.

యథార్థ మాలోచించిన, మొదటి అధ్యాయములో అర్జునుడు కృష్ణునకు ఒక మహోపన్యాస మిచ్చెనేగాని,

అధ్యాయము చివరవరకును గూడ, కృష్ణుని అడుగుటగాని, లేక కృష్ణపరమాత్మకు మాట్లాడుటకు అవకాశమిచ్చుటగాని చేయలేదు. కాబట్టి దానిని 'అర్జునగీత' అనవచ్చునేమో యని పించుచున్నది. యథార్థమునకు తాను మోహాంధకారములో మునిగియుండి, ధర్మాధర్మనిర్ణయము చేయుటకు తగనిస్థితిలో యుండి, తనస్థితిని తాను తెలిసికొనలేక, తనకు అప్పుడు తోచినదే ధర్మము, సత్యము అనుకొని, దానికి వేరైనది ఎవరెంత చెప్పినను, 'పొరపాటే' అనుకొని మాట్లాడినయెడల ఏమనవలెను ? వారు పండితులు కారు. కాని మాటలు మాత్రము పండితులవలె మాట్లాడుదురు. ఇట్టి స్థితియే అర్జునునకు పట్టినది. దానిని దృష్టిలో ఉంచుకొని కృష్ణపరమాత్మ 'ప్రజ్ఞావాదాంశ్చభాషసే' 'పండితునివలె మాట్లాడుచున్నావే' అనుచున్నాడు.

మరియు, "పండితులు ప్రాణములు పోయినవారి కొరకును, ప్రాణములు పోనివారి కొరకును కూడ దుఃఖించరు. అనగా, చచ్చినవారికొరకును, బ్రతికియున్నవారికొరకును కూడ దుఃఖించరు. నీవు దుఃఖించుచున్నావు. కాబట్టి పండితుడవుకావు" అని చెప్పినాడు.

'లోకములో చచ్చినవారికొరకు ఏడ్చుట కనుపించుచున్నదిగాని, బ్రతికియున్నవారికొరకు ఏడ్చుట కనిపించుట లేదే' అనిన, రెండును లోకమున కానవచ్చుచున్నవి. ఎట్లన – ఇదికూడ రెండురకములు.

ఒకటి - తన కిష్టులు, మిత్రులు, చనిపోయిన దుఃఖింతురు. శత్రువులు, అనిష్టులు, జీవించియున్న "అయ్యో! వీరింకను జీవించియున్నారే" అని దుఃఖింతురు. కాబట్టి బ్రతికియున్న వారికొరకును, చచ్చినవారికొరకును కూడ దుఃఖించుట లోకమున కనపడుచునే యున్నది.

ఇక రెండవరకము - తన కిష్టులైనవారు బ్రతికియున్నప్పుడుకూడ, వారికొరకు దుఃఖింతురు. వారు ఆరోగ్యముగ లేరనియో, బాధలు పడుచుండిరనియో, 'అయ్యో! వారెట్లు జీవించెద'రనియో, అనేకరకములుగ దుఃఖింతురు. కొంత మంది విషయమై వారు పుట్టుటకుముందునుండియే దుఃఖించుట ప్రారంభింతురు - 'అయ్యో! నాకు సంతానము లేదే' అని. కొంతకాలమునకు ఒక శిశువు పుట్టును. ఆ శిశువుకూడా ఏడ్చుచునే పుట్టును. పుట్టిన తర్వాత, బాలగ్రహాములు మొదలగు దోషములకు భయపడి దుఃఖము. తరువాత, చదువుకొనక చెడ్డవాడైన దుఃఖము. అతనికి వివాహాము కాకపోయిన దుఃఖము. అతని భార్య, అతని మాటవినని గయ్యాళియైనచో, 'అయ్యో, వాని మెడ కింత గుదిబండను కట్టితిమే' అని దుఃఖము. భార్యాభర్తలిరువురును మంచివారలై, కాపురము చేయుచుండినను, 'వారికి ఐశ్వర్యము లేదే' అని దుఃఖము. ఐశ్వర్యమున్నను 'వారికి సంతానము లేదే' అనికూడ వీరికే దుఃఖము. ఎంతదూరముపోయినను, చివరకు, వారో వీరో చనిపోవు

వరకును ఈ దుఃఖము వెంటబడుచునే యుండును. కనుక, లోకములో బ్రతికియున్న వారిని గురించియును, చచ్చినవారిని గురించియునుకూడ దుఃఖింతురు. ఇష్టులను గురించికూడ, వారు బ్రతికియున్నను 'ముందుముందు చనిపోవుదురేమో' అన్న దుఃఖముకూడ ఉండుటకద్దు. ఇప్పుడు అర్జునుని స్థితి ఇదియే - అందరును ఇప్పుడు బ్రతికియే యున్నారు. కాని, యుద్ధములో చనిపోవుదురని దుఃఖము. ఈ దుఃఖము ప్రస్తుతము బ్రతికి యున్న వారిని గురించియేకదా !

'గతాసూన్' అనుదానికి కొందరు 'ప్రాణములు లేని వాటిని గురించి' అని అర్థము వ్రాసియున్నారు. అది పొసగదు. ఎందులకనగా 'గతాసూన్' అనగా గతించిన ప్రాణములుగల వారు అని అర్థము. అనగా, అంతకుముం దొకప్పుడు ప్రాణ ములు కలిగియుండి, ఇప్పుడు లేనివిగయున్నవని అర్థము వచ్చునుగాని, అసలే అప్రాణివాచకములన్న అర్థమురాదు.

అర్జును డిట్లు దుఃఖించుటకు మోహమే కారణము. ఈ మోహము ఆత్మానాత్మవివేచనాజ్ఞానమును మరుగు పరచినది. ప్రస్తుతము అర్జునునకు ఆ జ్ఞానమే కావలయును. ఆ జ్ఞానమే ఈ దుఃఖరూపమైన వ్యాధికి మందు. ఆ అభి ప్రాయముతో, కృష్ణపరమాత్మ ప్రబోధము ప్రారంభించ బోవుచున్నాడు.

అవతారిక:—

ఈ శ్లోకములో 'భీష్ముడు మొదలగువారిని గురించి దుఃఖించుటతప్పు' అను అభిప్రాయమును మాత్రమే సూచించి నాడు. దుఃఖించుట ఎందులకు తప్పో, ఈ రాబోవు శ్లోక ములో చెప్పబోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ న త్వే వాహం జాతునాసం
న త్వం నేమే జనాధిపాః ।
నచైవ నభవిష్యామ
స్సర్వే వయ మతః పరమ్ ॥ ౧౨

ప. వి :——న, తు, ఏవ, అహం, జాతు, నాసం, న, త్వం, న, ఇమే, జనాధిపాః, న, చ, ఏవ, న, భవిష్యామః, సర్వే, వయం, అతఃపరం.

టీక :—

అహం = నేను,
జాతు = ఒకప్పుడును,
నాసం (ఇతి) తున్నైవ = లేకుంటిని (అనునది) లేదు,
త్వం చ = నీవును,
న = (లేకుంటి వనునది) లేదు,
ఇమే జనాధిపాశ్చ = (యుద్ధరంగముననున్న) ఈ రాజులును,

న = (లేకుండిరనునది) లేదు,
వయం సర్వే = మనమందరమును,
అతఃపరం = ఇకమీఁదను (శరీరములు నశించిన పిమ్మటను),
న ఏవ భవిష్యామః చ (ఇతి) న = లేకపోవుదుము అనునదియును లేదు.

తా. నేనుగాని, నీవుగాని, ఈరాజులుగాని, ఇదివర కెప్పుడును లేనివారముకాదు. మనమందరమును ఇకముందు ఉండబో మనునదియును లేదు.

అమృతవాహిని :—

"అర్జునా ! నీవు ఎవరినిగూర్చి దుఃఖించుచున్నావు? భీష్మాదులనగా నెవరు ? 'భీష్ముడు' అని నీవు చెప్పుశబ్దము నకు, ఇక్కడ వాచ్యమైన తత్త్వమేది ? ఈశరీరమా ? ఆత్మయా ? శరీరమనుకొనుట పొరపాటు. వ్యావహారికముగ గుర్తు తెలియుటకు మాత్రమే ఈ పేర్లుగాని, ఈ పేర్ల చేత చెప్ప బడునది యథార్థమాలోచించినచో ఆత్మయే. ఈ విషయమును నీవు బాగుగ జ్ఞప్తియందుంచుకొని, ఆత్మకొరకు దుఃఖించుట మానుము. ఎందువల్లననగా, నేను ఇదివర కెప్పుడును ఉంటిని. నీవును, ఈ రాజులునుకూడ ఇదివర కెప్పుడును ఉండిరి. మనమందరమును ఉందుము. నిత్యముగ ఉందుము. మనము అనగా ఈ శరీరములని భ్రాంతిపడకుము. నిత్యమైన ఆత్మలము. కనుక ఎందులకు దుఃఖించవలయును ?

మన శరీరములు పుట్టుటకుముందును, పుట్టినతర్వాత ఇప్పుడును, శరీరములు నశించిన పిమ్మటను, భూత భవిష్య ద్వర్తమాన కాలములయం దెల్లప్పుడునుకూడ, శాశ్వతముగ, నిత్యులమైయుండువారమే. ఇట్టివిషయమున దుఃఖించుట ఎంత అజ్ఞానమో ఆలోచించుకొనుము."

ఇచ్చట కృష్ణపరమాత్మ ఆత్మలయొక్క అనేకత్వము ఒప్పుకొనుచున్నాడు. కాన, 'ఆత్మ' ఒకటియేగాని, అనేకములు గావు అనువారి వాదము నిరసింపబడుచున్నది. ఇట్లే ప్రతి చోటనుకూడ ఆత్మల బాహుళ్యమునే గీతలో కృష్ణపరమాత్మ చెప్పియున్నాడు. గీతలో తత్త్వత్రయమే ప్రతిపాదింపబడినది. పరమాత్మ, ఆత్మ, ప్రకృతి. ఈ మూడు తత్త్వములను గీత చెప్పుచున్నది. కాబట్టి పరమాత్మకంటె ఆత్మగణము భిన్న మనుట యథార్థము. ఈ భావమును తెలియపరచుటకే కృష్ణ పరమాత్మ 'నేను, నీవు, ఈ రాజులు - మనమందరమును' అని ఇట్లు ప్రయోగించినాడు.

ఈ భేదము ఉపాధిచేత కలిగినదేకాని, పరమార్థమున యథార్థము కాదని కొందరందురు.

అట్లనరాదు. యథార్థమున భేదములేక ఉపాధిగతమైన భేదమే అయినయెడల, అది అజ్ఞానజనకము. అయినప్పుడు పరమార్థమున భేదములేదని తేలుచున్నది. ఇక్కడ అర్జునునకు పరమార్థమును, తత్త్వజ్ఞానమును బోధించు సమయమున

అజ్ఞానజనకమైన భేదమును ఉపదేశించుట సమంజసమా? వానికున్న అజ్ఞానములోనే సమాధానముచెప్పి, తాత్కాలికముగ పని నెరవేర్చుకొందమనియా కృష్ణపరమాత్మ గీతాప్రబోధము మొదలుపెట్టినది? కాదు కనుక కృష్ణపరమాత్మ పరమార్థముగనే గీతాప్రబోధము చేసియున్నాడు. ఆత్మకునుపరమాత్మకును గలట్టియును, ఆత్మలలో పరస్పరమును గలట్టియును భేదమునే ఉపదేశించుచున్నాడు. ఆయన అభిప్రాయము ప్రకారము భేదమే సత్యము. శ్రుతికూడ "నిత్యో నిత్యానాం చేతన శ్చేత నానా మేకో బహూనాం యోవిదధాతి కామాన్" (శ్వేత. ౬-౧౩) అనగా, 'అనేకములైన, నిత్యములు, చేతనములు అయిన ఆత్మలలో, ఒక నిత్యుడు, చేతనుడు అయినపరమాత్మ. కామములను ఇచ్చుచున్నాడు. (పూర్తిచేయుచున్నాడు). పరమాత్మ నిత్యులలో నిత్యుడు. చేతనులలో చేతనుడు.' ఈ శ్రుతికూడ ఆత్మకును పరమాత్మకునుగల భేదమును, ఆత్మల యొక్క అనేకత్వమును ప్రతిపాదించుచున్నది.

అ వ తా రి క :—

ఆత్మయొక్క నిత్యత్వమును ఇంకను కొన్నియుక్తులతో ప్రతిపాదించుచున్నాడు కృష్ణపరమాత్మ.

శ్లో॥ దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే
కౌమారం యౌవనం జరా ।
తథా దేహాన్తర ప్రాప్తి
ర్ధీర స్తత్ర నముహ్యతి ॥ ౧౩

ప. వి :— దేహినః, అస్మిన్, యథా, దేహే, కౌమారం, యౌవనం, జరా, తథా, దేహాన్తరప్రాప్తిః, ధీరః, తత్ర, న, ముహ్యతి.

టీక :—

దేహినః = ఆత్మకు,
అస్మిన్ దేహే = ఈ శరీరమునందు,
కౌమారం = బాల్యమును,
యౌవనం = యౌవనమును,
జరా = ముదిమియును (వృద్ధాప్యమును),
యథా = ఏవిధమున క్రమముగ వచ్చునో,
తథా = ఆవిధముననే,
దేహాన్తరప్రాప్తిః = మరియొక శరీరమును పొందుటయును (కలుగుచున్నది).
తత్ర = ఆ విషయమున,
ధీరః = (దేహము ఆత్మకాదనియు, దేహ మనిత్యమనియు, ఆత్మ నిత్యమనియును అనుభవము గల్ల జ్ఞాని,
నముహ్యతి = మోహమును పొందడు.

తా. ఆత్మకు ఈ దేహమునందు కౌమారము, యౌవనము, వృద్ధాప్యము ఎట్లు కలుగుచున్నవో, అట్లే. ఈ దేహమును వదలి ఇంకొక, దేహమును పొందుటకూడ కలుగుచున్నది. తెలిసిన ధీరులు ఈ విషయమున దుఃఖించరు. (మోహమున పడరు).

(10)

అమృతవాహిని :—

అర్జునా ! ఆత్మ ఈ దేహమును విడుచునప్పుడు, పామరుడు ఈ దేహముకంటె ఆత్మ వేరుగాయున్నదనుజ్ఞానము లేకపోవుటచేత, దేహము నశించుటయనగా, సర్వము నశించు చున్నదని భ్రాంతిజెంది, శోకించుచున్నాడు. అది తప్పు. దేహము నశించినను అది నశించదు. దేహము మారినను ఆత్మమారదు. ఒక దేహమునందు బాల్యము, కౌమారము, యౌవనము, వృద్ధాప్యము అను దశలు కలిగినను, ఒకదశనుండి మరొక దశకు దేహము మారినప్పుడు ఆత్మమారుచున్నదా ? లేదు గదా ! బాల్యములో తాను చేసినపనులు, వృద్ధాప్యమున కూడ 'బాల్యములో నే నీ పనిని చేసితిని' అని చెప్పుకొను చున్నాడుగదా! అనగా దేహము బాల్యదశలో నున్నప్పుడును, కౌమార, యౌవన, వృద్ధాప్యదశలలోనికి మారినప్పుడును, తానుమాత్రము మార్పులేక ఒక్కడుగనే యున్నట్లు అనుభవమువలన కూడ తెలియుచున్నది గదా। 'ఈ దేహము వదలి ఇంకొక దేహమును ధరించుటకూడ ఆత్మకు అట్లే' అని తెలిసిన ధీరులు ఎవరికొరకు దుఃఖించెదరు ? ఎందుకు దుఃఖించెదరు ? దేహము ఒకదశనుండి మరొకదశను పొందునప్పుడు ఎవరైనను ఆత్మనశించుచున్నదని దుఃఖించుచున్నారా? లేదు. కారణము - ఈ విషయము అందరకును తెలియును గనుక.

అట్లే, ఆత్మజ్ఞానులు, ఈ ఆత్మ దేహమును వదలి ఇంకొక దేహమును పొందునప్పుడుకూడ ఆత్మనశించుటలేదని

తెలియునుగనుక దుఃఖించరు. పామరులు దుఃఖించెదరు. కనుక అర్జునా! నీవు దుఃఖించవద్దు - అని భావము.

అవతారిక :–

పూర్వశ్లోకములో ఆత్మయొక్క నిత్యత్వమును, నిర్వికారత్వమును ప్రతిపాదించి, రాబోవు శ్లోకములో సుఖదుఃఖములకు కారణమును చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ మాత్రాస్పర్శా స్తు కౌంతేయ !
శీతోష్ణ సుఖదుఃఖదాః ।
అగమాపాయినోఽనిత్యా
స్తాం స్తితిక్షస్వ భారత ! ౧౪

ప. వి :— మాత్రాస్పర్శాః, తు, కౌంతేయ, శీతోష్ణ, సుఖదుఃఖదాః, అగమాపాయినః, అనిత్యాః, తాన్, తితిక్షస్వ, భారత.

టీక :—

కౌన్తేయ ! = ఓ అర్జునా !
మాత్రాస్పర్శాః + తు = పంచతన్మాత్రలవలన పుట్టిన శ్రోత్రాదీంద్రియములయొక్క శబ్దాది విషయ సంయోగము లయితే,

శీతోష్ణసుఖదుఃఖదాః = చలి, వేడి, మొదలగు సుఖ
దుఃఖములను గలుగజేయు
నవియును,

ఆగమాపాయినః = సంయోగ వియోగములు గలిగి
నవియును (ఒకప్పు డుండి
మఱొక్కప్పుడు లేకుండునవి),

అనిత్యాః = అస్థిరములైనవియును (అయి ఉన్నవి),
(తస్మాత్ = కాబట్టి),
తాన్ = ఆ శీతోష్ణాదులను,
భారత ! = ఓ అర్జునా !
తితిక్షస్వ = ఓర్చుకొనుము.

తా. ఓ కౌంతేయా ! ఇంద్రియములకును, విషయములకును సంయోగము కలిగినప్పుడు, శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు అనుభవమునకు వచ్చుచున్నవి. కాని అవి అనిత్యములు. ఉత్పత్తి నాశనములు కలవి. కాబట్టి భరతకులశ్రేష్ఠా ! వాటిని సహించుకొనుము.

అమృతవాహిని :—

"మీయంతే జ్ఞాయంతే ఆభిః శబ్దాది విషయాః ఇతి మాత్రాః" అను వ్యుత్పత్తి ప్రకారము మాత్రలు అనగా జ్ఞానేంద్రియములు అయిదును, 'స్పృశ్యంతే ఇతి స్పర్శాః' అను వ్యుత్పత్తి ప్రకారము స్పర్శములు అనగా శబ్ద, స్పర్శ, రూప, రస, గంధములు అను అయిదు విషయములును,

కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు :

అర్జునా! అంతఃకరణముతో కూడిన ఇంద్రియములకును, విషయములకును సంయోగము కలిగినప్పుడే మానవునకు సుఖదుఃఖములు అనుభవమునకు వచ్చును. విషయములు ఇంద్రియములతో కూడినప్పుడే శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు, రాగద్వేషములు, హర్ష శోకములు, అనుకూల ప్రతికూలములు మొదలగు ద్వంద్వములను కలిగించగలుగుతవి. ప్రత్యేకముగ, విషయములుగాని, ఇంద్రియములుగాని సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములను కలిగించలేవు. ఇది సృష్టినియమము. ఇంద్రియములకును విషయములకును గలుగు సంయోగ వియోగములు నిత్యములు కావు. క్షణక్షణమునకు మారుచుండునవి. రాకపోకలు కలిగినవి. కాబట్టి ఆ సంయోగ వియోగములచేత గలుగు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు కూడ అనిత్యములే. వానిలో ఏదియును స్థిరముగ నుండదు. కాని వాటిమీాది నిత్యత్వబుద్ధి అనేక వికారములకును అనర్థములకును కారణమగుచున్నది. వాటియందు నిత్యత్వబుద్ధిని తొలగించుకొనవలయును. సంయోగవియోగములు జరుగకుండ ఎవరును ఆపలేరు. వాటిని గురించి నీకు నిత్యత్వబుద్ధి లేనినాడు ఓర్చుకొనగల సామర్థ్యము కలుగును. ఈ తత్త్వమును తెలిసికొని ఈ శీతోష్ణములను, సుఖదుఃఖములను ఓర్చుకొనుము. అనగా, సుఖమైనను కష్టమైనను, ఆనందమైనను దుఃఖమైనను, లాభమైనను నష్టమైనను, జయమైనను అపజయమైనను సమానముగ తలంచుము. పొంగుట, క్రుంగుట చేయకుము.

యథార్థమాలోచించిన యెడల, ప్రతిమానవుడు ప్రతి విష యములోను కొంచెముగనో గొప్పగనో శీతోష్ణ సుఖ దుఃఖాదులను సహించుచునే యున్నాడు. వాటిని సహించ లేనివాడు ప్రతిపనిలోను ఎప్పుడును వెనుకంజవేయుచునే యుండును. బ్రాహ్మణుడు తెల వారుజామున నే లేచి స్నానానుష్ఠానములను చేసికొనవలయును. చలికి ఓర్చుకొన లేనివాడు స్నానమునకు జంకును. తపస్సు చేయవలయుననిన శారీరక మానసిక కష్టములను ఓర్చుకొనవలసియుండును. అదిలేనివాడు తపస్సు చేయలేడు. వ్యవసాయము చేయ వలయుననిన, తరువాతవచ్చెడి లాభముకొరకై ముందు ఖర్చులు నష్టములు కష్టములు భరించి ఓర్చుకొనవలసి యుండును. అదిలేనివాడు వ్యవసాయము చేయగలడా ? కూలిచేసి జీవించువాడు ఎండకు వానకు శారీరక కష్టమునకు ఓర్చి యుండవలయును. లేనిచో, అతనిపని సాగదు. కేవలము ధనమే ప్రధానముగ ఎంచుకొనువాడు, ధనవంతుని వద్దకు యాచనకు పోయినప్పుడు,వారు గౌరవించినను,అగౌరవించినను ఎట్టిమాటలు అన్నను ఓర్చుకొని యుండును. అట్లుండకపోయిన వారికి ఒకపైసకూడ రాదు. ఇట్లే జగత్తులో ఏపని అయినను సహనశక్తిలేనిది ఆవగింజంతకూడ నెరవేరదు. అయితే, ఆ చేయుపనినిబట్టి ఓర్చుకొనవలసిన ద్వంద్వములుకూడ హెచ్చు తగ్గులతో ఉండును. అంతియేగాని అసలు ఉండకపోవు. దుష్టు లకును శిష్టులకునుకూడ ఓర్పు అవసరమే. ఎవరెవరికి [illegible]

యందు ప్రేమ,విశ్వాసము,శ్రద్ధ కలవో ఆయా పనులకొరకు వారు ద్వంద్వములను సహించుకొనుచునే యుందురు. సహించుకొన గలుగుదురుకూడ. శ్రద్ధ, విలువ, ప్రేమ, విశ్వాసము లేని పనులకొరకు ఎవరును బాధపడరు. కాని జనసామాన్యములో ఆ ఓర్పు ఒక క్రమబద్ధముగను, శాస్త్రసమ్మతముగను ఉండదు. ఆ ఓర్పును విజ్ఞానదృష్టితో గమనించుకొనుచు శాస్త్రసమ్మతముగను, క్రమబద్ధముగను ఆచరణలోనికి తెచ్చుకొనగలిగిననాడు, అతడు తరించుటయేగాక, లోకులు తరించుటకుకూడ కారణభూతుడగును.

కొంతమంది వ్యాఖ్యాతలు, 'మాత్రాస్పర్శాః' అన్నప్పుడు, మాత్రలనగా 'విషయములు' అని అర్థము వ్రాసినారు. అమృతవాహిని, మాత్రలనగా 'ఇంద్రియములు' అని అర్థము వ్రాసినది. రెండువిధములుగను అర్థముతీయుటకు వీలు లేకపోలేదు. ఎట్లు తీసినను విషయమునకు మాత్రము ప్రతిబంధకము లేదు. 'ఇంద్రియములకు విషయములకు సంయోగము కలుగుటచే సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు కలుగుచున్నవి' అని ఒకరు వ్రాసిన, 'విషయములకు ఇంద్రియములకు సంయోగము కలుగుటచే సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములు కలుగుచున్నవి' అని మరొకరు వ్రాసిరి. ఎట్లు వ్రాసినను బాధలేదు. మాత్రలనగా ఇంద్రియములా ? విషయములా? అని శబ్దార్థములు తీయుటలో భేదమే కాని, ఈ శ్లోకమువలన ఏభావమును కృష్ణపరమాత్మ

చెప్పదలచుకొనెనో, ఆ భావమునకు ఎవరును అడ్డురాలేదు. కనుక బాధలేదు దానిని గురించి తర్జనభర్జనలుఅవసరము లేదు.

అ వ తా రి క :—

అట్లు సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములను సహించుకొనుటచే కలుగు లాభమును చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ యం హి న వ్యథయం త్యేతే
పురుషం పురుషర్షభ !
సమదుఃఖసుఖం ధీరం
సోఽమృతత్వాయ కల్పతే ॥ ౧౫

ప. వి :—యం, హి, న, వ్యథయన్తి, ఏతే, పురుషం, పురుషర్షభ, సమదుఃఖసుఖం, ధీరం, సః, అమృతత్వాయ, కల్పతే.

టీక :—

పురుషర్షభ ! = ఓ మనుజశ్రేష్ఠుడా !
ఏతే = ఈ మాత్రాస్పర్శములు (విషయవాసనలు),
సమదుఃఖసుఖం = సుఖదుఃఖములయందు సమబుద్ధి గలిగిన,
ధీరం = వివేకియైన,
యం పురుషం = ఏ పురుషుని,
న వ్యథయన్తి = బాధింపవో,

సః హి = వాడుగదా,
అమృతత్వాయ = మోక్షము కొరకు,
కల్పతే = అర్హుడగుచున్నాడు.

తా. ఓ పురుషశ్రేష్ఠా! ఎవడు సుఖదుఃఖములను సమముగా చూడగలుగుచున్నాడో, ఎవనిని ఈ ఇంద్రియ విషయ సంయోగము వలన కలిగెడి ద్వంద్వములు చలింపజేయజాలవో, అట్టి ధీరుడుమాత్రమే అమృతత్వమునకు - మోక్షమునకు - అర్హుడగుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :—

'పురుషర్షభ !' అని అర్జునుని సంబోధన చేయుటలో శ్రీకృష్ణపరమాత్మ అభిప్రాయము :

"అర్జునా ! నీవు పురుషశ్రేష్ఠుడవు. శూరత్వ, వీరత్వ, ధీరత్వాదులు నీకు సహజగుణములు. కాబట్టి నిన్ను ఈ సుఖ దుఃఖాది ద్వంద్వములు ఏమియును చేయజాలవు. నీ సహజ స్థితి నీకు తెలియక మోహమునబడి దుఃఖించుచున్నావు. నీస్థితి ఎటులున్నదో తెలియునా ?

"ఒక పెద్దపులి నిండుగర్భిణియై యుండగ తుపాకిదెబ్బ తిని ప్రసవించి మరణించినది. ఆ పిల్లను అక్కడ గొఱ్ఱెలు కాచుకొనువారు పెంచిరి. అది కొంచెము పెద్దదైనది. ఆ గొఱ్ఱెల లోనే తిరుగుచు, తానుకూడ ఒకగొఱ్ఱెనే అనుకొనుచు,

కుక్కలు మొఱిగినను, తోడేళ్ళు వచ్చినను, ఆ గొఱ్ఱెలతో పాటు తానుకూడ పారిపోవుచు, ఆ గొఱ్ఱెలవలెనే అరచుచు, గడ్డి మేయుచు ఉండెను. తరువాత సమయము వచ్చినప్పుడు ఒక పెద్దపులి రాగా, గొఱ్ఱెలన్నిటితో పాటు అదికూడ పారిపోవు చుండెను. ఆ పులికి ఆశ్చర్యము కలిగి, ఈ పులిని పట్టుకొని, 'ఏమి అట్లు పారిపోవుచున్నావు ? నీవు గొఱ్ఱెవు కావు చూడుము' అని ఒక నీటిగుంటవద్దకు తీసికొనిపోయి, తన రూపమును దానిరూపమును ఒకటిగ నుండుటను జూపి, తన అరుపువలె అరుపునేర్పి, మాంసము తినుట అలవరచెను. అంతటినుండి ఈ పులికి తనయథార్థస్వరూపము అనుభవమునకు వచ్చినది. అప్పుడు దానికి ఆ భయము, ఆ గొఱ్ఱె అరుపులు, ఆ గడ్డితినుటలుపోయి, సహజమైన ధైర్యసాహసములు కలిగినవి. ఇప్పుడు నీస్థితికూడ ఇట్లే యున్నది. నీ సహజస్వరూపమును తెలిసికొనుము. క్షుద్రమైన హృదయదౌర్బల్యమును పారద్రోలుము. నిన్ను ఈ ద్వంద్వములు ఏమి చేయగలవు ?" అను అభిప్రాయమును సూచించుచున్నాడు కృష్ణపరమాత్మ.

వీరుడనగా బాహ్యశత్రువులను జయించగలిగినవాడు. ధీరుడనగా అంతశ్శత్రువులను జయించగలిగినవాడు. కావుననే ఈ శ్లోకములో 'ధీరం' అని ప్రయోగించినాడు. ధీరుడుగాని, పరమపదప్రాప్తిని పొందలేడు. ధీరునకు సుఖదుఃఖములు సమానములు. ఇవన్నియును అనిత్యము లగుటచే, అతనికి ఈ

ద్వంద్వములయందు ఇష్టానిష్టములుండవు. కనుక ధీరుడే ఈ ద్వంద్వములను సహించుకొనగలడు. ధీరుని ఈ ద్వంద్వములు ఎంతమాత్రమును బాధింపజాలవు. అనగా, నేత్రేంద్రియము నకు అనేక దృశ్యములు కనుపడవచ్చును. దానినే నేత్రేంద్రి యమునకును రూపమునకును సంయోగమందురు. ఆ సంయో గము ధీరుని బాధించదు. విషయలోలునకు ఒక సుందరి కనుపడినయెడల - అతని నేత్రేంద్రియమునకును, ఆమె రూపమునకును సంయోగము కలిగినయెడల - ఆ సంయో గము అతని చిత్తమును సంక్షోభపెట్టును. అతిగ బాధించును. ఇట్లే సమస్తేంద్రియములు, సమస్తవిషయములు సంయోగము చెందినప్పుడు, దానికి తగిన సుఖమో దుఃఖమో కలుగు చుండును. అది ధీరునకుండదు. పర్వతము వర్ష ధారాపాతము నకు ఎట్లు చలించదో, అట్లే ధీరుడు విషయేంద్రియ సంయో గమునకు చలించడు. సాధనకాలములో సక్రమ పద్ధతులలో ద్వంద్వముల తత్త్వమును, వాటి అనిత్యత్వమును, తుచ్ఛత్వ మును విచారణ చేసికొనుచు, మననము చేసికొనుచు ఉన్న యెడల, సహించుకొను సామర్థ్యము కలుగును. "అర్జునా! నీవు సహజముగ ధీరుడవు. కనుక మోహితుడవుగాక వీటిని సహించుకొనుము" అని క్రిందటి శ్లోకములో చెప్పి, ఈ శ్లోక ములో "అట్లు సహించుకొనగలిగినవాడే, ద్వంద్వములచేత బాధనొందనివాడే, మోక్షమునకు అర్హుడగుచున్నాడు" అని చెప్పుచున్నాడు.

అ వ తా రి క :-

ఇంకను ఎందువలన మోహమునకు, శోకమునకు కారణములేదో చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ నాసతో విద్యతే భావో
నాభావో విద్యతే సతః ।
ఉభయోరపి దృష్టోఽన్త
స్త్వనయో స్తత్త్వదర్శిభిః ॥ ౧౬

ప. వి :— న, అసతః, విద్యతే, భావః, న, అభావః, విద్యతే, సతః, ఉభయోః, అపి, దృష్టః, అన్తః, తు, అనయోః, తత్త్వదర్శిభిః.

టీక :—

అసతః = లేనిదానికి,
భావః = కలిమి,
న విద్యతే = లేదు,
సతః = కలదానికి,
అభావః = లేమి,
న విద్యతే = లేదు,
అనయోః ఉభయోః అపి = ఈ రెంటియొక్కయు,
అన్తస్తు = నిశ్చయమన్నవో,
తత్త్వదర్శిభిః = జ్ఞానులచే,
దృష్టః = తెలిసికొనబడినది.

తా. అసద్వస్తువైన దేహమునకు నశించకపోవుట అనునది లేదు. సద్వస్తువైన ఆత్మకు నశించుట అనునది లేదు. ఈ విధముగ సదసత్తుల రెంటియొక్క స్వరూపమును తత్త్వదర్శినులు తెలిసికొనియున్నారు.

అమృతవాహిని :—

అసత్తున కెప్పుడును నిత్యత్వము లేదు. సత్తునకు అనిత్యత్వము లేదు. ఇక్కడ 'భావము' అనగా 'నిత్యత్వము'; 'అభావము' అనగా 'అనిత్యత్వము'. 'అసత్పదార్థము' అనగా, ఈ నామరూపాత్మకమైన జగత్తంతయును. 'సత్పదార్థము' అనగా, ఆత్మసముదాయము, పరమాత్మ. 'అసత్పదార్థమైన ఈ జగత్తంతయు నశించెడిదే. దీనికి నిత్యత్వము లేదు' అను న్యాయమాధారముగ, ఇక్కడ శరీరములను గూర్చియే చెప్పుచున్నాడు. ఎందులకన, అర్జునుని దుఃఖము ఈ కనుపడు భీష్మాదులయొక్క శరీరములను గురించియో, లేక ఆత్మలను గురించియో అయి యున్నది. కనుక, 'ఈ శరీరములను గురించిగాని, ఆత్మలను గురించిగాని నీవు దుఃఖించపనిలేదు' అని చెప్పుటకై, 'ఈ శరీరము అసత్పదార్థములో చేరినది కనుక, దీనికి నిత్యత్వము లేదు. ఎట్లునూ నశించెడిదే. అనివార్యమైనదానికి నీవంటి ధీరుడు దుఃఖించరాదు. ఆత్మల గురించి అందువా ? ఆత్మ సత్పదార్థములో చేరినది కనుక, దానికి అనిత్యత్వము లేదు. నశించునది కాదు. కనుక, దానికై దుఃఖించుట అనవసరము. ఎట్లుచూచినను, నీవు దుఃఖించపనిలేదు'

అని చెప్పుట కుపక్రమింపబడిన శ్లోకమిది. కనుక ఇక్కడ అసత్పదార్థమన్న, ప్రధానముగ శరీరమును గురించియే యని యును, సత్పదార్థమన్న, పరమాత్మను గురించికాక ఆత్మను గురించియే యనియును తెలియవలయును. అయితే, పరమాత్మ కూడ సత్పదార్థమే. కాని ఇక్కడ ప్రకరణము ఆత్మకు సంబంధించినది.

"అర్జునా ! నీవు 'భీష్ముడు మొదలగువారు చనిపోదురు' అని దుఃఖించుచున్నావే. భీష్ముడు అనునది శరీరమా ? లేక ఆత్మయా ? శరీరమే అందువా ? అదెట్లును నశించెడిదే. నీవు ఎంత జాగ్రత్తగ కాపాడినను, అది నిలుచునదికాదు. ఆత్మ యందువా ? అది ఎప్పుడును చచ్చునదికాదు. ఎవరును చంప లేరు. ఇక దేనికొరకు ఏడ్చుట ?" అని భావము.

దేనికి పరివర్తనము, నాశనము కలదో, అది 'అసత్' అనియును, 'అసత్' ఎల్లప్పుడును ఉండునది కాదనియును, దేనికి ఏ అవస్థయందును, ఏ కారణముచేతను, ఎప్పుడును, పరివర్త నము, నాశనములేదో, ఏది ఎల్లప్పుడును ఉండునో, అది 'సత్' అనియును, ఆ సత్పదార్థము ఎప్పుడును నశించునది కాదనియును, పరమాత్మసాక్షాత్కారము పొందిన తత్త్వ దర్శినులు అనుభవపూర్వకముగ తెలిసికొని నిర్ణయించినారు.

అవతారిక :—

సత్పదార్థము యొక్క నిత్యత్వమునే ప్రతిపాదించబోవుచున్నాడీ శ్లోకములో.

శ్లో॥ అవినాశితు తద్విద్ధి
యేన సర్వ మిదం తతమ్ ।
వినాశ మవ్యయ స్యాస్య
న కశ్చి త్కర్తు మర్హతి ॥ ౧౭

ప. వి :—అవినాశి, తు, తత్, విద్ధి, యేన, సర్వం, ఇదం, తతం, వినాశం, అవ్యయస్య, అస్య, న, కశ్చిత్, కర్తుం, అర్హతి.

టీక :—

ఇదం సర్వం = ఈ సకలమును,
యేన = ఏ వస్తువుచేత,
తతం = వ్యాపింపబడియున్నదో,
తత్ = అట్టి (సర్వవ్యాపియైన) ఆత్మ,
అవినాశి (ఇతి) = నాశము లేనిదనియు,
అవ్యయస్య = నాశములేని,
అస్య = ఈ ఆత్మకు,
వినాశం = నాశనమును,
కర్తుం = కలుగజేయుటకు,

కశ్చిత్ = ఎవడును,
న + అర్హతి = అర్హుడు కాడనియును,
విద్ధి = తెలిసికొనుము.

తా. ఈ సమస్తముచు దేనిచేత వ్యాపింపబడి యున్నదో, దానిని 'అవినాశి' అని తెలిసికొనుము. ఈ అవ్యయతత్త్వమును నశింపజేయుటకు ఎవరును సమర్థులుకారు.

అ మృ త వా హి ని :-

ఈ కనపడు సమస్త శరీరములందును వ్యాపించియున్న ఆత్మతత్త్వము నాశములేనిది సుమా ! దీనిని నశింపజేయ సమర్థులైనవారు ఎవరును లేరు. దీనికంటె భిన్నమైన ఏ పదార్థము చేతను ఇది నశింపజేయబడదు. స్వయముగ నశించదు. కనుక నిత్యము. దీనికొరకు ఏడ్చుటెందులకు అని భావము.

ఈ 'సర్వమును' అనగా దేనిని ఉద్దేశించుకొని కృష్ణ పరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు ?

౧. 'ఈ నామరూపాత్మకమైన క్షరాక్షరసంయుక్తమైన, వ్యక్తావ్యక్తమైన సమస్త జగత్తు' అని అర్థమా ? లేక.

౨. 'ఈ నామరూపాత్మకమైన, వ్యక్తావ్యక్తమైన, కేవల జడవర్గమైన సమస్తము' అని అర్థమా ? లేక,

3. 'ఎవరు చనిపోవుదురని నీవు దుఃఖించుచుంటివో, ఆ కనపడు ఈ శరీరము'లని అర్థమా ? ఆలోచించవలయును.

౧. ఈ 'నామరూపాత్మకమైన, క్షరాక్షరసంయుక్తమైన, వ్యక్తావ్యక్తమైన సమస్త జగత్తు' అనినయెడల, ఇక దీనిలో చెప్పనిది మిగిలినదేది ? పరమాత్మవస్తువు.

ఈ పరమాత్మవస్తువు నశించునేమో, చంపబడునేమో అని అర్జునుడు దుఃఖించుటలేదు. ప్రకరణమునుబట్టి పరమాత్మ వస్తువునకు ఇక్కడ ప్రసంగములేదు.

౨. 'ఈ నామరూపాత్మకమైన, వ్యక్తావ్యక్తమైన, కేవల జడవర్గమైన సమస్తము' అనినయెడల,

అర్జునుడు 'ఈ జగత్తంతయును నశించునేమో' అని దుఃఖించుటలేదు. కనుక ఇక్కడ ఈ విచారణ అప్రస్తుతము.

3. 'ఈ కనపడు శరీరములు' అనినయెడల.

అవును - ఈ కనపడునట్టి భీష్మాదుల శరీరములను గురించియే కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినది. అర్జునుడు ఏడ్చునది కూడ వీనికొరకే. వేనికొరకు అర్జునుడు ఏడ్చుచున్నాడో, ప్రస్తుతము వానినిగురించి చెప్పవలయును. తరువాత ప్రసంగము సాగుచున్నకొలదిని అన్నివిషయములును రావచ్చును. ఇక్కడ శరీరములను గురించి కనుక, ఈ శరీరములు అనిత్యములు, నశించునవి అనియును, వీనిలో వ్యాపించియున్న 'ఆత్మ'

నిత్యమైనది' నశించనిది అనియును విచారణ అవసరము. ఇప్పుడు కృష్ణపరమాత్మ ఈ విచారణయే చేయుచున్నాడు.

కాబట్టి 'ఈ సర్వము' అనునప్పుడు 'నీకు కనుపడు ఈ శరీరములన్నియు' అని అర్థము చేసికొనవలయును.

"అర్జునా! నీవు ఏ భీష్మాదులనుగూర్చి వీరందరును చనిపోవుదురని ఏడ్చుచుంటివో, వారెవరు? ఈ శరీరములా? కాదు. ఈ శరీరములలో వ్యాపించియున్న ఆత్మలు. శరీరము. ఆత్మఅని రెండుపదార్థములు కలవు. ఈ రెంటిలో నీవు దేనికొరకు ఏడ్చుచున్నావు? ఆత్మకొరకా?" అని ప్రశ్నించి, ఈ రెండు పదార్థములలో ఒకటి 'అసత్', ఒకటి 'సత్' అని చెప్పి 'అసత్' అనగా అనిత్యము, నశించునది అనియును, 'సత్' అనగా నిత్యము, నశించనిది అనియును నిర్ణయించి, ఇప్పుడు శరీరము, ఆత్మ- ఈ రెంటిలో ఏది 'సత్' ఏది 'అసత్' అను విషయమును చెప్పబోవుచు, ముందు ఆత్మపదార్థము 'సత్' అనియును, నశించనిదనియును చెప్పుచున్నాడు.

"ఈ సమస్తమైన శరీరములలోను ఆత్మరూపముతో నున్న తత్త్వము నాశనములేనిది అని తెలిసికొనుమను చున్నాడు. ఇది తనకంటె భిన్నమైన దేనిచేతనునశింపజేయబడదు. ఏదియు దీనిని నశింపజేయలేదు. ఇది తనంతటతాను నశించదు. కనుక దీనికొరకు దుఃఖింపవలసిన పనిలేదు" అని వర్ణించినాడు.

'సకల దేశములలోనున్న ప్రజ' అనునప్పుడు 'ప్రజ' ఎట్లు జాత్యైకవచనమో, అట్లే 'ఈ సమస్త శరీరములలో నున్న ఆత్మ' అనునప్పుడు 'ఆత్మ' జాత్యైకవచనముగ గ్రహించవలయును.

అ వ తా రి క :—

ఇప్పుడు శరీరములు అనిత్యములని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అంతవంత ఇమే దేహా
నిత్య స్యోక్తా శ్శరీరిణః ।
అనాశినోఽప్రమేయస్య
తస్మా ద్యుధ్యస్వ భారత ! ౧౮

ప. వి :—అన్తవన్తః, ఇమే, దేహాః, నిత్యస్య, ఉక్తాః, శరీరిణః, అనాశినః, అప్రమేయస్య, తస్మాత్, యుధ్యస్వ, భారత.

టీక :—

నిత్యస్య = వికారరహితుడును,
అనాశినః = నశింపనివాడును,
అప్రమేయస్య = ప్రత్యక్షాది షట్ప్రమాణములచేతను, కాల దేశ స్వరూపములచేతను తెలిసికొనదగనివాడునగు,
శరీరిణః = దేహియైన ఆత్మయొక్క,

ఇమే దేహాః = ఈ శరీరములు,
అన్తవన్తః = అంతము కలవిగా (నాశముకలవిగా),
ఉక్తాః = చెప్పబడినవి,
తస్మాత్ = కావున (అందువలన),
భారత ! = ఓ అర్జునా !
యుధ్యస్వ = యుద్ధము చేయుము.

తా. వికారరహితుడు, నాశనము లేనివాడు, అప్రమేయుడు అయిన శరీరియొక్క - అనగా ఆత్మయొక్క - ఈ దేహములన్నియును, నశించు నవిగ చెప్పబడినవి. కావున, భరతవంశములోనివాడవైన అర్జునా ! యుద్ధము చేయుము.

అ మృ త వా హి ని :—

ఆత్మ, శరీరమును ధరించినవాడు కనుక శరీరి; నాశనము లేనివాడు కనుక అనాశి. ఒక్క శాస్త్రముచే తప్ప, ఇతరమైన ఏ ప్రమాణముచేతను తెలియబడనివాడు కనుక అప్ర మేయుడు. భూతభవిష్యద్వర్తమాన కాలములయందుండువాడు కనుక నిత్యుడు. ఇటువంటి ఆత్మయొక్క శరీరములు అంత వంతములు. అనగా నశించునవి. మరణధర్మముకలవి. శరీర మందు వ్యాపించియుండు ఆత్మ నశించదుగదా! ఎవరును నశింప జేయలేరుగదా ! (అతని శరీరములు సహజముగనే నశించునవి. ఎవరును నశింపజేయకున్నను నిలుచునవికావు). కనుక నీ క్షాత్ర ధర్మమైన ధర్మయుద్ధమును నీవు చేయవలసినదే.

"అర్జునా! ఈ శరీరములు ఎప్పుడో ఒకప్పుడు, ఏదో ఒక విధమున, ఎక్కడో అక్కడ, నశించితీరవలసినవే. కాని, జీవుడు మాత్రము ఎన్నడును నశించడు. కనుక యుద్ధము చేసినయెడల, ఎవరు చనిపోదురని విచారించుచుంటివో అది భ్రాంతిసుమా! నీవు యుద్ధము చేయకపోయినను, అవి నశించు నవేగదా! "నేను యుద్ధముచేసినయెడల వీరందరును నశించెద" రని భ్రాంతి ఎందులకు? యుద్ధము చేసినను, అందువలన ఈ శరీరములు నశించినను, ఆత్మ నశించదు. నీవు యుద్ధము చేయకపోయినను శరీరములు నిలువవు. కనుక ధైర్యము వహించి నీ క్షాత్త్రధర్మమైన ధర్మయుద్ధము చేయుము."

ఈ శ్లోకములో 'దేహములు' అని బహు వచనమును, 'శరీరిణః' 'శరీరియొక్క' అని ఏకవచనమును ప్రయోగించుటచేత 'అన్ని శరీరములలోను ఒకటే ఆత్మ వ్యాపించియున్నది' అను అర్థము ప్రకారము, 'అనేకాత్మలు కలవు' అనువాదము నిరస్తమైనట్లు తెలియుటలేదా అను సందేహము కలుగవచ్చును.

అట్లనరాదు - ఆత్మ ఇదివరకు అనేక దేహములు ధరించియున్నది. ముందు ఇంకను అనేక దేహములు ధరించగలదు. వర్తమానమున దేహము ధరించి యున్నది. ఈ దేహమును చూపుచు, ధరించివిడువబడినవియు, ధరింపనున్నవియునైన దేహములను దృష్టిలో నుంచుకొని 'ఈ దేహములు' అని బహువచనములో ప్రయోగించినాడు. అంతియేగాని, ఎదుటి సైన్యములోని దేహములను దృష్టిలో

నుంచుకొని 'ఈ దేహములు, అని ప్రయోగించలేదు. కనుక ఇంతమాత్రముచే ఆత్మయొక్క ఏకత్వము స్థాపింపబడుటలేదు. ఒక్కొక్క ఆత్మకు అనేక దేహములుండుట కృష్ణపరమాత్మ యొక్క అభిప్రాయము. పదమూడవ శ్లోకములో -

"దేహినోఽస్మిన్ యథా దేహే - కౌమారం యౌవనం జరా ।
తథా దేహాన్తర ప్రాప్తి - ర్ధీర స్తత్ర నముహ్యతి॥"

అనగా, 'దేహియైన ఆత్మకు వర్తమాన దేహమునందు కౌమారము, యౌవనము, వృద్ధాప్యము, ఎట్లు కలుగు చున్నవో, అట్లే దేహాన్తరప్రాప్తికూడ కలుగుచున్నది. ఈ విషయమున ధీరుడైనవాడు దుఃఖించడు' అని. ఒకే దేహము నకు కౌమారము మొదలగునవి ఎట్లు సహజములో, అట్లే, ఆత్మకు ఒక దేహము విడిచి, ఇంకొక దేహము ధరించుట సహజమని తేలినది. కనుక ఆత్మకు దేహబాహుళ్యము స్పష్టము.

ముందు రాబోవు ఇరువదిరెండవ శ్లోకములోకూడ, ఇంకొక ఉపమానముతో ఈ సిద్ధాంతమునే స్థాపించినాడు.

"వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ । నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి।
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా । న్యన్యాని సంయాతి నవానిదేహీ॥"

అనగా, 'మానవుడు ప్రాత వస్త్రములను వదలి క్రొత్త వస్త్రములను ధరించినట్లు, ఈ ఆత్మ, ప్రాతశరీరములనువదలి క్రొత్త శరీరములను ధరించును' అని.

ఇక్కడ 'శరీరాణి' - శరీరములు - అని బహువచన ప్రయోగమున్నది. కాని ఈ 'శరీరములు' అన్నది ఎదుట కనులకు కనుపడు అనేక శరీరములను దృష్టిలో ఉంచుకొని కాదు కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినది - ఆత్మ ధరించు అనేకజన్మలలోని శరీరములను గురించి చెప్పియున్నాడు. కాబట్టి ఇక్కడ 'ఆత్మ యొక్క ఏకత్వము స్థాపింపబడినది' అనుకొనుట భ్రాంతి మూలకము.

నాల్గవ అధ్యాయములో ఐదవశ్లోకము చూడుడు - "బహూని మే వ్యతీతాని- జన్మాని తవ చార్జున !" 'అర్జునా ! నాకును నీకునుగూడ అనేక జన్మలు గడచినవి' అని చెప్పి యున్నాడు. ప్రతిజన్మలోను, ఒక్కొక్క దేహముండునుగదా! అట్లే అనేక జన్మలలో అనేక దేహములను ఒకే ఆత్మ కలిగి యుండును. ఈ భావమునే దృష్టిలోనుంచుకొని 'ఆత్మయొక్క దేహములన్నియును నశించెడివే' అనుచున్నాడు. ఇట్లు చూపించదలచిన అనేకములు గలవు. ఇక ఈ అధ్యాయము లోనే పన్నెండవ శ్లోకము -

"నత్వేవాహం జాతునాసం - నత్వం నేమే జనాధిపాః ।
నచైవ నభవిష్యామ - స్సర్వే వయ మతఃపరమ్"

అనగా 'అర్జునా ! నేను ఇదివరకు లేనివాడనుకాను. నీవు లేనివాడవుకావు. ఈ రాజులందరును లేనివారుకారు. అట్లే, ఇకముందును నేనుగాని, నీవుగాని, ఈ రాజులుగాని ఉండని

వారుకారు. అనగా భూత భవిష్య ద్వర్తమానకాలముల యందు, నేను, నీవు, ఈ రాజులు స్థిరముగ నుండువారమే' అనిభావము.

ఇక్కడ 'నేను, నీవు, ఈ రాజులు' అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినాడుగదా! ఏ వస్తువుల నుద్దేశించి 'నేను, నీవు, ఈ రాజులు' అను శబ్దములు ప్రయోగించినాడు? ఈ దేహముల నుద్దేశించియా? కాదు. ఎందులకనగా, ఈ దేహములు భూతభవిష్యద్వర్తమానకాలములయందు స్థిరముగ నుండునవి కావు. కనుక, ఆ 'నేను, నీవు, రాజులు' అను శబ్దములకు వాచ్యార్థము ఈ దేహములు కాదు; ఈ దేహములలో ఉన్న ఆత్మలు. ఆ ఆత్మలను ఉద్దేశించియే ఆ శబ్దములను ప్రయోగించినాడు అని చెప్పవలయును.

దీనినిబట్టి విచారించి 'ఆత్మలు అనేకములు' అని కృష్ణ పరమాత్మ అభిప్రాయమైనట్లు గ్రహించవలయును. మూడవ అధ్యాయములో ఇరువదవశ్లోకములో "కర్మణైవహి సంసిద్ధి-మాస్థితా జనకాదయః" 'జనకుడు మొదలగు జ్ఞానులు సైతము, ఆసక్తిరహితముగ కర్మలు చేసియే పరమపదమును ప్రాపించి యున్నారు' అని యున్నది. ఇక్కడ 'సంసిద్ధి మాస్థితాః' 'పరమపదమును ప్రాపించిరి' అని బహువచనము ప్రయోగించ బడినది. ఎవరు? 'జనకాదయః' జనకుడు మొదలగువారు. జనకుడు మొదలగువారు అనగా దేహములా? 'శరీరములు

పరమపదమును ప్రాపించినవి' అనుట కృష్ణపరమాత్మ సిద్ధాంత మైయుండునని ఊహించుటకైన వీలుండునా? శరీరము లందున్న ఆత్మలని అభిప్రాయము. ఆత్మలే పరమపదమును ప్రాపించినవి అను అభిప్రాయము సమంజసము. ఈ పరమపద ప్రాప్తి శరీరములకని శాస్త్రీయమైన ఏ సిద్ధాంతము అంగీక రించును? ఎవరును అంగీకరించరు. కనుక 'ఆత్మలకే' అని తేలిననాడు, 'ఆత్మలు' అని బహువచనములో ఉండుటచే అనేకములనియే సిద్ధాంతము.

పన్నెండవ అధ్యాయములో 'తే ప్రాప్నువంతి మామేవ' 'వారు నన్నే పొందుచున్నారు' అనియును, 'యాంతి మద్యాజి నోఽపిమాం' 'నన్ను భజించువారు నన్నే పొందుచున్నారు' అనియును, 'తేఽపి యాంతి పరాంగతిం' 'వారుకూడ పరమపద మును పొందుచున్నారు' అనియును, 'తేఽపిచాతి తరం త్యేవ' 'వారుకూడ నిస్సందేహముగ తరించుచున్నారు' అనియును, 'గచ్ఛంత్యమూఢాః పదమవ్యయంతత్' 'జ్ఞానులు నాశనము లేని ఆ పరమపదమును పొందుచున్నారు' అనియును

ఈవిధముగా గీతలో అనేక ప్రమాణములు చూప వచ్చును. ఇక్కడ పరమపదమును పొందినారని బహువచన ములో చెప్పుటచే ఆత్మలు అనేకములని కృష్ణపరమాత్మ అభిప్రాయమైనట్లు సిద్ధాంతము.

ఒకేజాతికి చెందిన వస్తుసముదాయమునుద్దేశించి జాత్యైకవచనములో చెప్పుటయు సర్వజనాంగీకారమైన శిష్ట సంప్రదాయమే. ఈవిధముగ చూచినను 'ఆత్మ' యని ఏక వచనము ప్రయోగించినను ఆత్మసముదాయము నుద్దేశించి ప్రయోగింపబడిన జాత్యైకవచనప్రయోగముగ కూడ గ్రహించనగును.

ఉదా :

(౧) దేవతలకు 'కొబ్బరికాయ' యనిన ప్రీతి.
(౨) 'మామిడిపండు' రుచిగ నుండును.

పై వాక్యములలో కొబ్బరికాయ, మామిడిపండు అనునవి జాత్యైకవచనముగ నుపయోగింపబడి, కొబ్బరి కాయలు, మామిడిపండ్లు అని అర్థమిచ్చుచున్నవి.

శ్లో॥ య ఏనం వేత్తి హంతారం
యశ్చైనం మన్యతే హతమ్ ।
ఉభౌ తౌ న విజానీతో
నాయం హంతి న హన్యతే॥ ౧౯

ప. వి :— యః, ఏనం, వేత్తి, హన్తారం, యః, చ, ఏనం, మన్యతే, హతం, ఉభౌ, తౌ, న, విజానీతః, న, అయం, హన్తి, నహన్యతే.

టీక :—

యః = ఎవడు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
హన్తారం = చంపునట్టిదిగ,
వేత్తి = తెలిసికొనునో,
యః = ఎవడు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
హతం = చంపబడునదిగ,
మన్యతే చ = తలంచునో,
తౌ ఉభౌ = వారిరువురును,
న విజానీతః = వాస్తవమెరిగినవారుకారు
(తెలిసినవారుకారు);
అయం = ఈ ఆత్మ,
నహన్తి = చంపునదికాదు,
నహన్యతే = చంపబడునది కాదు;

తా. ఎవడైతే ఈ ఆత్మను చంపుదానినిగను ఎవడు చంపబడు దానినిగను. తెలిసికొనుచున్నాడో. వారిరువురునుకూడ యథార్థమును తెలిసినవారుకారు. ఆత్మ చంపదు; చంపబడదు.

అమృతవాహిని :—

అర్జునుడు 'నేను ఈ భీష్మాదుల నందరను చంపువాడను. వారు నాచేత చచ్చువారలు' అను భ్రాంతిలోబడి దుఃఖించు

చుండుటను జూచి పరమాత్మ, ఆత్మయొక్క యథార్థ స్వరూపమును తెలియజేసి, ఆతని దుఃఖమును నివర్తింపజేయవలయునని, ఆత్మయొక్క నిత్యత్వమును ప్రతిపాదించుచు ఈ శ్లోకము చెప్పుచున్నాడు.

"ఆత్మ, దేనినిగాని చంపదు. దేనిచేతను చావదు. ఆత్మ ఇంకొక ఆత్మను చంపుననికాని, ఇంకొక ఆత్మచేత చచ్చునని గాని, తలంచు ఇద్దరును ఆత్మతత్త్వమును తెలియనివారే. నిత్యమైన, అవ్యయమైన, నాశనములేని ఆత్మను చంపుట ఎట్లు? చచ్చుట ఎట్లు ? రెండునుకూడ అసంభవములు. అసందర్భములును. కనుక ,అర్జునా ! దుఃఖించవలసినది ఏమియు లేదు. యుద్ధము చేయుము" అని.

ఈ శ్లోకము కఠోపనిషత్తులోని మొదటి అధ్యాయములో రెండవవల్లిలో పందొమ్మిదవ మంత్రముతో చాల వరకు పోలియున్నది. కొంచెము మార్పుకలదు. అదియైనను శబ్దములలోనే. అర్థమంతయును ఒక్కటే-

"హంతాచే న్మన్యతే హంతుం - హతశ్చే న్మన్యతే హతమ్ ।
ఉభౌ తౌ నవిజానీతో - నాయం హంతి నహన్యతే" ॥

ఈ మంత్రముయొక్క అర్థము పై శ్లోకముయొక్క అర్థమే. తాను చెప్పినదే ప్రమాణము అయినప్పటికిని, కృష్ణ పరమాత్మ శ్రుతిని ప్రమాణముగా ఎత్తిచూపించుట ఏలయన,

శ్రుతుల గౌరవమును తెలుపుటకే. తానే శ్రుతిని ప్రమాణముగ గైకొనినయెడల, తనను అనుసరించి మానవులందరును శ్రుతులను ప్రమాణముగ స్వీకరించి తరించుదురనియెడి ఆకాంక్షయే, అట్లు తరించవలయుననెడి కృపయే కారణము. మూడవ అధ్యాయములో, ఇరువదిరెండు, ఇరువదిమూడు శ్లోకములలో ఈ భావమునే చెప్పియున్నాడు.

> "నమే పార్థాస్తి కర్తవ్యం - త్రిషులోకేషు కించన ।
> నానవాప్త మవాప్తవ్యం - వర్త ఏవచ కర్మణి" ॥
> "యది హ్యహం నవర్తేయం - జాతు కర్మ ణ్యతంద్రితః ।
> మమ వర్త్మానువర్తంతే - మనుష్యాః పార్థ సర్వశః" ॥

అనగా "అర్జునా ! మూడులోకములయందునుకూడ నాకు కర్తవ్యమనునది ఏమియును లేదు. అనగా చేయవలసినది లేదు. నేను పొందనిది కాని, పొందవలసినదికాని కించిన్మాత్ర మును లేదు. అయినప్పటికిని కర్మలు చేయుచునే యున్నాను. ఎందులకో తెలియునా ? నేను ప్రాలుమాలి కర్మలు చేయ కుందునేని, మానవులు, అన్ని విధముల నా మార్గమునే అనుస రింతురు. నేను చేయకపోయినచో, వారును చేయక చెడుదురు. కనుక నేను చేయుచున్నాను" అని అర్థము.

కాబట్టియే ఆయనకూడ శ్రుతిని ప్రమాణముగ స్వీక రించియున్నాడు.

అవతారిక :—

ఆత్మ ఎవరిచేతను ఎందుకు చంపబడదు? ఎందుకు చావదు అను శంకను ఈ శ్లోకములో నివారణ చేయు న్నాడు.

శ్లో॥ న జాయతే మ్రియతే వా కదాచి
న్నాయం భూత్వా భవితా వా నభూయః।
అజో నిత్య శ్శాశ్వతోఽయం పురాణో
న హన్యతే హన్యమానే శరీరే॥ ౨౦

ప. వి :—న, జాయతే, మ్రియతే, వా, కదాచిత్, న, అయం, భూత్వా, భవితా,వా, న, భూయః, అజః, నిత్యః, శాశ్వతః, అయం, పురాణః, న, హన్యతే, హన్యమానే, శరీరే.

టీక :—

అయం = (వెనుక తెలియజేయబడిన) ఆత్మ,
కదాచిత్ = ఒకప్పుడును (ఎన్నడును),
న జాయతే = పుట్టునట్టిదికాదు;
న మ్రియతే వా = చచ్చునట్టిదియునుకాదు;
న భూత్వా = లేకుండి,
భూయః = మరల (క్రొత్తగా),
భవితా న = కలుగునదికాదు;

భూత్వా = ఉండి,
భూయః = మరల,
న భవితా న = లేకుండునదికాదు;
అతః = కాబట్టి,
అయం = ఈ ఆత్మ,
అజః = పుట్టుకలేనిది,
నిత్యః = నాశనములేనిది,
శాశ్వతః = స్థిరమైనది,
పురాణః = అనాదియైనది,
శరీరే = (వినాశియైన) దేహము,
హన్యమానే = అనేకవిధములుగ మారుచున్నను,
నహన్యతే = మార్పబడదు.

తా. ఈ ఆత్మ ఎన్నడును పుట్టుటలేదు. చచ్చుటయునులేదు. ఒకప్పుడుండుటయును, ఒకప్పుడు లేకపోవుటయును లేదు. అజుడు నిత్యుడు, శాశ్వతుడు, పురాణుడు, శరీరములు చంపబడినప్పటికి చావని వాడు.

అమృతవాహిని :—

ఈ శ్లోకములో కృష్ణపరమాత్మ, 'ఆత్మ' జడముకంటె విలక్షణమైనదని చెప్పుచున్నాడు. జడమునకు వికారములు ఆరు కలవు. ౧. పుట్టుట. ౨. ఉండుట. ౩. వృద్ధిపొందుట. ౪. మార్పుచెందుట, ౫. క్షీణించుట. ౬. నశించుట అనునవి.

ఈ ఆరు వికారములును ఆత్మకు లేవు అని నిరూపణచేయు చున్నాడు.

(౧) 'అజుడు' పుట్టుక లేనివాడు (౨) 'నాయంభూత్వా భవితా వా నభూయః' ఒకప్పుడుండి ఒకప్పుడు లేకుండుట లేదు. ఏదియైనను ఒక వస్తువు ఒకప్పుడుండి ఒకప్పుడు లేకపోయిన దైన యెడలనే 'అది ఉన్నది' అని చెప్పుకొనవలసివచ్చును. ఆత్మ అట్లుకాదు. ఎప్పుడును ఉండునదియే. కనుక, క్రొత్తగా ఇప్పుడు 'ఉన్నది' అని చెప్పుకొనుటకు తగినదికాదు. కనుక, 'ఉండుట' అను వికారము లేనివాడు. (౩) 'పురాణః' అను విశేషణముతో, ఎప్పటినుంచియో ఏకరసస్వరూపుడై యుండు వాడు. ఒకప్పుడు వృద్ధి అనునది లేదు. క్షీణించు స్వభావముండి ననేగాని, వృద్ధియగునట్టి గుణముండుటకు వీలులేదు. కాబట్టి వృద్ధిరూపమైన వికారము లేనివాడు. (౪) 'శాశ్వతుడు' 'ఎల్లప్పుడును ఏకరూపమున నుండువాడు.' అని మార్పు లేక పోవుటను జెప్పినాడు. (౫) 'నిత్యుడు' అనుటచేత క్షీణత్వము లేనివాడు. (౬) 'నహన్యతే హన్యమానే శరీరే' 'శరీరము చంపబడినను చావనివాడు అనుటచేత నాశనము లేనివాడు అని సిద్ధించినది. కనుక ఆత్మ షడ్భావవికారములు లేనివాడు అని చెప్పుటయే ఈ శ్లోకముయొక్క ముఖ్యోద్దేశము. కాన "అర్జునా! భయపడక వివేకముతో ధైర్యము వహించి యుద్ధముచేయుము" అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుటకే ఈ విచారణ చేయబడినది.

కఠోపనిషత్తులోని ప్రథమాధ్యాయములో, రెండవ వల్లిలో పందొమ్మిదవ మంత్రముకూడ అతికించిత్ భేదముతో, ఈ శ్లోకమువలెనే యున్నది.

శ్లో॥ వేదావినాశినం నిత్యం
యు ఏన మజ మవ్యయమ్ ।
కథం సపురుషః పార్థ !
కం ఘాతయతి హంతికమ్? ॥ ౨౧

ప. వి :— వేద, అవినాశినం, నిత్యం, య, ఏనం, అజం, అవ్యయం, కథం, సః, పురుషః, పార్థ, కం, ఘాతయతి, హంతి, కమ్.

టీక :—

పార్థ ! = ఓ అర్జునుడా !
యః = ఏ పురుషుడు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
అజం = పుట్టుక లేనిదిగను,
అవ్యయం = శాశ్వతమైనదిగను,
అవినాశినం = నాశరహితమైనదిగను,
నిత్యం = పరిణామము (మార్పు) లేనిదిగను,
వేద = తెలిసికొనుచున్నాడో,

సః పురుషః = ఆ పురుషుడు,
కథం = ఎట్లు,
కం = ఎవ్వని,
ఘాతయతి = చంపించుచున్నాడు ?
కం = ఎవ్వని,
హన్తి = చంపుచున్నాడు ?

తా. ఓ పార్థా ! ఈ ఆత్మను నాశనములేనిదానివిగను, నిత్యమైనదిగను, పుట్టుకలేనిదిగను, అవ్యయముగను ఎవడు తెలిసికొనునో, వాడు, ఏ ఆత్మను ఎట్లు చంపించును ? ఎట్లు చంపును ?

అ మృ త వా హి ని :-

"అర్జునా ! ఆత్మ నశించనిది. నిత్యమైనది. పుట్టుకలేనిది-క్షయించనిది - అవ్యయమైనది అని అనుభవపూర్వకముగ తెలిసికొనినవాడు ఏ ఆత్మను ఎట్లు చంపించును ? ఎట్లు చంపును ? ఆత్మ చచ్చునా ? 'అయ్యో ! నేను ఇన్ని ఆత్మలను చంపించుచున్నానే ! చంపుచున్నానే !' అని ఎట్లు అనుకొనును ? సహజముగ నశించెడి స్వభావముగల ఈ స్థూల శరీరములు నశించుచున్నవి. ఇవి ఎట్లైనను నశించక నిలుచునవికావు. దేహాత్మవివేకము లేనివారు దేహము చచ్చిపోయినప్పుడు ఆత్మ చచ్చినదని ఏడ్చెదరు. దేహమునకు కలిగిన దశలన్నిటిని ఆత్మకు అంటకట్టుదురు. ఇది ఆత్మానాత్మవివేకము లేని అజ్ఞుల లక్షణము. పార్థా ! నీకీ అజ్ఞానము తగునా !

యథార్థమును విచారించుకొని యుద్ధమునకు లెమ్ము! ఎంత మాత్రమును దుఃఖించకుము అని" భావము.

అవతారిక :—

శరీరములకును ఆత్మకును ఎట్టి సంబంధమో చెప్పి, ఆ సంబంధమువలన తెలిసికొనవలసిన జ్ఞానమును రాబోవు శ్లోకములో చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ వాసాంసి జీర్ణాని యథా విహాయ
నవాని గృహ్ణాతి నరోఽపరాణి ।
తథా శరీరాణి విహాయ జీర్ణా
న్యన్యాని సంయాతి నవాని దేహీ॥ ౨౨

ప. వి :—వాసాంసి, జీర్ణాని, యథా, విహాయ, నవాని, గృహ్ణాతి, నరః, అపరాణి, తథా, శరీరాణి, విహాయ, జీర్ణాని, అన్యాని, సంయాతి నవాని, దేహీ.

టీక :—

నరః = మనుష్యుడు,
యథా = ఏ విధముగ,
జీర్ణాని = శిథిలములైన,
వాసాంసి = వస్త్రములను,
విహాయ= విడిచి,

నవాని = క్రొత్తవియు,
అపరాణి = అన్యములునగు,
(వాసాంసి = వస్త్రములను),
గృహ్ణాతి = స్వీకరించుచున్నాడో,
తథా = ఆవిధముగ,
దేహీ = ఆత్మ,
జీర్ణాని = శిథిలములైన,
శరీరాణి = దేహములను,
విహాయ = విడిచి,
నవాని = క్రొత్తవియు,
అన్యాని = ఇతరములునగు,
(శరీరాణి = దేహములను),
సంయాతి = పొందుచున్నాడు.

తా॥ మానవుడు ప్రాతవస్త్రములను త్యజించి, నూతనవస్త్రములను ధరించినట్లు, ఆత్మ ప్రాతశరీరములను విడిచి నూతన శరీరములను ధరించుచున్నది.

అమృతవాహిని :-

"అర్జునా ! మానవుడు తాను ధరించిన వస్త్రములు ప్రాతవైనప్పుడు (వదలవలసి వచ్చినప్పుడు) ఆ వస్త్రములను వదలి, మరల నూతనవస్త్రములను ధరించుట లేదా ? అట్లే ఆత్మ ప్రాతశరీరమును వదలి నూతనశరీరములను ధరించు

చున్నది. దీనిలో దుఃఖించవలసినపని ఏమున్నది ?" అని
కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు.

ప్రశ్న : మానవుడు చినిగిపోయిన, మలినమైన, అనుప
యోగకరములైన బట్టలను మాత్రము విడిచి, గట్టివియు,
క్రొత్తవియు, పరిశుభ్రమైనవియు, ఉపయోగకరమైనవియు
నైన వస్త్రములను ధరించును. కాని ఆత్మ అపూర్వసౌందర్య
వంతమును, యౌవనవంతమును, దృఢవంతమును, ఆరోగ్య
వంతమును, భాగ్యవంతమును అయిన శరీరమును, ఇంకను
చిన్నవానిని పెద్దవానిని కూడ విడిచి, ఇంకొక దేహమును
ధరించుచున్నదే ! ఈ ఉపమాన మెట్లు సరిపోవును ?

సమా : ఉపమానములకును ఉపమేయములకును
పోలిక, ఏకదేశములోనే యుండునుగాని, అన్నివిధములను
అన్ని దృక్పథములనుండియును సరిపోవలయునను నెడి
నియమము లేదు.

ఉదా : 'రామన్న పులివంటివాడు' అనునప్పుడు,
రామన్నకు పులివలె చారలు, కోరలు, నాలుగుకాళ్ళు,
పంజాలు, తోక - అన్నియు నున్నవని భావించరాదు. అట్లు
భావించిన, వానిని వెంటనే పిచ్చిఆసుపత్రికి పంపించవలయును.
ఆ ఉపమానముతో ఒక్క పరాక్రమములోనో, చురుకు
దనములోనో, సామ్యమును తీసికొనవలయును. ఇంతియే. ఇది
అలంకారశాస్త్రనియమము.

ఇట్లు ఆలోచించినచో, మానవుడు వస్త్రములను ఎట్లు మార్చవలసివచ్చుచున్నదో, అట్లే దేహి - ఆత్మ - యును దేహములను మార్చవలసివచ్చును అని మాత్రమే ఊహించ వలయును.

జీర్ణమైన వస్త్రములను అనునప్పుడు 'ధరించ యోగ్యము కాని వస్త్రములు' అని అర్థము తీసికొనవలయును. వస్త్రము క్రొత్తది కావచ్చును. వెంటనే వదలివేయవలసిన అవసరములు చాల కలుగుచుండును. శుభకార్యములకు పీటలమీద కూర్చొనినప్పుడు, క్రొత్త బట్టలతో కూర్చున్నను, ఆశీర్వచనములకుముందు వస్త్రములు ఇచ్చినప్పుడుగాని, పెండ్లికుమారునకు మధుపర్కములు ఇచ్చినప్పుడుగాని, అంతకుముందు ధరించియున్న వస్త్రములు క్రొత్తవైనను, విడిచి, ఈ నూతనవస్త్రములను ధరించవలసినదే. ఇక్కడ పెద్దలు చెప్పినట్లు వినవలసినదేగాని, బట్టలు ధరించువానికి స్వాతంత్ర్యము లేదు. 'నేను విడువను, ధరించను' అని అనుటకు అధికారము లేదు. తల్లిదండ్రుల కర్మ చేయబోవునప్పుడు, క్రొత్తవైనను, పరిశుభ్రమైనవైనను, ఉన్నవస్త్రములను వదలి, తడిబట్టలు కట్టుకొనవలయును. అదివరకు ధరించిన బట్టలు, ఒక దృష్టితో ఎంత మంచివైనను ఇంకొకదృష్టితో చూచిన ఈ సమయములో అవి పనికిరానివే. అట్లే కార్యాలయమునకు వెళ్ళునప్పుడు దానికి తగినవి, పడకగదికి పోవునప్పుడు దానికి

తగినవి వస్త్రములు ధరించవలసినదే; అవి ధరించునప్పుడు అంతకుముందున్న వస్త్రములను విడువవలసినదే. యంత్రాగారములలో పనిచేయువారికి, వస్త్రముల విషయములో మార్పు అందరికిని బాగుగ తెలిసినదే. ఇంటిని దులుపు పనిలోనికి పంపించబడినప్పుడు, తన మంచి దుస్తులను వదలి, ప్రాతగుడ్డలు ధరించిపోవును. ఈ విధముగ ఎన్నైన ఉదాహరణములు చూపవచ్చును. ఇట్లే ఆత్మ, ఈ దేహములను వదలి, క్రొత్త దేహములను ధరించవలయును.

దీనినిబట్టి చూచినచో, నూతనశరీరములు అనునప్పుడు (మరొక) అన్యశరీరములను అని అర్థము తీసికొనవలయునుగాని, అదివరకున్న శరీరములకంటె నాణ్యమైన శరీరములని అర్థము తీసికొనరాదు.

మన దృష్టిలో ఈ శరీరము ఎంతయో అందమైనదే; నడివయస్సులోనున్నదే; మంచి ఆరోగ్యవంతము, బలిష్ఠము నైనదే; భాగ్య భోగ్యము లనుభవించుచున్నదే. అయిననేమి? మనకు తెలియని అనేక కారణములచేత ఈ శరీరము వదలిపెట్టనగినది కావచ్చును. ఇంతకంటె దుర్బలమైనదియు, వ్యాధిగ్రస్తమైనదియునగు శరీరమును అప్పటికి ధరించవలసిన అవసరము కలుగవచ్చును.

ప్రశ్న : మానవుడు ప్రాత వస్త్రములను విడుచునప్పుడుగాని, క్రొత్త వస్త్రములను ధరించునప్పుడుగాని

దుఃఖించడు; ఆనందించునుకూడ. కాని దేహమును వదలునప్పు డును, ధరించునప్పుడును కూడ బాధపడుట, ఏడ్పుట కలుగు చున్నదే! ఇదెట్లు?

సమా : మొదటనే చెప్పినట్లుగ, ఉపమానము, ఉప మేయము, అన్నివిధములను సరిపోవు. అయినను కొన్ని కొన్ని చాలభాగము సరిపోవుటకూడ కద్దు.

వస్త్రములు విడుచుట, ధరించుట, ఈ తత్త్వము తెలిసిన పెద్దవారు దుఃఖించరుకాని, శిశువులు తల్లి ప్రాత చొక్కాను విప్పునప్పుడును, క్రొత్తది తొడుగునప్పుడును కూడ ఏడ్చెదరు. వారికి బాధాకరముగాకూడ నుండును. అట్లే దేహములు వదలునప్పుడు అజ్ఞానులు దుఃఖింతురు; జ్ఞానులు దుఃఖించరు.

ప్రశ్న : మానవుడు వస్త్రములు విడుచుటలోను, ధరించుటలోను, స్వాతంత్ర్యమున్నది. ఆత్మ దేహములు, వద లుటలోను, ధరించుటలోను, స్వాతంత్ర్యము కనపడుటలేదే! ఇదెట్లు!

సమా : వస్త్రధారణలో కూడ అందరకును స్వాతం త్ర్యము కనబడుటలేదు. అస్వాతంత్రులైనవారు వారివారి పనుల కనుగుణములైన దుస్తులను, వారి వారి యజమానుల ఆజ్ఞప్రకారము, ఇష్టమున్నను లేకపోయినను ధరించవలసినదే.

రక్షకభటులను చూడుడు - వేసవికాలములో, మండు టెండలోనైనను సరే - ఆ దుస్తులు ధరించవలసినదే. వారికి చికాకుగానున్నను, విడువవలెననెడి కాంక్షయున్నను వీలులేదు. ఇట్లే అన్ని శాఖలలోని ఉద్యోగస్థులకును. కేవలము స్వతంత్రులకు మాత్రమే వారి ఇష్టమువచ్చినట్లు విడుచుటకు ధరించుటకు అధికారముగలదు. అట్లే ఆత్మలు బంధనములో నున్నంత కాలము, వారివారి కర్మానుగుణమైన అనుభవములకొరకు, ఆ యా లోకములకు పోవునప్పుడు ఆ యా పరిస్థితులకు తగిన దేహములను పరమాత్మనిర్ణయమునకులోబడి ధరించవలయును.

ప్రశ్న : అయితే వస్త్రముల విషయములో కొందరకు స్వాతంత్ర్యమున్నట్లు, దేహముల విషయములోకూడ కొందరకు స్వాతంత్ర్యమున్నదా ?

సమా : ఆ! ఎందుకులేదు ? ఉన్నది. 'ముక్తపురుషులు వారి ఇష్టమువచ్చినప్పుడు, వారి ఇష్టమువచ్చిన దేహములను ధరించి, వారి ఇష్టమువచ్చిన లోకములో, వారి ఇష్టమువచ్చినంతకాలము సంచరించగలరు' అని బ్రహ్మసూత్రాది శాస్త్రములలో నున్నది.

ప్రశ్న : 'గృహ్ణాతి' 'సంయాతి' అనగా, 'ధరించును', 'పొందును' అను క్రియలు స్వాతంత్ర్యమును సూచించుచున్నవే!

'ధరింపజేయబడును' 'పొందజేయబడును' అనిన బాగుండెడిది. అట్లనకపోవుటచే స్వాతంత్ర్యము ధ్వనించుచున్నది. ఏమి సమాధానము ?

సమా : అంతమాత్రమున ఏమియు బాధ లేదు. 'జైలుకు వెళ్ళినాడు' 'జైలునుండి వచ్చినాడు' అని అందుము. అయితే వెళ్ళుటకును, వచ్చుటకును వానికి స్వాతంత్ర్యమున్నదని భావించరాదు. మనకు తోచినదెల్లను 'ధ్వని' అనుకొని అర్థములు తీయరాదు. జైలుకు వెళ్ళుటకును, జైలునుండి వచ్చుటకును ఎట్లు స్వాతంత్ర్యము లేదో, దేహము వదలుటకును, ధరించుటకును ఎట్లు స్వాతంత్ర్యము లేదో, అట్లే ధ్వన్యర్థమును తీయుటకుకూడ మనకు స్వాతంత్ర్యము లేదు.

ప్రశ్న : నరుడు వస్త్రములు విడిచి ధరించినట్లు, ఆత్మకూడ దేహములు విడుచును, ధరించును అని బహువచనములో చెప్పినాడు. నరుడు ఒకేసారి ఎక్కువ వస్త్రములు ధరించవచ్చును. ఆత్మ ఒకేసారి ఎక్కువ దేహములు- చాల దేహములు - ధరించునా ?

సమా : ఒకేసారి ధరించకపోయినను, ఇంతవరకు ఎన్ని దేహములు ధరించినదో లెక్కలేదు. పరమాత్మ కరుణ పొందువరకును ఎన్ని దేహములు ధరించునో చెప్పలేము. కనుక దేహములు అని బహువచనములో ప్రయోగించుట సమంజసమే.

ప్రశ్న : 'నరుడు వస్త్రములు ధరించినట్లు దేహములు ధరించును' అని చెప్పిన చాలదా ? 'నరుడు' 'దేహి' అని రెండు ప్రయోగములు ఎందులకు ?

సమా : వస్త్రములు ధరించుట, ఒక్క నరుడు మాత్రమే చేయును. దేహములు ధరించుట ప్రతిజీవికిని కలదు. కనుక వస్త్రముల ఉదాహరణములో 'నరుడు' అనవలయును. దేహధారణ విషయములో 'నరుడు' అనిన చాలదు. 'దేహి' అనవలయును.

ప్రశ్న : 'గృహ్ణాతి', 'సంయాతి'- ఈ రెండు క్రియలును సమానార్థకములై యుండగ, ఒకే క్రియతో పని జరుగునప్పుడు, ఈ రెండు క్రియలను వాడవలసిన అవసరమేమి కలిగినది ?

సమా : రెండును సామాన్యార్థములో సమానార్థకములే. కాని, 'గృహ్ణాతి' అనగా 'గ్రహించుచున్నాడు' అని ముఖ్యార్థము. అట్లే 'సంయాతి' అనగా 'పోవుచున్నాడు' అని ముఖ్యార్థము. 'వస్త్రములు గ్రహించుట, దేహముల విషయములో ఈ దేహమును విడిచి ఇంకొక దేహములోనికి పోవుట జరుగును. కనుక, ఈ ప్రయోగమే చాల సమంజసము.

తరువాత కృష్ణపరమాత్మ ఇంకొక విషయము చెప్పుచున్నాడు. "అర్జునా ! నీవు ఈ యుద్ధములో చచ్చిపోవుదురని ఎవరిని గురించియును దుఃఖించనవసరము లేదు. క్షత్రియులకు

ధర్మయుద్ధములోనిచావు వీరస్వర్గమును కలిగించును. ఈ క్షుద్ర దేహములను వదలిబెట్టి, వీరస్వర్గములో భోగముల కనుగుణమైనవియు, ఇంతకంటె శ్రేష్ఠములైనవియు నైన దేహములను ధరించెదరు. కనుక యుద్ధమునకు జంకి ఎంతమాత్రమును దుఃఖించనక్కరలేదు."

అవతారిక :—

ఇంతవరకు "ఒక శరీరమువదలి ఇంకొక శరీరమును ధరించుపట్ల దుఃఖించపనిలేదు" అని నిర్ణయించిచెప్పి, ఆత్మ యొక్క నిత్యత్వమును మరల ఇంకొక ప్రకారమున మూడు శ్లోకములలో ప్రతిపాదించుచున్నాడు.

శ్లో॥ నైనం ఛిన్దన్తి శస్త్రాణి
నైనం దహతి పావకః ।
న చైనం క్లేదయంత్యాపో
న శోషయతి మారుతః ॥ —23

ప. వి :—న, ఏనం, ఛిన్దన్తి, శస్త్రాణి, న, ఏనం, దహతి, పావకః, న, చ, ఏనం, క్లేదయంతి, అపః, న, శోషయతి, మారుతః.

టీక :—

శస్త్రాణి = ఆయుధములు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
న ఛిన్దన్తి = ఛేదింప (జాల)వు;

పావకః = అగ్ని,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
న దహతి = దహింప (జాల) దు;
ఆపః = ఉదకములు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
న చ క్లేదయన్తి = తడుపనుజాలవు;
మారుతః = వాయువు,
(ఏనం = ఈ ఆత్మను),
న శోషయతి = ఎండింపచేయ (జాల)దు.

తా. ఈ ఆత్మను కత్తులు నరుకలేవు; అగ్ని కాల్చలేదు; నీరు తడుపలేదు; వాయువు ఎండించలేదు.

అమృతవాహిని :—

అర్జునా ! యుద్ధము చేసినయెడల, ఈ భీష్ముడు, ఈ ద్రోణుడు మొదలగు పూజనీయులు, బంధువులు చచ్చి పోవుదురనియా దుఃఖము ? ఈ కనుపడు శరీరములనే భీష్మ ద్రోణాదులనుకొనినచో, ఈ శరీరములు ఎట్లును నశించెడివే. కనుక అనివార్యమైనదానిని గురించి దుఃఖించుట వెఱ్ఱితన మని చెప్పియుంటిని. లేక ఆత్మల నుద్దేశించి భీష్మద్రోణాదు లనుకొనినచో, ఆత్మ నశించునదికాదు అని ఇదివరకు చెప్పి యుంటిని.

ఎందువలన నశించదనగా - ఎట్లు నశించును ? ఈ బాణములు, ఆయుధములు ప్రయోగించిన చచ్చెదరని భయమా ? ఆత్మను కత్తులు నరుకలేవు. అగ్ని కాల్చలేదు. నీరు తడుపలేదు. వాయువునకు ఎండించు శక్తిలేదు. కత్తులు శరీరమును ముక్కలుముక్కలుగ నరకినప్పటికిని ఆత్మ నరకబడుటలేదు. శరీరమును అగ్ని కాల్చి భస్మముచేసినను ఆత్మ కాల్చబడదు. నీరు శరీరమును తడిపినను, ఆత్మ తడుపబడదు. వాయువు శరీరమును ఎండించినను, ఆత్మ ఎండించబడదు. ఇంతకంటె అస్త్రములు శస్త్రములు ఏమికలవు ? కత్తులు మొదలగు ఆయుధములుగాని, ఆగ్నేయాస్త్రము, వారుణాస్త్రము, వాయువ్యాస్త్రము మొదలగు అస్త్రములుగాని ఏవియును ఆత్మను ఏమియును చేయలేవు. ఎందువలన ?

శ్లో॥ అచ్ఛేద్యోఽయ మదాహ్యోఽయ
మక్లేద్యోఽశోష్య ఏవ చ ।
నిత్య స్సర్వగత స్థాణు
రచలోఽయం సనాతనః ॥ ౨౪

ప. వి :—అచ్ఛేద్యః, అయం, అదాహ్యః, అయం, అక్లేద్యః, అశోష్యః, ఏవ, చ, నిత్యః, సర్వగతః, స్థాణుః, అచలః, అయం, సనాతనః.

టీక :—

అయం = ఈ ఆత్మ,
అచ్ఛేద్యః = ఛేదింపబడదగినది కాదు;
అయం = ఈ ఆత్మ,
అదాహ్యః = దహింపబడదగినది కాదు;
అక్లేద్యః = తడుపబడదగినది కాదు;
అశోష్యః ఏవ చ = ఎండింపబడదగినది కాదు;
అయం = ఈ ఆత్మ,
నిత్యః = త్రికాలములయందు నుండునదియును,
సర్వగతః = సర్వవ్యాపకమైనదియును,
స్థాణుః = నిశ్చలస్వభావము గలదియును,
అచలః = చలింపనిదియును,
సనాతనః = అనాదియైనదియును,
(భవతి = అగుచున్నది).

తా. ఆత్మ సహజముగ నరుకబడనిది. కాల్చబడనిది. తడుపబడనిది. ఎండింపబడనిది. నిత్యమైనది. సర్వత్ర వ్యాపించియున్నది. స్థిరమైనది. చలనములేనిది. సనాతనమైనది.

అ మృ త వా హి ని :—

పై శ్లోకములో 'కత్తులు మొదలగువాటివలన ఆత్మ నశించదు' అని చెప్పియున్నాడు. ఈ శ్లోకములో, మరల దానినే బలముకొరకు, మార్చి చెప్పుచున్నాడు. ఎందువలన

ఆత్మను శస్త్రాదులు నశింపచేయజాలవో ఇక్కడ చెప్పు చున్నాడు.

ఆత్మ నరుకబడునదికాదు. కత్తులు నరుకబడుదానిని నరుకునేగాని నరుకబడనిదానిని ఎట్లు నరుకగలవు ? కాల్చబడు నదికాదు. అగ్ని కాల్చబడదగినదానిని కాల్చునేగాని, కాల్చ బడనిదానిని ఎట్లు కాల్చగలదు ? తడుపబడునదికాదు. నీరు తడుపబడదగినదానిని తడుపునేగాని, తడుపబడదగనిదానిని ఎట్లు తడుపగలదు? ఎండించబడునదికాదు. వాయువు ఎండించ బడదగినదానిని ఎండించునేగాని, ఎండించబడదగనిదానిని ఎట్లు ఎండించగలదు ? ఈ ఆత్మ అఖండము; ఏకరసము; నిర్వికారము. కాబట్టి దీనిని ఏ శస్త్రములుగాని, అస్త్రములు గాని బాధింపలేవు.

ఆత్మ, అచ్ఛేద్యమనియు, అదాహ్యమనియు, అక్లేద్య మనియు, అశోష్యమనియు చెప్పియుండిరిగదా ! మరల నిత్యమనియు, సర్వగతమనియు, సనాతనమనియు చెప్పవలసిన అవసరమేమి కలిగినది అను సందేహము కలుగవచ్చును.

కేవలము పైనచెప్పిన 'అచ్ఛేద్యము' మొదలగు విశేష ణములచేత, కత్తులు మొదలగు ఏ ఆయుధములవలనను నశించక పోవుట ఒకటియే సిద్ధాంతమైనది. అట్లైన ఈ లక్షణము పంచభూతములలో ఒకటైన, జడరూపమైన, ఆకాశమునకు

కూడ గలదు. ఆత్మతత్త్వము ఈ ఆకాశమువంటిదే అనవలసి వచ్చును. ఆకాశముకంటె ఆత్మకుగల వైలక్షణ్యమును చూపుటకు, తరువాతి విశేషణములు చెప్పబడినవి. ఆకాశము నుండియే మిగిలిన నాలుగుభూతములు పుట్టుటచేత, ఆ నాలుగు భూతములుగాని, ఆ నాలుగు భూతముల కార్యములుగాని, ఆకాశమును బాధింపలేవు. తైత్తిరీయములో "ఆకాశ ద్వాయుః, వాయో రగ్నిః, అగ్నే రాపః, అద్భ్యః పృథివీ" అని, ఆకాశమునుండి వాయువు, వాయువునుండి అగ్ని, అగ్నినుండి జలము, జలమునుండి భూమి, పుట్టినట్లు ఉన్నది. కనుక, ఆకాశమునుండి పుట్టిన మిగిలిన నాలుగు భూతములుగాని, వాని కార్యములైన ఆయుధవిశేషములుగాని, ఆకాశమును బాధింపలేవు. కనుక ఇంతమాత్రమే చెప్పి విరమించిన యెడల, 'ఆకాశమువంటిదే ఆత్మకూడ' అని చెప్పినట్లగును. కనుక ఇప్పుడు ఆత్మకు ఉండు వైలక్షణ్యమును చెప్పుచున్నాడు.

ఆత్మ నిత్యము. ఆకాశము నిత్యముకాదు. మహాప్రళయములో ఆకాశముకూడ నశించును. ఆత్మ ఎప్పుడును నశించదు. కనుక ఆత్మ నిత్యము.

ఆత్మ సర్వగతము. ఆకాశము సర్వవ్యాపికాదు. తన యొక్క కార్యములైన వాయువు, అగ్ని, జలము, పృథివి- వీటియందును, వీటి కార్యములయందును వ్యాపించియుండునే

గాని, తనకు కారణమైనవాటియందు వ్యాపించియుండ లేదు. ఆత్మయొక్క సర్వవ్యాపకత్వ మట్లుకాదు.

ఆత్మ సనాతనము. ఆకాశము సనాతనమును, అనాది యునుకాదు. ఆత్మ సనాతనమును, అనాదియును, ఎల్లప్పుడును ఉండునదియును అయి ఉన్నది.

కనుక ఈ విశేషణములు ఆత్మయొక్క వైలక్షణ్యమును చెప్పుటకు అత్యవసరము లగుటచే, కృష్ణపరమాత్మచేత చెప్ప బడినవి.

శ్లో॥ అవ్యక్తోఽయ మచింత్యోఽయ
మవికార్యోఽయ ముచ్యతే ।
తస్మా దేవం విదిత్వైనం
నానుశోచితు మర్హసి ॥ —౨౫

ప. వి :— అవ్యక్తః, అయం, అచిన్త్యః, అయం, అవికార్యః, అయం, ఉచ్యతే, తస్మాత్, ఏవం, విదిత్వా, ఏనం, న, అనుశోచితుం, అర్హసి.

టీక :—

అయం = ఈ ఆత్మ,
అవ్యక్తః = చక్షురాదీంద్రియముల కగోచరము;
అయం = ఈ ఆత్మ,

అచిన్త్యః = మనస్సునకగోచరము;
అయం = ఈ ఆత్మ,
అవికార్యః = వికారములను పొందింపబడదగనిది;
(ఇతి = ఇట్లని),
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది,
తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన,
ఏవం = ఈ చెప్పబడిన ప్రకారముగ,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
విదిత్వా = ఎరిగి (తెలిసికొని),
అనుశోచితుం = దుఃఖించుటకు,
న అర్హాసి = తగవు.

తా. ఈ ఆత్మ అవ్యక్తము, అచింత్యము అవికార్యము అని చెప్పబడుచున్నది. కనుక, అర్జునా ! ఈ విధమైన ఆత్మతత్త్వమును, తెలిసికొని దుఃఖమును మానుము.

అమృతవాహిని :—

ఆత్మ అవ్యక్తము : అనగా ఇంద్రియజ్ఞానమునకుగాని, ఏ ప్రమాణముల ద్వారమునగాని వ్యక్తముకానిది గనుక, అవ్యక్తము.

అచింత్యము : ఇంద్రియముల కందునట్టిదానినే చింతించ వీలగును. ఇది ఇంద్రియముల కందునదికాదు. కాన, ఆత్మ అచింత్యము- చింతించుటకు వీలులేనిది.

అవికార్యము : ఇది అవికార్యము. అనగా వికారము పొందనదియును, వికారము పొందించరానిదియును - కనుక అవికార్యము. ఇట్లని శాస్త్రములయందు చెప్పబడియున్నది. మహాత్ములచేత గూడ అనుభవపూర్వకముగ వచింపబడినది.

కనుక, అర్జునా ! ఈ తత్త్వమును బాగుగ తెలిసికొని, నీవు ఈ భ్రాంతిజనితమైన దుఃఖమును వదలి, నీ క్షాత్త్రధర్మమైన ధర్మయుద్ధమును నిమిత్తమాత్రుడవై చేయుము. దుఃఖించకుము.

ఈ శ్లోకములో 'అవ్యక్తము, అచింత్యము, అవికార్యము' అని మూడు విశేషణములు చెప్పియున్నాడు. అవ్యక్తము, అచింత్యము అని మాత్రము చెప్పి ముగించినచో, అవ్యక్తప్రకృతికిని ఆత్మకును భేదము లేనట్లగును. అవ్యక్త ప్రకృతిని అవ్యక్తమని చెప్పనక్కరలేదు గదా ! అదికూడ మానవుని మనస్సు కందనిదే కనుక, అచింత్యముకూడనై యున్నది. కాని అవికార్యము కాదు. ఆ అవ్యక్తప్రకృతియే కదా, పరమాత్మ సంకల్పముతో, ఈ జగత్తుగా అగుచున్నది ! ఆ అవ్యక్తప్రకృతియొక్క వికారమే ఈ జగత్తు. కనుక అది అవికార్యము కాదు. 'ఆత్మ ఆ అవ్యక్తప్రకృతికంటె కూడ విలక్షణమైనది' అని చెప్పుటకు అవికార్యము అని కూడ చెప్పియున్నాడు. ఆత్మకు ఎప్పుడును, ఎట్టి పరిస్థితులలోను, వికారము లేదు. కనుక, ఆత్మ ప్రకృతికంటె అత్యంతము విలక్షణమైనది.

అవతారిక :—

వెనుకటి శ్లోకములో శ్రీకృష్ణపరమాత్మ, ఆత్మను పుట్టుకలేని దానినిగను, నశించనిదానినిగను చెప్పి, దానికొరకు దుఃఖించ నవసరము లేదని ప్రతిపాదించియున్నాడు. ఇప్పుడు రాబోవు రెండు శ్లోకములలో, ఒకవేళ ఆత్మ పుట్టునది అనియును, చచ్చునది అనియును తలంచునెడల, అప్పుడు కూడ దుఃఖించ వలసిన పనిలేదని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అథ చైనం నిత్యజాతం
నిత్యం వా మన్యసే మృతమ్ ।
తథాపి త్వం మహాబాహో!
నైనం శోచితు మర్హసి ॥ ౨౬

ప. వి :—అథ, ఏనం, చ, నిత్యజాతం, నిత్యం, వా, మన్యసే, మృతం, తథాపి, త్వం, మహాబాహో, న, ఏనం, శోచితుం, అర్హసి.

టీక :—

అథ చ = ఒకప్పుడును (ఒకవేళ),
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
నిత్యజాతం = ఎప్పుడును పుట్టుచున్నదానినిగను,
నిత్యం మృతం వా = ఎప్పుడును నశించుచున్న దానినిగను,

మన్యసే = తలంతువేమో (ఒక వేళ తలంచినప్పటికిని),
తథాపి = అయినను,
మహాబాహో ! = (గొప్పభుజములుగల)
అర్జునా !
త్వం = నీవు,
ఏనం = ఈ ఆత్మనుగూర్చి,
శోచితుం = దుఃఖించుటకు,
న అర్హసి = తగవు.

తా. నీవు ఈ ఆత్మను సదా పుట్టునదిగను, అట్లే సదా మరణించునదిగను తలంచిననుకూడ, హే మహాబాహో ! నీవు దుఃఖించవలసిన అవసరములేదు.

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునా ! ఇంతవరకును 'ఆత్మ పుట్టదు, నశించదు' అని చెప్పబడినది. కాని నీవు ఈ ఆత్మను పుట్టునదిగను, మరణించునదిగను తలంచెదవా ? అట్లైనను దుఃఖించనవసరము లేదు సుమా !

దీనికి కొంతమంది వ్యాఖ్యాతలు ఈ క్రింది విధముగా వ్రాసియున్నారు- "ఒక వేళ నీవుకూడ అజ్ఞానులవలె శరీరముతో పాటు ఆత్మ పుట్టుచున్నదనియు, శరీరముతోపాటు మరణించుచున్నదనియును తలంచెదవా ? అట్లైనను దుఃఖించవలసిన అవసరము లేదు" అని కృష్ణపరమాత్మ అనుచున్నాడు -

కాని ఇక్కడ సందేహము ఒకటి బాధించుచున్నది. కృష్ణపరమాత్మ అర్జునునకు జ్ఞానప్రబోధము చేయుటకై పూనుకొనెనుగాని, యుద్ధము చేయనని కూర్చొనిన అర్జునుని, కేవలము యుద్ధము చేయించుటకు మాత్రమేకాదు. అర్జునుడు యుద్ధము చేయవలయును. అది జ్ఞానవిజ్ఞానములతో కూడిన సమత్వ బుద్ధితో చేయవలయును. యుద్ధము చేయుట ఒకటి, సమత్వభావన ఒకటి. యుద్ధము చేసినను, సమత్వభావముతో చేసిన పరమాత్మప్రాప్తికి ఉపకరించును. ఆ భావన లేక చేసినచో, అట్టివాడు ఆ పరమార్థమునుండి వంచింపబడును. అర్జునుని అన్ని బాధ్యతలను మీద వేసికొనిన కృష్ణపరమాత్మ, ఏదో విధమున సమాధానము చెప్పి, తన పనిని నేరవేర్చుకొనుటకై నిలబడ లేదు.

ఒక పక్షములోనైనను, ఆత్మ పుట్టునదిగను, మరణించునదిగను, కృష్ణపరమాత్మ ఒప్పుకొనవలయును. అది ఎట్లు పొసగునో విచారింతము.

'పుట్టుక యనగా అదివరకు లేకుండ, క్రొత్తగా కలుగుట; మరణమనగా, అదివరకున్నది లేకుండపోవుట' ఇది ఒకఅర్థము. ఈ అర్థములో 'శరీరమునకు పుట్టుకలు, చావులు ఉన్నవి కాని, ఆత్మకు లేవు' అని అనేకయుక్తులతో కృష్ణపరమాత్మ ఇదివరకే సిద్ధాంతము చేసియున్నాడు.

ఇంకొక అర్థము : భారతము-అనుశాసనిక పర్వములో, పార్వతికి శివుడు, జనన మరణముల తత్త్వము చెప్పుచు, 'శరీరము కలుగుట పుట్టుక' యనియును, 'శరీరము నశించుట మరణము' అనియును చెప్పక, 'ఆత్మ శరీరమును ధరించుట పేరు పుట్టుక యనియును, ఆత్మశరీరమును వదలుట పేరు మరణము' అనియును చెప్పియున్నాడు.

"నిత్యుఁ డాత్ముండు - దేహ మనిత్య మతడు
ముదిమి తెవులున వికృతమై - యది వికలత
బొందుటయు దాని దొరగి తా - బోవునట్టి
దశకు మరణమ న్పేరయ్యె - తనులతాంగి ।

జీవుడు జీర్ణశరీరము
బోవిడిచి నవంబుబొంద - బుట్టను పేరన్
దావెలయం దద్దశ జీ
వావలి వర్తించు నిటు గ - తాగతపరమైన"

ఈ అర్థము ప్రకారము శరీరముతో ఆత్మకు సంయోగ దశ ఆత్మకు పుట్టుక యనియును, శరీరముతో ఆత్మకు వియోగ దశ ఆత్మకు మరణమనియును సిద్ధాంతముచేసి, కృష్ణపరమాత్మ ఆత్మ పుట్టునదిగను, మరణించునదిగను (ఒకపక్షములో) అంగీకరించినాడు.

ఈ అర్థము అజ్ఞానజనితముకాదు. శిష్టసమ్మతమే. ఎందులకనగా, శివుడేగదా చెప్పినది !

కనుక అర్జునా ! ఇట్లు ఆలోచించినను నీవు దుఃఖించ వలసిన పనిలేదు అనుచున్నాడు-

శ్లో॥ జాతస్య హి ధ్రువో మృత్యు
ర్ధ్రువం జన్మ మృతస్యచ ।
తస్మా దపరిహార్యేఽర్థే
న త్వం శోచితు మర్హసి॥ ౨౭

ప. వి :—జాతస్య, హి, ధ్రువః, మృత్యుః, ధ్రువం, జన్మ, మృతస్య, చ, తస్మాత్, అపరిహార్యే, అర్థే, న, త్వం, శోచితుం, అర్హసి.

టీక :—

హి = ఏ కారణమువలన,
జాతస్య = పుట్టినవానికి,
మృత్యుః = చావు,
ధ్రువః = నిశ్చయమో,
మృతస్య = చచ్చినవానికి,
జన్మ చ = పుట్టుకయు,
ధ్రువం = నిశ్చయమో,
తస్మాత్ = ఆ కారణమువలన,
అపరిహార్యే = తప్పింపశక్యముకాని,

అర్థే = కార్యవిషయమై,
త్వం = నీవు,
శోచితుం = దుఃఖించుటకు,
న అర్హసి = తగవు.

తా. పుట్టినదానికి మరణము కలిగియే తీరును. మరణించిన దానికి పుట్టుక కలిగియే తీరును. కాబట్టి నివారించుటకు వీలులేని దీని కొరకు దుఃఖించుట అనవసరముగదా !

అ మృ త వా హి ని :—

ఈ శ్లోకమునుబట్టి చూచినచో, చావుపుట్టుకలను భారతములో చెప్పిన అర్థమే రూఢియగుచున్నది. ఎందుల కనగా, 'పుట్టినది చావకతప్పదు; చచ్చినది పుట్టకతప్పదు' అని ఈ శ్లోకములో చెప్పినాడు. జననమరణములు శరీరమున కను అర్థములో చచ్చినది మరల పుట్టదు. ఈ శరీరము ఇచ్చుటనే బూడిద యగుచున్నది. ఇంకొక కల్పములో పుట్టునుగదా యనిన, ఈ శరీరము మాదిరి శరీరము వచ్చునే గాని, ఈ శరీరమే రాదు. ఈ శరీర మిచ్చుటనే పంచభూతము లలో కలిసిపోవుచున్నది.

ఆత్మకు అనేక జన్మలలో శరీరములతో సంయోగ వియోగములు కలుగుచుండును.

కాన, ఈ భావములతోనే "అర్జునా! పుట్టినది చావక తప్పదు; చచ్చినది పుట్టకతప్పదు. అనగా, ఈ దేహము ధరించిన ఆత్మ ఎప్పుడో ఒకప్పుడు, ఏదో ఒక విధమున ఆ దేహమును విడువకతప్పదు. దేహమును విడిచిన ఆత్మ, ఎప్పుడో ఒకప్పుడు ఏదో ఒక రూపమైన దేహమును ధరించక తప్పదు. ఇట్టి అనివార్యమైన - పరిహరించుటకు వీలులేని- ఈ నిర్ణయమును ఎవరు తప్పింపగలరు ? తప్పించుటకు వీలులేని అట్టి విషయమున దుఃఖించుట వెఱ్ఱితనముగాక మరేమున్నది ?

"ప్రయోజన మనుద్దిశ్య - న మందోఽపి ప్రవర్తతే॥"

అనగా, 'ప్రయోజనములేనిపని మందుడుకూడ చేయడు' అను న్యాయమున్నది- వినలేదా ! ఎట్లును చచ్చు వాటికొరకు దుఃఖించుటచేత నీకు ఏమైన ప్రయోజనము కనపడుచున్నదా ? కనుక అర్జునా ! దానిని గురించి నీవు ఎంతమాత్రమును దుఃఖించదగవు. దుఃఖమును వదలిపెట్టి నీ వర్ణాశ్రమోచితమైన ఈ ధర్మయుద్ధమునకు లెమ్ము !"

ఇక్కడ కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినది సామాన్యనియమము; విశేషనియమముకాదు. విశేషనియమమేమనగా, ఏనాడు జీవుడు పరమాత్మకు శరణాగతిజేసి, తన జీవితమంతయును పరమాత్మ సేవలోనే గడుపుకొనునో, ఆ జన్మ ఆ జీవునకు కడసారి జన్మ. మరల పుట్టుక లేదు. "మాముపేత్యతు

కౌంతేయ ! పునర్జన్మ నవిద్యతే” అని చెప్పియున్నాడు గదా ! కనుక, ఇది సామాన్య నియమమని తెలిసికొనవలయును.

ఈ విషయములో పరమాత్మయే

"భూతగ్రామ స్స ఏవాయం - భూత్వా భూత్వా ప్రలీయతే ।
రాత్ర్యాగమేఽవశః పార్థ ! - ప్రభవం త్యహరాగమే॥"

"ఈ ప్రాణివర్గ మంతయును అవశముగ పుట్టి పుట్టి, బ్రహ్మయొక్క రాత్రికాలమున లయమొందుచున్నది. మరల బ్రహ్మకు పగలు కాగనే, అవశముగనే పుట్టుచున్నది" అని చెప్పియున్నాడు.

ఇది సామాన్య నియమము. కానినాడు, ఇక జీవులకు జన్మరాహిత్యము లేకపోవలసివచ్చును. అట్లుకాదు కాబట్టే, ప్రస్తుత శ్లోకసందర్భమునకూడ, సామాన్య నియమముగ అర్థము చెప్పవలయును.

శ్లో॥ అవ్యక్తాదీని భూతాని
వ్యక్తమధ్యాని భారత !
అవ్యక్త నిధనా న్యేవ
తత్ర కా పరిదేవనా ? ౨౮

ప. వి :— అవ్యక్తాదీని, భూతాని, వ్యక్తమధ్యాని. భారత. అవ్యక్త, నిధనాని, ఏవ, తత్రకా. పరిదేవనా.

టీక :—

భారత ! = ఓ అర్జునా !

భూతాని = మనుష్యాదిభూతములు (శరీరములు)

అవ్యక్తాదీని = జన్మమునకు ముందు కనపడని మాయనుండి కలిగినవియు,

వ్యక్తమధ్యాని = (పుట్టిన వెనుక) కనబడుచున్న పుత్త్రమిత్రాది కార్యకారణ సంఘాతము గలవియు,

అవ్యక్త నిధనాన్యేవ = మరణానంతరమున మాయయందే, తిరిగి లయముకాగలవియునై యున్నవి,

తత్ర = అట్టి శరీరముల విషయమై,

పరిదేవనా = దుఃఖము,

కా ? = ఏమి ? (ఎందులకు ?)

తా. సర్వభూతములును ఉత్పత్తికిముందు తెలియుటలేదు. ఉత్పత్తి అయినది మొదలు మరణములోపల తెలియుచున్నవి. మరల మరణానంతరము తెలియుటలేదు. దీనికి దుఃఖించుట ఎందులకు ?

అమృతవాహిని :—

ఇచ్చట అవ్యక్తములు, వ్యక్తములు అని వేనినిగూర్చి చెప్పియున్నాడో, ఆ భూతముల కిక్కడ మనుష్యాది శరీరములని అర్థము. ఆత్మ ఎప్పుడును అవ్యక్తమే. "అవ్యక్తోఽయ

మచింత్యోఽయం" అని ఇరువది ఐదవశ్లోకములో చెప్పి యున్నాడు. కనుక ఇచ్చట "ఒకప్పుడు అవ్యక్తములు; ఒకప్పుడు వ్యక్తములు" అని చెప్పుటచేత, శరీరము లేయని అనుకొనవలసివచ్చుచున్నది.

ఈ శరీరములు పుట్టుకకుముందు తెలియబడుటలేదు. మరణించిన తరువాతను తెలియబడుటలేదు. పుట్టుకకును మరణమునకునుమధ్య మాత్రమే తెలియబడుచున్నవి.

శ్లో క,

'అవ్యక్తాదీని భూతాని' అనగా, 'ఈ భూతములన్నియును అవ్యక్తమునే ఆదిగాగలవి; అవ్యక్తమే అంతముగా గలవి. మధ్య మాత్రము వ్యక్తమగుచున్నవి.'

"అవ్యక్తా ద్వ్యక్తయ స్సర్వాః - ప్రభవం త్యహరాగమే ।
రాత్ర్యాగమే ప్రలీయంతే - తత్రైవావ్యక్త సంజ్ఞికే॥"

ఎనిమిదవ అధ్యాయమున, పదునెనిమిదవ శ్లోకమున, "సకల వ్యక్తపదార్థములును, మొదట అవ్యక్త ప్రకృతి నుండియే పుట్టుచున్నవి. మరల ఆ అవ్యక్తమునందే విలీనమగుచున్నవి" అని చెప్పియున్నాడు. (అర్థము విపులముగా, ఆ శ్లోక వ్యాఖ్యానములో చూడనగును.)

ఇచ్చట ఆది అనగా పుట్టుకయనియును, నిధన మనగా చావు అనియును చెప్పవచ్చును. కనుక సర్వభూతములును అవ్యక్తమునే జన్మస్థానముగను, మరణస్థానముగను కూడ కలిగియున్నవి.

శేక,

ఈ సర్వభూతములును ఎచ్చటనుండి వచ్చుచున్నవో తెలియదు. మరల ఎచ్చటకు పోవుచున్నవో తెలియదు. వర్తమానమున మాత్రము, అనగా జనన మరణముల మధ్యను వాటి ఉనికి తెలియబడుచున్నది.

శ్లో॥ ఆశ్చర్యవ త్పశ్యతి కశ్చి దేన
మాశ్చర్యవ ద్వదతి తథైవ చాన్యః ।
ఆశ్చర్యవ చ్చైన మన్య శ్శృణోతి
శ్రుత్వాప్యేనం వేద నచైవ కశ్చిత్ ॥ 29

ప. వి :— ఆశ్చర్యవత్, పశ్యతి, కశ్చిత్, ఏనం, ఆశ్చర్యవత్, వదతి, తథైవ, చ, అన్యః, ఆశ్చర్యవత్, చ, ఏనం, అన్యః, శృణోతి, శ్రుత్వాపి, ఏనం, వేద, న, చ, ఏవ, కశ్చిత్.

టీక :—

కశ్చిత్ = ఒకానొకడు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
ఆశ్చర్యవత్ = అద్భుతవస్తువువలె,

పశ్యతి = చూచుచున్నాడు,
తథైవ = అట్లే,
అన్యః = మరియొక్కడు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
ఆశ్చర్యవత్ = అద్భుత వస్తువునువలె,
వదతి చ = చెప్పుచున్నాడు,
అన్యః = ఇతరుడు,
ఏనం = ఈ ఆత్మను,
ఆశ్చర్యవత్ = అద్భుతవస్తువునువలె,
శ్రుణోతి చ = వినుచున్నాడు,
శ్రుత్వాపిచ = (ఇట్లు) వినియునుకూడ,
కశ్చిత్ = ఒకానొకడు,
ఏనం = వీనిని (ఈ ఆత్మను),
న వేద ఏవ = (యథార్థముగ) ఎరుంగనే లేడు.

తా. ఎవడో ఒక మహాపురుషుడు మాత్రమే ఈ అత్మను ఆశ్చర్యముగ చూచును. అట్లే ఎవడో ఒక మహాపురుషుడు మాత్రమే ఆత్మతత్త్వమును ఆశ్చర్యముగ వర్ణించును (చెప్పును). ఎవడో ఒక మహాపురుషుడు మాత్రమే ఆత్మనుగూర్చి ఆశ్చర్యముగ వినును. ఒకానొకడు వీనిని గురించి వినికూడ తెలియలేడు.

అమృతవాహిని :—

ఈ అర్థమునే చెప్పెడి మంత్రము ఒకటికఠోపనిషత్తులో కలదు -

"శ్రవణాయాపి బహుభి ర్యో నలభ్యః
శ్రుణ్వంతోఽపి బహవో యం న విద్యుః ।
ఆశ్చర్యో వక్తా కుశలోఽస్య లబ్ధా
ఆశ్చర్యో జ్ఞాతా కుశలాను శిష్టః॥" (౧-౨-౭)

అనగా, "ఏది చాలమందికి వినుటకు కూడ దొరకదో, వినువారు కూడ ఎక్కువమంది దేనిని తెలియలేరో, అట్టి ఆశ్చర్యజనకమైన ఆత్మనుగూర్చి చెప్పగలుగు మహాపురుషు డున్నచో ఆశ్చర్యమే. అతడు ఆశ్చర్యకరమైన పురుషుడే. దానిని పొందగలుగు నైపుణ్యముగల మహాపురుషుడుకూడ ఎవడో ఒక్క డుండును. తెలిసికొనువాడుకూడ - ఆచార్యుని ద్వారా ఉపదేశము పొందిన ఆశ్చర్యమైన పురుషుడు ఎవడో ఒక డుండును."

ఆత్మ ఆశ్చర్యకరమైనది. ఇట్టిదట్టిదని వర్ణించుటకు వీలులేనిది. చూచుటకు వీలులేనిది. వినుటకు వీలులేనిది. ఇట్టి ఆత్మను ఎవడో ఒకడు సదాచార్యుని కృపతో చూచును. ఎవడో ఒక మహాభాగ్యశాలిమాత్రమే ఆ చూచినదానిని చెప్పును. అదికూడ ఆశ్చర్యకరముగనే ఉండును. దానిని చెప్పుటకు ఈ ప్రాకృతభాషయును, ఈ ప్రాకృతవాక్కును చాలవు. కాని ఇతరులకొరకు ప్రాకృతభాషలోనే, ప్రాకృత వాక్కుతోనే చెప్పవలయునుగదా! అది ఆశ్చర్యకరముగనే

ఉండును. చెప్పగలిగిన మహాపురుషుడు దొరకినను వినువాడు అధికారి లభించవలదా? అట్టివాడుకూడ ఆశ్చర్యముగనే వినును. ఇతరులు చాలమంది విందురు. కాని వినియును వారే మియు తెలిసికొనలేరు. ఆత్మ అట్టిది. ఎవరేమి చేయగలరు?

ముందు, చెప్పువాడు దొరకవలయును. అది అరుదు. ఎందులకన, ఎంత ఆశ్చర్యకరముగ చెప్పినను, అనుభవముగల మహాపురుషుడుగాని చెప్పలేడు. అట్టివాడు దొరకినను, వినువాడు అపరిమిత శ్రద్ధావిశ్వాసములతో, ఎంతమాత్రమును అసూయలేకుండ వినువాడై యుండవలయును. లేనియెడల ఎన్ని పర్యాయములు వినినను, వారికి ఈషణ్మాత్రముకూడ తెలియనే తెలియదు. ఆ మహావకాశమును, దృష్టి నటు నిటు పోనిచ్చుటతోనే, ఆ సమయములోనే వచ్చునట్టి ఇతర ఆలోచనలతోనో, లేక లోకసంభాషణలతోనో, ఇదియును అదియును కాకపోయిన, కునుకుపాట్లతోనో పాడుచేసి కొనును. విను విషయమునందుగాని, చెప్పువానియందుగాని, ఏ మాత్రము అసూయాభావమున్నను, వినినది సరిగ అర్థము చేసికొనలేడు. వితండవాదము, విపరీతప్రశ్నలు బయలు దేరును. వీటిలో ఏవియును లేకుండ ఉండవలెనన్నచో, ఎంత శ్రద్ధావిశ్వాసములుండవలెను? అట్లు వినువాడుకూడ దుర్లభుడే. కాబట్టియే "వక్తా శ్రోతాచ దుర్లభః" అని పెద్దల శ్రీసూక్తి. కాని వినువారు చాలమందియే ఉందురు. ఇట్లు వినువారు "మనుష్యాణాం సహస్రేషు కశ్చిత్."

ఆత్మానుభవము గలిగిన వారందరును ఆత్మనుగూర్చి చెప్పలేరు. వారిలో ఏ ఒక్కడో చెప్పగలుగును. అదియైనను ఆశ్చర్యకరమే. లౌకిక పదార్థములను వర్ణించి చెప్పినట్లు ఆత్మ వస్తువును వర్ణించి చెప్పుటకు వీలులేదు. కాన, చెప్పుట చాల ఆశ్చర్యము, అద్భుతమును. కనుక, ఆశ్చర్యముగనే చెప్పెను. ఎన్ని ఉదాహరణములతో, ఉపమానములతో, ఆత్మతత్త్వమునుగూర్చి చెప్పినను, ఆ ఉదాహరణములు, ఆ ఉపమానములును పూర్ణముగ సరిపోవునవిగా ఉండవు. సముద్రము నెరుగని బాలుడు తండ్రినిజూచి "సముద్రమనగా నెట్లుండును?" అని ప్రశ్నించినచో, తండ్రి, వారి గ్రామము ననేగల ఒక చెరువునుజూచి "సముద్రమనగా ఇట్లేయుండును. కాని దీనికంటె చాల పెద్దది" అని చెప్పెను. ఈ పోలిక ఎంతవరకు సరిపోవునో, ఇక్కడకూడ అంతియే సరిపోవును. ఆత్మతో సమానమైన వస్తువు ప్రపంచములో ఇంకొకటిలేదాయె! అయినప్పటికిని మహాత్ములు విధిరూపముగాను, నిషేధరూపముగాను, ఏవో ఆశ్చర్యమయములైన సాంకేతికములద్వారా దానిని మనకు తెలియజెప్పుదురు. ఇది ఆశ్చర్యముగను, అద్భుతముగను ఉండును.

ఎందులకన, "శరీరమే నేను" అను భావానుకూలమైన వాతావరణములో మొదటినుండియు అలవడిన వారలకు "నీవు శరీరమవుకాదు" అనినచో, ఎంత ఆశ్చర్యముగ

ఉండును! "నీవు మనుష్యుడవు కావు" అని చెప్పినచో, ఎంత ఆశ్చర్యముగ వినునో చూడుడు. ప్రాపంచిక విషయము లన్నియును అనుభవములో సుఖప్రదములుగ తోచుచున్న వానికి "ఇవన్నియును దుఃఖప్రదములు" అని చెప్పిన, ఎట్లు అర్థ మగును? ఆశ్చర్యముగ వినడా! "ఆత్మ కండ్లతో చూచు టకు వీలులేనిది. చెవులతో వినుటకు వీలులేనిది. తాకుటకు వీలులేనిది. వాసన జూచుటకు వీలులేనిది. నాలుకతో రుచి చూచుటకు వీలులేనిది. బుద్ధితో ఊహించుటకు వీలులేనిది" అని చెప్పినచో ఆశ్చర్యముగ వినక ఏమిచేయును? శాస్త్రముల యందును, చెప్పునట్టి వానియందును, కేవలము శ్రద్ధ, భక్తి, విశ్వాసములు గలిగి, 'సత్యమే' అని నమ్మి వినవలసిన దేగాని, వేరు మార్గములేదు. ఇట్లు వినుట ఒక ఆశ్చర్యజనకమైన శ్రవణము.

కొంతమంది విందురు. శ్రమయనుకొనక, ప్రతిరోజును చాల దూరదూరములనుండి వచ్చికూడ విందురు. కాని, వారి చిత్తములో శ్రద్ధ, విశ్వాసములు పూర్తిగ లేకపోవుట చేతను, బుద్ధి శుద్ధము, సూక్ష్మము కాకపోవుటచేతను, వారు ఆత్మతత్త్వమును విన్నను, వారికి సంశయము, విపరీతభావము కలుగుచుండును. అందువలన వారలకు యథార్థ స్వరూపము తెలియబడదు. కనుక ఆత్మతత్త్వమును తెలిసికొనుట చాల కష్టము.

ఈ కారణములచేత "కొంతమంది వినియును తెలిసి కొనలేరు" అని పరమాత్మ చెప్పటమైనది. ఆత్మవస్తువు ఆశ్చర్యకరమైనదే. ఆశ్చర్యకరమైనదానిని చూచుట ఆశ్చర్యమే. చెప్పుట ఆశ్చర్యమే. వినుట ఆశ్చర్యమే.

అవతారిక :—

ఈ విధముగ ఆత్మతత్త్వమును, నిత్యమైనదిగను, నాశనము లేనిదిగను చెప్పి, ఇప్పుడు ఈ శ్లోకముతో సాంఖ్య యోగ ప్రకరణమునకు ఉపసంహారము చేయుచున్నాడు.

శ్లో॥ దేహీ నిత్య మవధ్యోఽయం
దేహే సర్వస్య భారత !
తస్మా త్సర్వాణి భూతాని
న త్వం శోచితు మర్హసి ॥ 30

ప. వి :—దేహీ, నిత్యం, అవధ్యః, అయం, దేహే, సర్వస్య, భారత, తస్మాత్, సర్వాణి, భూతాని, న, త్వం, శోచితుం, అర్హసి.

టీక :—

హే భారత ! = ఓ అర్జునా !
సర్వస్య = సమస్త ప్రాణులయొక్క,
దేహే = శరీరము,

(వధ్యమానేఽపి = చంపబడుచున్నను),
అయం దేహీ = ఈ ఆత్మ,
నిత్యం = ఎల్లప్పుడును,
అవధ్యః = చంపబడదగనిది,
తస్మాత్ = ఆకారణమువలన,
త్వం = నీవు,
సర్వాణి భూతాని = సమస్తమైన భూతములను గురించి
(అనగా జీవులను గురించి),
శోచితుం = దుఃఖించుటకు,
న అర్హాసి = తగవు.

తా. ఓ భారతా! సర్వులయొక్క దేహమున నుండెడి ఆత్మ అవధ్యము. వధింపబడనిది. కనుక సర్వభూతములను గురించియును నీవు దుఃఖించుట తగదు.

అమృతవాహిని :—

సమస్త దేహములలో నుండెడి ఆత్మలుకూడ నశించనివే. దేహములన్నియును వధింపబడినను, వాటిలో ఉండెడి ఆత్మలు వధింపబడవు. కనుక నీవు ఎవరినిగురించి దుఃఖించెదవు ? బ్రహ్మమొదలుకొని స్థావరపర్యంతమైన దేహములలో నుండెడి ఆత్మలన్నియును ఒకటియే. విషమత్వము శరీరములకు సంబంధించినది మాత్రమే. శరీరములకు సంబంధించిన ఈ విషమత్వము, అనిత్యత్వము ఆత్మలకు సంబంధించవు.

ఆత్మలు నిత్యములు, అవ్యక్తములు, అచింత్యములు, అవికార్యములు, సనాతనములు, అచ్ఛేద్యములు, అదాహ్యములు, అక్లేద్యములు, అశోష్యములు. (ఈ విశేషణములను గురించిన వ్యాఖ్యానము ౨౩, ౨౪, ౨౫ శ్లోకములలో చూడనగును.) కనుక అనిత్యము లయిన ఈ శరీరములు నరకబడినను, ఆత్మలు నరకబడవు. కనుక నీవు ఎవరినిగూర్చి దుఃఖించెదవు? గురువులు, మహానుభావులు అని కొంతమందిని శ్రేష్ఠులుగను, కొంతమందిని నీచులుగను భావించి, 'శ్రేష్ఠులనుకూడ చంపవలసి వచ్చుచున్నదే' అని దుఃఖించుచున్నావు. శ్రేష్ఠత్వము శరీరములనుబట్టి యేర్పడినదిగాని, స్వతః ఆత్మలకు లేదు. అవన్నియును సమానములే. శ్రేష్ఠత్వ నీచత్వములకు సంబంధించిన శరీరములు, నీవు యుద్ధము చేసినను చేయకపోయినను నశించెడివే. సమానములైన ఆత్మలు నీవుయుద్ధము చేసినను నశించవు. కనుక అర్జునా! ఈ వెఱ్ఱితనమును పారద్రోలి, ధైర్యవంతుడవై, లేచి యుద్ధముచేయుము. దుఃఖించకుము. శత్రువులు నవ్వరా! నీవు ఎటువంటి పరమపవిత్రమైన, పౌరుషవంతమైన, రాజర్షు లవతరించిన భరతవంశములో పుట్టినావు! ఈ వంశములోని ఏ రాజపుంగవులైనను, నీవలె యుద్ధమునకు జంకిరా? లెమ్ము! గాండీవము ఒకసారి సారింపుము!

ప్రశ్న : ఇక్కడ సమస్తప్రాణుల శరీరములో ఉండునట్టి 'ఆత్మ' అని ఆత్మను ఏకవచనములో చెప్పుటచేత ఆత్మలు అనేకములు కావు. ఒక్కటేనని తేలుటలేదా?

సమా : లేదు. ఆత్మను ఏకవచనములో ప్రయోగించిన మాట వాస్తవమే. కాని, శరీరమునుకూడ ఏకవచనములోనే ప్రయోగించినాడే. 'సర్వస్య దేహే' 'సర్వులయొక్క దేహము నందు' అని! అయితే 'సర్వులకును ఒక్కటే దేహము' అని నిర్ణయము చేయవలయునా? ఒక్కొక్కప్పుడు బహువచనము లోను, ఏకవచనములోనుకూడ, ప్రయోగించుటకద్దు. ఏక వచనములో ప్రయోగించినప్పుడు జాత్యేకవచనమని భావించవలయును. లేక 'ఆత్మను ఏకవచనములో ప్రయోగించుట కేమైన గూఢార్థముండునేమో' అని ఆలోచించిన యెడల, 'దేహమును ఏకవచనములో ప్రయోగించుటకు కూడ ఏమైన గూఢార్థముండునేమో' అని ఆలోచించవలయును. కాని ఏమియును లేదు. జాత్యేకవచనముగనే ఇక్కడ భావించ వలయును.

అవతారిక :_

ఇంతవరకును ఆత్మయొక్క నిత్యత్వమును, శరీరము యొక్క అనిత్యత్వమును చెప్పి, 'నీవు యుద్ధము చేసినను, చేయ కున్నను ఆత్మ నశించునది కాదు శరీరము నశించక యుండునది కాదు. కాబట్టి నీవు తప్పక యుద్ధము చేయ వలసినదే. యుద్ధములో ఎవరో నశించెదరు అని విచారించ నవసరము లేదు. అట్లు విచారించుట నీవంటివానికి" తగదు అని చెప్పి, ఇప్పుడు 'నీ క్షత్రియ ధర్మమునుబట్టి

చూచినను విచారించుట అనుచితమే' నని చెప్పి, యుద్ధము చేయుటకు ప్రోత్సహించుచున్నాడు ఏడు శ్లోకములలో.

శ్లో॥ స్వధర్మ మపి చావేక్ష్య
న వికంపితు మర్హసి ।
ధర్మ్యాద్ధి యుద్ధా చ్ఛ్రేయోఽన్యత్
క్షత్త్రియస్య న విద్యతే ॥ 31

ప. వి :—స్వధర్మం, అపి, చ, అవేక్ష్య, న, వికంపితుం, అర్హసి, ధర్మ్యాత్, హి, యుద్ధాత్, శ్రేయః, అన్యత్, క్షత్త్రియస్య, న, విద్యతే.

టీక :—

అపి చ = ఇంతియేకాక,
స్వధర్మం = స్వకీయమైన క్షత్త్రియధర్మమును,
అవేక్ష్య = ఆలోచించి,
వికంపితుం = చలించుటకు,
న అర్హసి = తగవు;
హి = ఏమనగా,
క్షత్త్రియస్య = రాజునకు,
ధర్మ్యాత్ = ధర్మముతో కూడిన,
యుద్ధాత్ = యుద్ధమునకంటె,

అన్యత్ = ఇతరమైన,
శ్రేయః = మేలు,
న విద్యతే = లేదు.

తా. అర్జునా ! నీ ధర్మమును జూచినను నీవు భయపడనవసరము లేదు. క్షత్రియునకు ధర్మయుద్ధముకంటె శ్రేయస్కరమైనది ఇంకొకటి లేదు.

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునా ! పోనీ, "ఆత్మ నిత్యమైనను, శరీరము అనిత్యమైనను, నేను యుద్ధము చేసినను, శరీరములు ఎట్లైనను నశించెడివే అయినను, అవి నశించుటకు నిమిత్తము ఎందులకు కావలయును ?" అందువా ? అట్లైన వినుము :- నీ వర్ణోచితమైన ధర్మమును జూచినను, నీవు యుద్ధము చేయక తప్పదు. నీవు క్షత్రియుడవు, క్షత్రియునకు కల్యాణప్రదమైనది ధర్మయుద్ధము. దానికంటె మించిన కల్యాణమార్గము ఇంకొకటి క్షత్రియునకు లేదు. కనుక నీవు యుద్ధము చేయవలసినదే. తప్పదు. యుద్ధమునకు కారణము అవినీతియో, రాజ్యలోభమో కారాదు. విషయలోలుపత కారణముగ మనము యుద్ధమునకు దిగరాదు. 'నీ భార్యను నాకు స్వాధీనము చేసినసరే, లేకపోయిన, ఇదిగో దండెత్తి వచ్చుచున్నాను' అని, క్షత్రియుడనుగదాయని యుద్ధమునకు దిగరాదు. ఇటువంటిది అవినీతి కారణముగ యుద్ధమునకు దిగుటయనగా. ఇది

మనకు పనికిరాదు. రాజ్యలోభముచేతనో, ధనలోభము చేతనో అన్యాయ్యముగ ఆక్రమణ చేసికొనుటకై యుద్ధము ప్రకటించరాదు. అది అధర్మయుద్ధము. అట్టివి పనికిరావు. కాని ధర్మయుద్ధము క్షత్రియునకు ముక్తిప్రదము. ఆ ధర్మ యుద్ధమే తన వర్ణమునకు, తన పరిస్థితికి ధర్మమైన కామ్య ముతో చేసి చచ్చినయెడల, వీరస్వర్గము దొరకును. నిష్కామ్య ముగ చేసి చచ్చినయెడల, ముక్తి లభించును. నిష్కామ్యముగ చేసి, జయముపొందిన యెడల, మరల తన జీవితములో దానికి ప్రతిబంధకము తెచ్చిపెట్టుకొనకుండ యుండినయెడల, జీవితాంతమున ముక్తిలభించును. కనుక ధర్మయుద్ధము శ్రేయోమార్గమని చెప్పబడినది. కనుక, సకాలమునకు వర్షము తటస్థించిన రైతు లెట్లు సంతోషింతురో, అకస్మాత్తుగ భూమిలో నిధిదొరికిన పేదవాడెట్లు ఆనందించునో, ధర్మ యుద్ధము తటస్థించినప్పుడు క్షత్రియుడు అట్లు సంతోషించును. కనుక నీవు ఎంతమాత్రమును దుఃఖించక యుద్ధమునకు లెమ్ము!

శ్లో॥ యదృచ్ఛయా చోపపన్నం
స్వర్గద్వార మపావృతమ్ ।
సుఖినః క్షత్రియాః పార్థ !
లభంతే యుద్ధ మీదృశమ్ ॥ 32

ప. వి :—యదృచ్ఛయా, చ, ఉపపన్నం, స్వర్గద్వారం, అపా వృతం, సుఖినః, క్షత్రియాః, పార్థ, లభన్తే, యుద్ధం, ఈదృశం.

టీక :—

హే పార్థ ! = ఓ అర్జునా !
యదృచ్ఛయా = కోరకుండ (అయాచితముగ),
ఉపపన్నం = సంభవించినట్టియు,
అపావృతం = తెరువబడిన స్వర్గద్వారరూపమైనదియు
నగు,
ఈదృశం = ఇట్టి,
యుద్ధం = (ధర్మ) యుద్ధము,
(యే) క్షత్రియాః = (ఏ) రాజులు,
లభన్తే = పొందుచున్నారో,
(తే = వారలు),
సుఖినః = ఇహపరసుఖములు గలవారుగా,
(భవన్తి = అగుచున్నారు).

తా. ఓ పార్థా! తనంతతానుగా తటస్థపడినదియు, తెరువబడిన స్వర్గద్వారమువంటిదియునైన ఇటువంటి యుద్ధము లభించిన క్షత్రియులు భాగ్యవంతులు సుమా! - (భాగ్యవంతులైన క్షత్రియులకు మాత్రమే లభించును)

అమృతవాహిని :—

'పార్థా!' అని సంబోధన చేయుచున్నాడు. పార్థుడనగా అర్జునుడు, అతని తల్లికి 'పృథ' అనికూడ ఒక పేరు

ఉండెడిది. ఆమె పెంపకమునకు పోవుటచేత, అక్కడివారు 'కుంతి' అని పిలిచెడివారు. కాబట్టి కృష్ణుడు అర్జునుని పార్థుడని యును పిలుచుచుండును.

ఇక్కడ 'పార్థా!' అని సంబోధించి, మరల ఏమి జ్ఞాపకము చేయుచున్నాడనగా, యుద్ధమునకుముందు కుంతి కృష్ణునితో చెప్పెను-

"ఏత ద్ధనంజయో వాచ్య - స్సత్యో ద్యుక్తో వృకోదరః ।
యదర్థం క్షత్రియా సూతే- తస్య కాలో౽య మాగతః ॥
(భార. ఉద్యో - ౧౩౭-౯)

అనగా, "క్షత్రియమాత ఏపనికొరకు పుత్రులనుకనునో, దానికి తగిన సమయము వచ్చినది అని, కృష్ణా! ధనంజయుని తోను, భీమునితోను చెప్పుము!" ఇట్లు చెప్పినది నీ తల్లి - జ్ఞాపకమున్నదా? రామచంద్రమూర్తికి 'పితౄజ్ఞాపరిపాలకుడు' అని పేరు వచ్చినట్లు, మీకు 'మాతౄజ్ఞాపరిపాలకులు' అని పేరువచ్చినదికదా! తల్లి ఆజ్ఞను జవదాటకయేకదా ద్రౌపదిని మీరైదుగురును వివాహమాడినారు! ఆ తల్లిమాట నిప్పు డెట్లు త్రోసివేయుదువు ? అని జ్ఞాపకము చేయుచున్నాడు.

కనుక పార్థా! ఈ ధర్మయుద్ధము ఎటువంటిదో తెలి యునా ? తెరచిన స్వర్గద్వారమువంటిది. ఈ యుద్ధములో మరణించువారు, సరాసరి, మధ్యలో ఎట్టి ఆటంకములును

లేకుండ, ఎవరి ఆజ్ఞలను పొందుటగాని, అడు
మొదలగు అగత్యములు లేకుండ స్వర్గమునకు పోదును.
వచ్చితినిగాని తలుపులు తీయండి" అని ద్వారము వద్దక
తలుపులు కట్టవలసినపని లేదు. ద్వారములు తె
యుండును. అటువంటి ఈ యుద్ధము తనంత తాను తట
ఎంత అదృష్టవంతులైన క్షత్రియులకో! మీరు సంధి
ప్రయత్నములు చేసినారు! ఎంతమందిని పంపినారు!
మీకొరకై నేనుకూడ ఆ దుర్మార్గుడైన దురో
దగ్గరకు వెళ్ళుటయును, వారు నన్ను కట్టివేయ ప్రయ
విఫలులగుటయును, జరిగినదా లేదా? మీరు ఇంత
త్నము చేసినను, దుర్యోధనుడు 'సూదిమొన మో
భూమినికూడ ఈయ'నని గట్టిగ చెప్పినాడుగదా!
ఎంత ఇష్టము లేకపోయినను, మీరన్నదమ్ములందరును
చించి, ఇక తప్పనిసరియై, యుద్ధమునకు సిద్ధపడినారు. క
యుద్ధము మీరు కోరకుండగనే తటస్థించినది. కనుక
గొప్ప అదృష్టవంతులు. ఈ మంచి సమయమును
పోనిచ్చుకొనరాదు. భయపడకుము. ధైర్యము సడలనీయ
నీ అదృష్టము ఏమనికొనియాడను అర్జునా! ఇట్టి
పవిత్రమైన ధర్మయుద్ధము తనంత తాను నీకు లభి
భళిరా! లే! ఒక్కసారి గాండీవమును సారించి, గు
రముజేసి, దేవదత్తమును పూరించి, సింహనాదము చే
నీవారందరును నీ స్థితినిజూచి నిరుత్సాహపడియున్నా

సింహనాదముతో వారి నిరుత్సాహముపోగొట్టి,ఉత్సాహమును మేల్కొనజేయును.

అవతారిక :—

యుద్ధము చేయుటచేత కలిగెడి లాభములను చూపించి, ఇప్పుడు చేయకపోవుటచేత కలిగెడి అనర్థములను చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ అథ చే త్త్వ మిమం ధర్మ్యం
సంగ్రామం న కరిష్యసి ।
తత స్స్వధర్మం కీర్తించ
హిత్వా పాప మవాప్స్యసి ॥ 33

ప. వి :—అథ, చేత్, త్వం, ఇమం, ధర్మ్యం, సంగ్రామం, న, కరిష్యసి, తతః, స్వధర్మం, కీర్తిం, చ, హిత్వా, పాపం, అవాప్స్యసి.

టీక :—

అథ = (పరమసుఖప్రదమైన ప్రయోజనమును పోగొట్టుకొనుటయే) కాక,
త్వం = నీవు,
ధర్మ్యం = ధర్మయుక్తమైన,
ఇమం సంగ్రామం = ఈ యుద్ధమును,

న కరిష్యసి చేత్ = చేయవేని,
తతః = అందువలన,
స్వధర్మం = స్వధర్మ (ఫల) మును,
కీర్తించ = యశస్సును,
హిత్వా = పోగొట్టుకొని,
పాపం = (మీదుమిక్కిలి స్వధర్మపరిత్యాగమువలన కలుగు) దోషమును,
అవాప్స్యసి = పొందగలవు.

తా. లేక నీవు ఈ ధర్మమును చేయకపోయినయెడల, స్వధర్మమును, కీర్తిని కూడ పోగొట్టుకొని. పాపమునే పొందెదవు.

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునా! నీవు "నాకు పుణ్యమువద్దు స్వర్గమును వద్దు. ఇవి కావలయుననినచో యుద్ధము చేయవలయునుగాని, ఇవేవియు అక్కఱలేని నేను యుద్ధము ఎందులకు చేయవలయును? నీవు ఇవన్నియును చెప్పెదవనియేగదా, 'త్రైలోక్యాధిపత్యము వచ్చినను యుద్ధముచేయను' అని ఇదివరకే చెప్పియుంటిని" అందువేమో - వినుము. నీవు ఈ యుద్ధము చేయకపోయిన యెడల, నీ కర్తవ్యరూపమైన స్వధర్మమును వదలిన పాపము వచ్చును. ఇదివరలో 'అర్జునుడు మహాశూరుడు, వీరుడు. అతిరథుడు' అని సంపాదించిన కీర్తి యంతయును నశించిపోవును. నీవు ఏకాకిగా వెడలి,నివాతకవచాది రాక్షసులను జయించితివి.

కేవలము శంకరునితో యుద్ధముచేసి, శంకరుని మెప్పించితివి. ఇది సామాన్యమా! దీనిచేత లోకములో నీకెంత కీర్తి వ్యాపించినది! ఇదంతయును వమ్మై, దుమ్మైపోవునుగదా! ఎటుజూచినను నీవు యుద్ధము చేయక తప్పదోయి పార్థా!

శ్లో॥ అకీర్తిం చాపి భూతాని
కథయిష్యంతి తేఽవ్యయామ్ ।
సంభావితస్య చా కీర్తి
ర్మరణా దతిరిచ్యతే ॥ 34

ప. వి :—అకీర్తిం, చ, అపి, భూతాని, కథయిష్యన్తి, తే, అవ్యయాం, సంభావితస్య, చ, అకీర్తిః, మరణాత్, అతిరిచ్యతే.

టీక :—

అపి చ = ఇంతియేకాక,
భూతాని = ప్రాణులు (జనులు),
తే = నీయొక్క,
అకీర్తిం = అపకీర్తిని,
అవ్యయాం = శాశ్వతముగ,
కథయిష్యన్తి = చెప్పికొనగలరు,
సంభావితస్య = (చిరకాలమునుండియును శౌర్యధైర్యాది గుణములచే) సన్మానింపబడు వానికి,

అపకీర్తిః = (క్రొత్తగ వచ్చినట్టి) అపకీర్తి,
మరణాత్ చ = చావుకంటెను,
అతిరిచ్యతే = మించిన దగుచున్నది.

తా. అదియునుగాక, సర్వులును శాశ్వతముగ నీ అపకీర్తిని పలుకుచుందురు. మాననీయునకు అపకీర్తి, మరణముకంటెనుకూడ మించినదిసుమా!

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునా! చూడుము! నీవు యుద్ధము చేయకపోవుట చేత, స్వధర్మము, కీర్తియు నాశనమగుటయు, పాపము లభించుట యును మాత్రమేకాదు- ఒక్క మానవులేకాదు - దేవతలు, ఋషులు, యక్షులు, రాక్షసులు అనేక ప్రకారములుగ నిన్ను నిందించెదరు. ఈ అపకీర్తి, ఈ రోజుండి రేపుపోవునది అను కొనుచుంటివా? చిరస్థాయిగ నిలిచియుండును సుమా! యశోధనులైనవారికి, అపకీర్తికంటె మరణమే మంచిదికదా! అయితే, తాత్కాలికోద్వేగముతో "నాకు అపకీర్తి కలిగినను సరే" అందువు. కాని అపకీర్తి కలుగునప్పటికి సహించుకొనలేవు సుమా! శూరుడవు, వీరుడవు అని మూడు లోకములలోను కీర్తి వహించియున్నావు. అట్టి నీవు ఏ మాత్ర మును అవమానమును సహించలేవు. కాబట్టి ఎట్లు విచా రించినను, యుద్ధము చేయుటయే నీకు కర్తవ్యము,

శ్లో॥ భయా ద్రణా దుపరతం
మన్యంతే త్వాం మహారథాః ।
ఏషాంచ త్వం బహుమతో
భూత్వా యాస్యసి లాఘవమ్ ॥ 35

ప. వి :—భయాత్, రణాత్, ఉపరతం, మన్యంతే, త్వాం, మహారథాః, ఏషాం, చ, త్వం, బహుమతః, భూత్వా, యాస్యసి, లాఘవం.

టీక :—

త్వం = నీవు,
ఏషాం = ఎవరికి,
బహుమతః = మాన్యుడవు,
(అభూః = అయితివో),
(తే) మహారథాః = (అట్టి) మహారథులయినవారు (దుర్యోధనాదులు),
త్వాం = నిన్ను,
భయాత్ = భయమువలన,
రణాత్ = యుద్ధమునుండి,
ఉపరతం = మరలినవానినిగా,
మన్యంతే = తలంపగలరు,
(బహుమతః = ఇంతవరకు వారలచే గౌరవింపబడినవాడవు),

భూత్వా - చ = అయ్యును,
లాఘవం = అగౌరవమును,
యాస్యసి = పొందగలవు.

తా. ఇంతియేకాక, ఎవరిదృష్టిలో నీవు ఇంతవరకును, శూరుడవు, వీరుడవు అని గౌరవింపబడితివో, ఆ మహారథులే ఇప్పుడు నిన్ను చులకనజేసి, భయముచేత యుద్ధమునుండి విరమించుకొంటివని యనుకొందురు.

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునా ! మన ఉభయ సేనలలోని మహావీరులందరు నిన్ను ఇంతవరకును 'అతిరథుడు, మహారథుడు' అని తలంచి, నీ విషయమున గౌరవముగను,భయముగను ఉన్నారు. ఇప్పుడు నిన్ను అతిలాఘవముగ, చులకనగ చూచెదరు. భయముచేత నీవు యుద్ధమునుండి పారిపోతివని నిందలుపల్కుదురు. "అర్జునుడు స్వజనులమీద దయచేతను, పాపము వచ్చుననియు యుద్ధము మానినాడు" అని అనుకొనరు. "మమ్ములనుజూచి భయపడి పారిపోయినాడు" అని ధార్తరాష్ట్రులను, "భీష్మ ద్రోణాదులను జూచి భయపడినా"డని మనవారును తలంచెదరు. ఇప్పుడు నీవు ఎన్నిమాటలుచెప్పినను, అపకీర్తి భరించవలసి వచ్చునప్పటికి, ఇప్పుడు మాటలు చెప్పినట్లుండదు. నీవు భరించలేవు. ప్రతిష్ఠ సంపాదించినవారికి, అపకీర్తిని భరించుట మరణముకంటె దుఃఖకరముసుమా ! కనుక నీవు యుద్ధము చేయుటే కర్తవ్యము.

అవతారిక :—

పై శ్లోకములో సర్వసాధారణముగ అందరును చెప్పికొనెడి నిందను గూర్చి చెప్పి, ఇప్పుడు 'నీ శత్రువులైన దుర్యోధనాదులు, ముఖముమీదనే అనేక దుర్వచనములు పలుకుదురు' అనుచున్నాడు.

శ్లో॥ అవాచ్య వాదాంశ్చ బహూన్
వదిష్యంతి తవాహితాః ।
నిందంత స్తవ సామర్థ్యం
తతో దుఃఖతరం ను కిమ్ ? 36

ప. వి :—అవాచ్యవాదాం, చ, బహూన్, వదిష్యన్తి, తవ, అహితాః, నిందంతః, తవ, సామర్థ్యం, తతః, దుఃఖతరం, ను, కిమ్.

టీక :—

తవ = నీయొక్క,
అహితాః = శత్రువులు,
తవ = నీ యొక్క,
సామర్థ్యం = శక్తిని,
నిందంతః = నిందించుచున్నవారై,
బహూన్ = అనేకములైన,
అవాచ్యవాదాం చ = అనరానిమాటలనుకూడ,

వదిష్యన్తి = పలికెదరు,
తతః = అంతకంటె,
దుఃఖతరం = అధికదుఃఖము,
కిం - ను = మరేమికలదు ?

తా. నీ శత్రువులు నీ సామర్థ్యమును నిందించుచు, నిన్ను అనగూడని అనేకమైన మాటలను అందురు. అంతకంటె మించిన దుఃఖమేమున్నది ?

అమృతవాహిని :-

అర్జునా ! నీ శత్రువులు - దుర్యోధనుడు, కర్ణుడు, దుశ్శాసనుడు, శకుని మొదలైనవారు- పెక్కుమారులు, నీచేత దెబ్బలుతిని పారిపోయినవారలే యైనను, ఇప్పుడు యుద్ధము చేయుని నిన్నుజూచి, భయములేక, ఇచ్ఛవచ్చినట్లు ఎవరును అనగూడని వినగూడని దుర్వచనములు పలికెదరు. చాటున కాదు - నీముఖముమీదనే. ఆ నిందావాక్యములు సామాన్యమానవులనే కలతచెందించునవిగా యుండును. ఇక నీబోటి శూరుడు విని సహించగలడా ? అంతకంటె లోకములో దుఃఖమనునది ఇంకొకటిగలదా ? "నేను యుద్ధము చేయను. యుద్ధము చేయనినన్ను,ఆయుధములు ధరించి దుర్యోధనాదులు చంపినను నాకు మేలే" అంటివి. నీవు యుద్ధము చేయనియెడల, నిన్ను వారు అస్త్రములు శస్త్రములు ప్రయోగించి కొట్టరు. అట్లు కొట్టినయెడల నీ ప్రతిజ్ఞ ప్రకారము ఓర్చుకొనగల

వేమో! కాని అట్లు కొట్టగు. ఎటువంటివారును, చివరకు ఏమియును సామర్థ్యము లేని అధమాధములుకూడ సహించలేని అసహ్యావాగ్బాణముల ప్రయోగించి నీచిత్తమును బాధించెదరు. నీవంటి పౌరుషశాలికి, మానసీయునకు ఇది సహించలేనిది. ఇంతకంటె దుఃఖముండునా?"

అర్జునుడు ఇంతవరకును యుద్ధము మానుటలో సుఖమున్నదనియును, చేయుటలో దుఃఖమున్నదనియును, ఏమేమో చెప్పినాడు. 'అది వట్టి భ్రాంతి - యుద్ధము చేయుటచేతనే మేలుకలదు. యుద్ధము చేయకపోవుటచేతనే భరించలేని అనేక విధములైన దుఃఖములు కలుగును' అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినాడు.

అవతారిక :—

ఈ విధముగ యుద్ధము చేయకుండుటవలన కలిగెడి పలురకములైన అనర్థములను అనేకయుక్తులతో, హేతువులతో వివరించి, ఇప్పుడు యుద్ధము చేయుటచేత రెండు వైపులనుండి చూచినను కలిగెడి లాభములను చూపించుచు, అర్జునుని యుద్ధమునకే సిద్ధపడవలసినదిగా ఆజ్ఞాపించుచున్నాడు.

శ్లో॥ హతోవా ప్రాప్స్యసే స్వర్గం
జిత్వావా భోక్ష్యసే మహీమ్ ।
తస్మాదుత్తిష్ఠ కౌంతేయ !
యుద్ధాయ కృతనిశ్చయః ॥ 32

ప. వి :— హతోవా, ప్రాప్స్యసే, స్వర్గం, జిత్వావా, భోక్ష్యసే, మహీం, తస్మాత్, ఉత్తిష్ఠ, కౌన్తేయ, యుద్ధాయ, కృతనిశ్చయః.

టీక :—

కౌన్తేయ ! = ఓ అర్జునా !
హతోవా = (శత్రువులచేత) నీవు చంపబడినయెడల,
స్వర్గం = స్వర్గమును,
ప్రాప్స్యసే = పొందుదువు;
జిత్వావా = (శత్రువులను నీవు) జయించితివేని,
మహీం = భూమిని (రాజ్యమును);
భోక్ష్యసే = అనుభవింతువు;
తస్మాత్ = కావున,
యుద్ధాయ = యుద్ధముకొరకు,
కృతనిశ్చయః = చేయబడిన నిశ్చయము కలవాడవై (అనగా, నిశ్చయించుకొని),
ఉత్తిష్ఠ = లెమ్ము !

తా. ఒకవేళ నీవు యుద్ధమున మరణించినయెడల స్వర్గమనుభవించెదవు. జయించినయెడల భూమండలాధిపత్య మనుభవించెదవు. కనుక అర్జునా ! యుద్ధము చేయుటకే కృతనిశ్చయుడవై లెమ్ము !

అమృతవాహిని :—

"అర్జునా ! 'నేను యుద్ధము చేయవలయునా ? మానవలయునా ? ఏది శ్రేయస్కరము ? మనలను వారే

జయించెదరో వారిని మనమే జయించెదమో ఎంతమాత్రమును నిర్ణయించుకొనలేకుండ నున్నాను' అని చెప్పితివే! యుద్ధము చేయకపోయిన గలుగు అనర్థములను చెప్పితినిగదా! యుద్ధము చేసినయెడల స్వధర్మమును నిర్వర్తించిన వాడవగుదువు. అపుణ్యము లభించును అని చెప్పితిని. అంతియేకాదు, యుద్ధము నందు మరణించితివా స్వర్గమనుభవించెదవు. జయించితివా భూమండలాధిపత్య మనుభవించెదవు. కావున ఈ రెండు దృష్టులలో ఎటుచూచినను నీకు యుద్ధముచేయుటయే శ్రేయస్కరము. కనుక యుద్ధముచేయుటకే కృతనిశ్చయుడవుకమ్ము. ధైర్యము నవలంబించుము. శరీరమును చిత్తమును సంబాళించుకొని లెమ్ము" అనుచున్నాడు కృష్ణపరమాత్మ.

ఈ అధ్యాయము యొక్క ఆరవశ్లోకములోని అర్జునుని ప్రశ్నకు ఈ శ్లోకములో సమాధానము చెప్పబడినది.

అవతారిక :—

మొదటి అధ్యాయములో నలుబది అయిదవ శ్లోకములో 'అహో! మనము మహా పాపమును చేయుటకు సిద్ధపడుచున్నాము' అని అర్జునుడు పాపమునకు భయపడిన దానికి, సమాధానము చెప్పబడుచున్న దీ శ్లోకములో -

శ్లో॥ సుఖదుఃఖే సమే కృత్వా
లాభాలాభౌ జయాజయౌ ।
తతో యుద్ధాయ యుజ్యస్వ
నైవం పాపమవాప్స్యసి ॥ 38

ప. వి :— సుఖదుఃఖే, సమే, కృత్వా, లాభాలాభౌ, జయాజయౌ, తతః, యుద్ధాయ, యుజ్యస్వ, న, ఏవం, పాపం, అవాప్స్యసి.

టీక :—

సుఖదుఃఖే = సుఖదుఃఖములను,
సమే కృత్వా = సమానములుగ తలచి,
లాభాలాభౌ = లాభనష్టములను,
(సమౌ కృత్వా = సమానములుగ తలచి),
జయాజయౌ = జయాపజయములను,
(సమౌ కృత్వా = సమానములుగ తలచి),
తతః = తరువాత,
యుద్ధాయ = యుద్ధము కొరకు,
యుజ్యస్వ = తలపడుము.
ఏవం = ఇట్టి నిశ్చయము గలవాడవైతి వేని,
పాపమ్ = పాపమును,
న అవాప్స్యసి = పొందబోవు.

తా, సుఖదుఃఖములయందును, లాభనష్టములయందును, జయాప జయములయందును సమభావము కలిగి, యుద్ధముచేయుటకొరకు సిద్ధము కమ్ము. అట్లు చేయుటచేత నీవు పాపమును పొందక ఉండగలవు.

అమృతవాహిని :–

"అర్జునా! మానవుడు స్వధర్మ నిర్వహణ విషయములో ఆ స్వధర్మముచేత సుఖము కలిగినను, దుఃఖము కలిగినను, లాభము, నష్టము, జయము అపజయము ఏది సంభవించినను లెక్కచేయక ఆచరించవలెను - అందుచే పాపమును పొందడు. నీవు క్షత్రియుడవు కనుక నీకు స్వధర్మములలో ప్రధానమైనది ధర్మయుద్ధము. ఈ యుద్ధములో శస్త్రాస్త్ర ప్రహారణములచేత దుఃఖమే కలుగనీ, లాభము రానీ, నష్టము రానీ, జయమే కలుగనీ, లేక శత్రువులచేత జయింపబడి నీ సర్వస్వము నశించనీ- వీటి యందు మనస్సును ఉంచకుము. వీటియందు మనస్సు నుంచుటచేత రాగద్వేషములును, హర్ష శోకములును కలుగును. నీ వారు జయించినప్పుడు, నీ శత్రువు ఓడినప్పుడు నీకు హర్షము కలుగును. శత్రువుచేత నీకుగాని నీ వారికిగాని అపజయము కలిగినప్పుడు శోకము కలుగును. అట్లే నీకు సహాయము చేసిన వారియందు రాగమును ప్రతిపక్షులయందు ద్వేషమును కలుగును. ఇట్టివి కలుగనీయక కేవలము స్వధర్మమును నిర్వహించుట నీ బాధ్యత, కర్తవ్యము అని తెలిసికొని, ధర్మము కొరకే

యుద్ధము చేయుము. ప్రస్తుతము యుద్ధము నీకు స్వధర్మము. కనుక యుద్ధముకొరకే యుద్ధము చేయుము - అనగా స్వధర్మముకొంకే యుద్ధము చేయుము. ఇట్లు యుద్ధము చేసినయెడల నీకు పాపము ఎంతమాత్రమును అంటదు."

ఇక్కడ కృష్ణపరమాత్మ, మొదటి అధ్యాయములో ముప్పది ఆరవ, ముప్పది తొమ్మిదవ, నలుబది అయిదవ శ్లోకములలో అర్జునునిచేత చెప్పబడిన దానికి సమాధానము చెప్పుచున్నాడు. 'స్వజనులను చంపుటచేత పాపమే కలుగును. కనుక యుద్ధము చేయను' అనినాడు అర్జునుడు. 'కాదు. స్వధర్మము కనుక యుద్ధము చేసియే తీరవలయును. కాని ఆ యుద్ధమే సమత్వయోగముతో చేసినయెడల, నీవు తలచినట్లు పాపము ఎంత మాత్రమును అంటదు' అని కృష్ణపరమాత్మ వివరించినాడు.

అ వ తా రి క :—

ఇంతవరకును సాంఖ్య యోగము ప్రకారము - అనగా ఆత్మానాత్మ వివేకమును తెలిపి, ఆ జ్ఞానము ప్రకారమును, క్షాత్ర ధర్మము ప్రకారమునుకూడ యుద్ధము చేయుటయే కర్తవ్యము అనినిరూపించి 'సమత్వముతో యుద్ధము చేయుము' అని అర్జునునకు ఆజ్ఞాపించినాడు. ఇప్పుడు కర్మయోగ సిద్ధాం

తము ప్రకారముగూడ యుద్ధము చేయుటయే ఉచితము అని నిరూపించుటకు కర్మయోగమునుగూర్చి చెప్పబోవుచున్నాడు-

శ్లో॥ ఏషా తేఽభిహితా సాంఖ్యే
బుద్ధి ర్యోగే త్విమాం శృణు !
బుద్ధ్యా యుక్తో యయా పార్థ !
కర్మబంధం ప్రహాస్యసి ॥ 39

ప. వి :—ఏషా, తే, అభిహితా, సాంఖ్యే, బుద్ధిః, యోగేతు, ఇమాం, శృణు, బుద్ధ్యా, యుక్తః, యయా, పార్థ, కర్మ బంధం, ప్రహాస్యసి.

టీక :—

హే పార్థ ! = ఓ అర్జునా !
సాంఖ్యే = జీవాత్మ పరమాత్మ తత్త్వవిచారణ విషయమైన,
ఏషా బుద్ధిః = ఇంతవరకును చెప్పబడిన వివేకము,
తే = నీ కొరకు,
అభిహితా = చెప్పబడినది,
యయా బుద్ధ్యా = ఎట్టి వివేకముతో,
యుక్తః = కూడినవాడవై,
కర్మబంధం = కర్మచే గలుగు బంధమును,
ప్రహాస్యసి = విడిచిపెట్టెదవో,

(తాం = అట్టి),
యోగే తు = (ఆత్మజ్ఞానమునకు కారణమైన)
కర్మయోగ విషయమై,
ఇమాం = ఇక చెప్పబోవు బుద్ధిని,
శృణు = వినుము.

తా. అర్జునా ! ఇంతవరకును సాంఖ్యమతానుసారమైన బుద్ధి చెప్పబడినది. ఇప్పుడు ఏ బుద్ధితో కూడియున్నయెడల, నీవు కర్మబంధములను వదలించుకొనగలుగుదువో, అట్టి కర్మయోగమందలి బుద్ధిని చెప్పెదను వినుము.

అ మృ త వా హి ని :—

ఈ శ్లోకము వ్యాఖ్యానించుచు లోకమాన్య తిలక్ తన గీతారహస్యములో 'సాంఖ్య మతానుసారముగ అనగా సన్న్యాస నిష్ఠానుసారముగ నీకీ బుద్ధి అనగా జ్ఞానము, లేక యుపపత్తి చెప్పబడినది' అని వ్రాసినారు. అనగా దీని పూర్వ శ్లోకములో చెప్పబడినది సన్న్యాసమార్గానుసారముగనని ఆయన అభిప్రాయ పడినారు. అయితే సన్న్యాస మార్గానుసారముగకూడ యుద్ధము చేయవలయునని కృష్ణపరమాత్మ అభిప్రాయమైనట్లు ఆయన నిర్ణయము. ఇట్లైనను అట్లైనను కర్మ చేయవలసి యున్నయెడల, ఒకదానికంటె ఇంకొక దానిలో సులభత్వ మేమున్నది ? యుద్ధము చేయుటను సన్న్యాస మార్గానుసారముగ సమర్థించి చెప్పితిని అనినప్పుడు, సన్న్యా

నేమకూడ కర్మల నొప్పుకొనినట్లు కృష్ణపరమాత్మ చెప్పినాడు కదా! ఇప్పుడీ యుద్ధము చేయుటయా చేయక పోవుటయా అని అర్జునుని సందిగ్ధావస్థ. అంతియేకాని తిలక్ మహాశయులు అభిప్రాయపడినట్లు అర్జునుడు "నేను చతుర్థాశ్రమమైన సన్న్యాసమును తీసికొందును, యుద్ధము చేయను" అని అనలేదు. "యుద్ధము చేయను. యుద్ధము చేయుటకంటె భిక్షాన్నముతిని జీవించుట ఉత్తమము" అనినమాట నిజమే; కాని ఇది చతుర్థాశ్రమమైన సన్న్యాసమును ఉద్దేశించి అనినదికాదు. కృష్ణపరమాత్మకూడ "అర్జునుడు చతుర్థాశ్రమమైన సన్న్యాసమునకు సిద్ధపడుచున్నాడు" అని అనుకొనలేదు. అర్జునుడు చెప్పిన ఆచరణములో కొంచెముగా పోలిక ఉండుటచేత, సన్న్యాసము తీసికొనబోవుచున్నాడేమో' అని మీరు అభిప్రాయపడినారు కాని, ఆ అభిప్రాయము అర్జునునకు ఉన్నట్లు కృష్ణ పరమాత్మ పొరపాటుపడలేదు.

ఒక ఉదాహరణము: జాతీయపక్షములో రెండు చీలికలు కలవనుకొనుడు. ఆ చీలికల వారికి ఏదో ఒకచోట అభిప్రాయభేదము వచ్చినది. కాని రెండుపక్షములును దేశ విముక్తికొరకే, నిస్స్వార్థముగా సేవచేయునవే. ఒక వ్యక్తికి "రాట్నము వడుకుటా వడుకకపోవుటా" అని సందేహము కలిగి, చివరకు రాట్నము వడుకుట మంచిదికాదు అని నిర్ణయమునకు వచ్చినప్పుడు, రాజకీయ విషయములు బాగుగా

తెలిసిన ఒక వ్యక్తి రాట్నము వడుకుటయే ముఖ్యము. వదలి పెట్టరాదు అని నిర్ణయించి చెప్పుటకు ముందు ఒక పక్ష సిద్ధాంతము ప్రకారము రాట్నము వడుకుటయే ముఖ్యము అని సమర్థించి, ఇప్పుడు రెండవ పక్ష సిద్ధాంతము ప్రకారము గూడ రాట్నము వడుకుటయే ముఖ్యమని సమర్థించి చెప్పెదను వినుము - నీ సందేహానివృత్తి అగును అని చెప్పిన యెడల రాట్నము వడుకు విషయములో రెండు పక్షముల సిద్ధాంతమును ఒకటేనని నిర్ణయముకాదా! అట్లే యుద్ధము చేయుటయే కర్తవ్యము అని సాంఖ్య మార్గాను సారముగ సమర్థించినాడు కృష్ణపరమాత్మ. ఇప్పుడు యోగానుసారము సమర్థించ బోవుచున్నాడు. సాంఖ్యము అనగా సన్న్యాసము' అని తిలక్ అర్థము తీసినారు. తర్క వాదము అని గాంధీజీ అర్థము తీసినారు.

అసలు ఇంతవరకు కృష్ణపరమాత్మ సన్న్యాసమును గురించి ఎత్తుకొననేలేదు. ఆత్మ, దేహము వీటినిగురించి విచారణచేసి, ఆత్మ ఎప్పటికిని ఎట్లును, ఎవరిచేతను చంపబడదు, నశించునదికాదు, నిత్యమైనది, స్థిరమైనది, సనాతనమైనది, అవ్యక్తము, అవికార్యము ఈ మొదలగు లక్షణములుకలది అనియును, దేహము నశించునది, అనిత్యము, వికార్యము, వ్యక్తము, జడము, ఎప్పుడో ఒకప్పుడు, ఏదో రూపమున నశించిపోవునదియే అనియును నిర్ణయము చెప్పి, ఈ కారణమున

ఈ రాజులందరినిగూర్చి దుఃఖించనవసరములేదు. కనుక నీవు ధర్మసిద్ధమై ఏర్పడిన యుద్ధమును చేయుటలో ఏమియును భయపడవలసిన అవసరము ఎంత మాత్రమును లేదు అని చెప్పినాడు.

ఈ ఆత్మానాత్మ విచారణ సర్వులకును అవసరమే. కనుక ఈ విచారణ పద్ధతి ప్రకారము చూచినను, యుద్ధము చేయుటయే ధర్మమని చెప్పి, ఇప్పుడు ఇంకొక విధముగాకూడ సమర్థించ బోవుచున్నాడు. అంతియేకాని, ఇక్కడ సన్న్యాసమునుగూర్చి ఎత్తుకొనవలసిన పనిలేదు; ఎత్తికొనను లేదు.

శ్లో॥ నేహాభిక్రమనాశోఽస్తి
ప్రత్యవాయో నవిద్యతే ।
స్వల్పమ ప్యస్య ధర్మస్య
త్రాయతే మహతో భయాత్ ॥ ४०

ప. వి :— న ఇహ, అభిక్రమనాశః, అస్తి, ప్రత్యవాయః, న, విద్యతే, స్వల్పం, అపి, అస్య, ధర్మస్య, త్రాయతే, మహతః, భయాత్.

టీక :—

ఇహ = ఫలాపేక్షలేక, ఈశ్వరార్పణముగ జేయబడు ఈ కర్మ యోగమునందు,

అభిక్రమనాశః = ప్రారంభించుట వ్యర్థము,

న అస్తి = కానేరదు,

ప్రత్యవాయః = ఒకప్పుడు మధ్యమధ్య స్వల్ప లోపములున్నను వానివలన దోషము,

న విద్యతే = లేదు.

అస్య, ధర్మస్య = ఈ నిష్కామకర్మమైన ధర్మము యొక్క,

స్వల్పమపి = లేశమైనను,

మహతః = మిగుల గొప్పదియగు,

భయాత్ = జననమరణ ప్రవాహరూపమైన సంసార భయమునుండి,

త్రాయతే = సంరక్షించును.

తా. ఈ ధర్మముయొక్క ఆరంభము నశించదు. ప్రత్యవాయ దోషములేదు. ఈ ధర్మము ఏ కొంచెమైనను కూడ మహాభయమునుండి రక్షించును.

అమృతవాహిని :-

"అర్జునా! ఈ ధర్మముయొక్క ప్రభావమెటువంటిదో వినుము. దీనిని ప్రారంభించి పూర్తిచేయక మధ్యందే ఆగిపోయినను ఇది సంస్కారరూపమున వెంటబడి మరు జన్మముల యందైనను బలాత్కారముగ మరల ఈ ధర్మము వైపునకే ప్రవృత్తి కలుగజేయును. మానవునకు ఇష్టములేనిది సంస్కారములు బలాత్కారముగ చేయించ

గలవా అని అనుకొనవద్దు. ప్రతిమానవుడును సంస్కారము లకువశుడై మాత్రమే కర్మలను చేయుచున్నాడు. చూడుము - కొంతమంది మానవులు ధర్మము నెరుగుదురు. అధర్మము వదలవలయుననియును, ధర్మము నాచరించ వలయుననియును కూడ వారికి అభిప్రాయముండును. కాని అధర్మమునువదలలేరు. ఎందువలన ? వారి పూర్వజన్మల సంస్కారములు బలముగ లాగుటవలన వాటికి లోబడి, ఆ సంస్కారముల కనుగుణమైన కర్మలనే చేయుచున్నారు. మరల ఆ సంస్కారములకే బలముకాగా, మాటిమాటికి ఆ సంస్కారములచేత ఈడ్వబడి సంసార సముద్రములో పడిపోవుచున్నారు. కనుక సంస్కార ములకు అంత బలమున్నది. కాని అర్జునా ! నీవు భయపడ వలసిన పనిలేదు. నీవు పార్థుడవు, మహాబాహుడవు, పరంతపుడవు - నిన్ని సంస్కారము లేమిచేయగలవు ? కనుక పాపసంస్కారములవలన భయపడవలసిన పనినీకు లేదు.

అయితే "పాపసంస్కారములు నన్నెట్లు ఏమియును చేయజాలవో, అట్లే మంచి సంస్కారములుకూడ ఏమియును చేయుజాలవేమో, అట్టియెడల ఈ ధర్మముయొక్క సంస్కా రములు మాత్రము నాకు ఏమి ఉపయోగపడగలవు" అని తలంచబోకుము. నిజమే ఈ సంస్కారములుకూడ నిన్ను ఆకర్షింపలేవు. కాని నీకు బాగుగ ఉపయోగించును. ఒక ఉదాహరణము చూడుము.

సామాన్యనావికుడు ఒకనదిలో పడవను నడుపు చున్నాడు. అప్పుడు గాలివాటము పడవకు ప్రతికూలముగ నున్నయెడల నావికున కిష్టమున్నను లేకపోయినను, ఆ పడవ ఆ గాలివాటముననే పోవును. అతడు ఏమియును చేయలేడు. కనుక గాలి ఎటున్న అటువైపుననే అతడు పడవను నడుపుకొనును గాని, తన ఇచ్ఛానుసారము నడుపలేడు. గాలికి అంతటి బలముగలదు. కాని, మంచిసామర్థ్యముగల నావికుడైనచో గాలి వ్యతిరేకముగనున్నను, కొంచెము కష్టమేగాని, ఎటులనో బాధలుపడి, తన ఇష్టమువచ్చినవైపుననే పడవను నడిపించుకొని వెళ్ళుచున్నాడు. అప్పుడాతడు గాలిని జయించినట్లే. గాలి అతనిని ఏమియును చేయలేకపోయినది. అతనిని గాలి ఏమియును చేయజాలకపోయినది గనుక అతడు వెళ్ళు వైపుననే ఆ గాలివాటముకూడ ఉన్నచో అది అతనికి ఉపయోగపడదని అభిప్రాయమా? అతని సామర్థ్యమునకు తోడు, గాలికూడ అనుకూలముగనున్నయెడల, ఆ పడవను నడుపుట మరింత సులభమై యుండునుకదా! అట్లే, ఈ సంస్కారములు కూడ ప్రతికూలములైన వైనను, నీవు సమర్థుడవుగనుక, నిన్నేమియును చేయలేవు. సంస్కారములు ప్రతికూలముగ నున్నపుడే, నీ జీవితనౌకను నీ కనుకూలముగ నడుపుకొనగల సామర్థ్యము నీకున్నపుడు, ఇక సంస్కారములుకూడ నీ కనుకూలముగ నున్నయెడల చెప్పవలసినదేమున్నది! "ఉప్పు లేకనే ముప్పందుములను మూ ఆయన ఉప్పున్నయెడల ఎంత

తినునా" అన్నదట ఒక ఆమె. కనుక అర్జునా! భయపడ కుము. ఈ ధర్మము ప్రారంభించబడి పూర్తి కాకపోయినను నశించదు. క్షేత్రములో బీజములు నాటినతర్వాత, తాను మరల ఆ విషయము వదలుటచేతగాని, అనావృష్టిచేతగాని, అతివృష్టిచేతగాని, మరి ఏ ఇతర కారణములచేతగాని ఆ బీజములు పుచ్చిపోయి ప్రయోజనపడక పోవచ్చును. ఈ ధర్మము అట్టిదికాదు. దేనిచేతను ఇది చెడదు. సంస్కార రూపమున మరుజన్మకైనను ఉపయోగపడును.

ఇంతియేకాదు. ఈ ధర్మము మధ్యలో వదలిపెట్టబడి నను దోషములేదు. ఎంతవరకు తినిన అంతవరకే కడుపునిండి నట్లు, ఎంతవరకు చేసిన అంతవరకును ఫలమిచ్చును. సంస్కార రూపమున వెంటబడును. పూర్తిచేయకపోవుటచేత, కామ్యకర్మలలోవలె ప్రత్యవాయము (దోషము: అనగా విపరీతపరిణామము) లేదు.

ఈ ధర్మము కొంచెమే చేసినను సంస్కారరూపముగ వెంటబడి సంసారసముద్రమునుండి గట్టున పడువరకును ముందునకే నెట్టుచుండునుగాని వదలదు. కనుక మహా భయమునుండి రక్షించును అంటిని. యథార్థము తెలిసిన వానికి సంసారపతనముకంటె భయమేమున్నది? అంతటి ఆ భయమునుండి రక్షించును.

తాడిచెట్టు ఎక్కువానిని, ఎంతవరకు క్రిందినుండి పట్టుకొని పైకి త్రోయగలము అని ఒక సామాన్యమైన సామెతకలదు. సంస్కారములు అట్లుకాదు. తాడిచెట్టు మొవ్వకు పోవువరకును ఆధారముగ క్రిందినుండి పైకి నెట్టుచునే యుండును, కనుక మహాభయమునుండి రక్షించగలదు అని చెప్పితిని" అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచున్నాడు.

ప్రత్యవాయము అనగా అదిసరిగా పూర్తిచేయక పోవుట వలన కలిగెడి అనర్థము. అది ఈ నిష్కామ కర్మయోగము నకులేదు. కామ్యకర్మలైన యజ్ఞములు మొదలైన వానికి కలదు.

ఒకడు ఇంద్రాది దేవతలను గూర్చి యజ్ఞ చేయుచు, అది సరిగా పూర్తిచేయలేనియెడల అపారమైన ప్రత్యవాయమున్నది. కాని, దీనిలో కోరిక లేకపోవుటచే ఆ ప్రత్యవాయము లేదు.

ఉదాహరణము : ఒక మహాత్ముడు ప్రయాణము చేయుచు బండికొరకు వేచి కూర్చుండి యుండును. ఇంకొక ప్రయాణీకుడు మంచిభావములు గలవాడగుటచే, మహాత్ములయందు భక్తిశ్రద్ధలు కలవాడగుటచే, తాపముగ నున్నదే యని వీవనతో ఆ మహాత్మునకు విసరుట మొదలు పెట్టును. అయితే ఈ మహాత్ముడు అచ్చట నున్నంతసేపును, ఆ ప్రయాణీకు డచ్చటనుండు నవకాశము లేదు. కనుక అతనికి

ఎంతసేపు అవకాశముండునో అంతసేపే ఆ సేవచేసి వెడలి పోవును. కాని ఆ సేవకు తగినంత ఫలము అతనికి చెందియే తీరును. చివరవరకు పీవనతో విసరలేదేమి అని ఈ మహాత్మునకు కోపమురాదు. చేసినంతవరకు ఫలము పరమార్థములో వచ్చితీరును. ఇదియే ఒక ఉద్యోగి తనకు పంకా లాగు వానిని జీతము మీదకుదుర్చుకొనినప్పుడు, వాడుచివరి వరకు పంకాలాగక పోయినచో వానికి చీవాట్లు తప్పవు, జీతములో విరుగకోత తప్పదు. మరల మరల అట్లే చేసినచో ఉద్యోగములోనుండి వెడలగొట్టబడుటయు తప్పదు. అట్లే ఇక్కడను, నిష్కామముగ చేయు ధర్మమునకు ఇట్టి ప్రత్యవాయము లేదు.

పూర్తికాకముందు ఆగిపోవుట యనగా, శరీరపతన కారణముచేత ఆగిపోవుటయా, మధ్యలో ఏవైన విఘ్నములువచ్చి ఆగిపోవుటయా ? - ఎటులైనను బాధలేదు. శరీర పతనముచేత మధ్యలో ఆగిపోయినను, మనచేత జయించబడని విఘ్నములు కలిగి ఆగిపోయినను ప్రత్యవాయములేదు. మహాత్మునికి పీవనతో విసరినవాడు వెళ్ళక తప్పనిసరియై వెడలి పోయినను, అయ్యో మహాత్మునికి విసరుట పడలేదే అన్న నిర్వేదముతోడనే వెళ్ళును. లేదా, వెళ్ళకపోయినను ఏదో ఇంకొక కారణముచేత ఎంత ప్రయత్నించినను విసరుటకు వీలులేకపోయినప్పుడుకూడ నిర్వేదముతోడనే ఆగిపోవును.

అప్పుడు కూడ ఫలితమునకు ఏమియును నష్టము లేదు. ఇంతియే కాదు; వానికే, కొంచెము సేపు విసరుదమని బుద్ధిపుట్టి, కొంచెము సేపు విసరి ఊరుకొనినను, అప్పుడుకూడ ప్రత్యవాయము లేదు. దానికి తగినంత ఫలితమే వచ్చును. ఎందుకు ఊరకొంటివి అని ఎవరును దండించువారుండరు. ఇది నిష్కామధర్మాచరణములో ఉండు విశేషము.

ఇక్కడ కర్మయోగమనగా - కర్మయోగములోనికర్మ-శాస్త్రవిహితమైన ఉత్తమకర్మ. సమత్వమునకు యోగమని పేరు. 'సమత్వం యోగఉచ్యతే' అని. కనుక మమకారము, ఆసక్తి, కామక్రోధములు, లోభమోహములు మొదలైనవి ఎంతమాత్రమును లేక, నెరవేరినను నెరవేరకపోయినను సమముగ నెంచుచు, తన వర్ణమునకును ఆశ్రమమునకును, స్వభావమునకును, పరిస్థితికిని తగినట్టి శాస్త్రవిహితమైన కర్తవ్యకర్మలను అచరించుటయే కర్మయోగమనగా.

ఈ కర్మయోగమునే కృష్ణపరమాత్మ గీతలో అక్కడక్కడ సమత్వయోగమని, బుద్ధియోగమని, తదర్థకర్మ మని, మదర్థకర్మయని, మత్కర్మయని, చెప్పియున్నాడు.

నిష్కామకర్మయోగము పూర్తియగుట యనగా, బాహ్యమైనకర్మయని కాదు అర్థము. అంతఃకరణములో నిష్కామత, భక్తి, సమత్వము ఈ భావము పరిపక్వము

కావలయును. అట్లుకాకుండ, కర్మ పూర్తిచేసినను పూర్తి కానట్లే. అప్పుడు ఈ సంస్కారముల బలముచేత మరుజన్మలలో పూర్తి చేసికొని క్రమముగ ముక్తినిపొందగలడు. కాబట్టి పూర్తికాకపోవుటచేత నశించుటలేదు. ఎట్టి కామము లేకపోవుటచేత ఇంకొకఫలము ఏదియును రాదు. కనుక ముక్తిపొందువరకును వదలిపెట్టడు అని భావము. మరణ సమయములోపల నిష్కామత' సిద్ధించినది; మొదలుపెట్టిన బాహ్యరూపమైనకర్మ, కొన్ని బలవత్తరములైన విఘ్నములచేత మధ్యలో పూర్తికాక ఆగిపోయినది; కాని, వానికి ఈ జన్మతో ముక్తితప్పదు. కనుక ఇక్కడ కర్మయోగములో నిష్కామతకే ప్రాధాన్యము. ఫలము దానివలననే. కనుకనే పరమాత్మను "భావగ్రాహీ జనార్దనః" అందురు.

అవతారిక:-

ఇప్పుడు నిష్కామకర్మయోగమునకు కావలసినది బుద్ధి కనుక ఆ బుద్ధి రెండురకములని చెప్పి, ఆ రెండురకముల బుద్ధులభేదమును చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి
రేకేహ కురునందన !
బహుశాఖా హ్యనంతాశ్చ
బుద్ధయోఽవ్యవసాయినాం॥ ౪౧

ప. వి :—వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః ఏకా, ఇహ, కురునందన, బహుశాఖాః, అనంతాః, చ, హి, బుద్ధయః, అవ్యవసాయినామ్.

టీక :—

కురునందన = ఓ అర్జునా!
ఇహ = ఈ నిష్కామకర్మయోగమునందు,
వ్యవసాయాత్మికా = పరమాత్మ భక్తిచే సంసారమను సముద్రమును దాటుదుమనను నిశ్చయమే స్వరూపముగాగల;
బుద్ధిః = బుద్ధి,
ఏకా = ఒకటే,
అవ్యవసాయినాం = భక్తిలేక, నిశ్చయబుద్ధి శూన్యులై కామ్యకర్మలు చేయువారియొక్క,
బుద్ధయః = బుద్ధులు,
బహుశాఖాః = అనేక విధములగు శాఖలు కలవిగాను,
అనంతాశ్చ = అంతులేనివిగాను ఉన్నవికదా!

తా. ఓ కురువంశ శ్రేష్ఠుడా! వ్యవసాయాత్మికమైన బుద్ధి ఏకముగ నుండును. అనగా ఒకే నిశ్చయముకలదిగ నుండును. కాని సాధనరహితుల బుద్ధి అనేకముగ నుండును. వాసనారూపమైన అనేక శాఖలు కలిగియుండును.

అ మృ త వా హి ని :-

అర్జునా! బుద్ధి రెండు రకములు. ఒకటి వ్యవసాయాత్మికమైనది. అనగా సాధనలలో ఆరితేరి, వాసనలన్నియు

ఫలించినట్టిది, కాఁట్టి, ఆబుద్ధి నిశ్చయాత్మకమైనదిగ ఉండును. ఒకే ముఖముగ ప్రవహించును. దానికి పరమాత్మ ఒక్కటే గమ్యస్థానము.

రెండవది వాసనాత్మికమైనది. అనగా సాధనలో అరి తేరక, అనేక వాసనలతో కూడుకొనినది. ఈ బుద్ధి బహు శాఖలుగ నుండును. ఏ ఒక్కదానిమీందను స్థిరముగ నిలువదు. అస్థిరమై, క్షణక్షణమునకును మారునట్టి ఆలోచనలు కలిగి యుండును. దానికి వివేకముండదు. ఎందువలన ననగా, బుద్ధి వాసనలతో కూడుకొని యున్నంతవరకును ఆ బుద్ధితో వాస నానుగుణమైన కల్పనాతరంగములు కుక్క గొడుగులవలె పుట్టుచు గిట్టుచు నుండును. ఆ తరంగముల ప్రవాహమునకు అంతుండదు. కనుక ఆ బుద్ధి నిశ్చలముగ స్థిరముగ ఎట్లుండ గలదు ? ఇప్పుడు "ఐశ్వర్యము కావలయును, ఏ దేవతను పూజించుదము ? ఏయే కర్మలు చేయుదము ? లేనిచో ఏ వ్యవహారములు చేయుదము ? ఇంకను ఏ వంకరత్రోవలు త్రొక్కుదము ?" అని ఇట్లేవేవో ఆలోచించుచుండును. మరల ఇంకొక క్షణమునకు "పుత్రులు లేరు; ఏ యజ్ఞము చేయు దము ?" అనియును, మరియొక క్షణముననే "స్వర్గసుఖమును కలిగించు యజ్ఞములు చేయవలయును" అనియును, ఇట్లు ఈ సంకల్ప వికల్పములకు అంతుండదు. దీనిలో చిక్కి మానవుడు, తుపానులోవలె ఉక్కిరిబిక్కిరి యగుచుండును. దీని

కంతకును కారణము వాసనాత్మికాబుద్ధి. ఇక ఇట్టివానికి బుద్ధి నిశ్చయముగ, ఏకముగ, స్థిరముగ ఎట్లుండును ? కనుక బుద్ధిని వాసనారహితముగ, వ్యవసాయాత్మికముగ సిద్ధము చేసికొన వలయును. 'అవ్యవసాయికులు' - ఎవరి బుద్ధి అజ్ఞాన జనితమైన విషమభావముచేత మువ్యాప్తమైయున్నదో, ఎవరు ప్రాపంచిక తుచ్ఛభోగములనే పరమగమ్యములుగ తలంచి, నిత్యమును ప్రయత్నించుచుందురో, అట్టి వివేకరహితులైన వారల నుద్దేశించి కృష్ణపరమాత్మ 'అవ్యవసాయినాం' 'అవ్యవసాయికుల యొక్క' అని ప్రయోగించినాడు. వారి యొక్క బుద్ధి పైన చెప్పినట్లు అనేక శాఖలుగ నుండును. ఇట్టి వారికి క్షణక్షణమునకును అభిప్రాయములు మారుచుండును. రుచులు భేదించుచుండును. ఒకే పదార్థమును గురించి ఒక అంశమున ప్రీతి, మరొక అంశమున ద్వేషము ; ఒకే పదార్థ ముపై ఒక కాలములో ప్రియము, మరొక కాలములో ద్వేషము - ఇట్లు ప్రతిక్షణము ప్రతివిషయమున విషమభావ ములు కలుగుచుండును. దీనికంతకును కారణము వాస నాత్మికాబుద్ధి.

అవతారిక :-

యోగికి కావలసిన వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిని గురిం చియు, వదలిపెట్ట వలసిన వాసనాత్మికాబుద్ధిని గురించియును చెప్పి, ఇప్పుడు వాసనాత్మికాబుద్ధిగల సకామమానవుల స్వభా

వమును, సిద్ధాంతమును, ఆచార వ్యవహారములను చెప్ప బోవుచున్నాడు.

శ్లో॥ యా మిమాం పుష్పితాం వాచం
ప్రవదం త్యవిపశ్చితః ।
వేదవాదరతాః పార్థ !
నాన్య ద స్తీతి వాదినః ॥ ४२

శ్లో॥ కామాత్మాన స్స్వర్గపరా
జన్మకర్మ ఫలప్రదాం ।
క్రియా విశేష బహుళాం
భోగై శ్వర్యగతిం ప్రతి ॥ ४३

శ్లో॥ భోగై శ్వర్య ప్రస క్తానాం
తయాపహృత చేతసాం ।
వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి
స్సమాధౌ న విధీయతే ॥ ४४

ప. వి :—యాం, ఇమాం, పుష్పితాం, వాచం, ప్రవద న్తి, అవి పశ్చితః, వేదవాదరతాః, పార్థ, న, అన్యత్, అ స్తి, ఇతి, వాదినః. ४२

కామాత్మానః, స్వర్గపరాః, జన్మకర్మఫలప్రదాం, క్రియా విశేషబహుళాం, భోగై శ్వర్యగతిం, ప్రతి, ४३

భోగైశ్వర్య ప్రసక్తానాం, తయా, అపహృత చేతసాం,
వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః, సమాధౌ, న, విధీయతే, ౪౪

టీక :—

హే పార్థ! = ఓ అర్జునా!

వేదవాదరతాః = వేదమునందు ఫలమును తెలిపెడి భాగములైన అర్థవాదములయందు ప్రీతికలవారును,

నాన్యత్ అస్తిఇతి వాదినః = కర్మ చేయుటకంటె వేరు పురుషార్థము లేదనువారును,

కామాత్మానః = దారేషణ, పుత్రేషణ, ధనేషణ యను ఈషణత్రయముచే, కోరికలచే నిండిన మనస్సుగలవారును,

స్వర్గపరాః = స్వర్గమే అన్నిటిలో మేలైన పురుషార్థమని ఎంచియుండువారును,

అవిపశ్చితః = అవివేకులు (తత్త్వము తెలియని అల్ప బుద్ధిగలవారును),

జన్మ కర్మ ఫలప్రదాం = జన్మమును, కర్మమును, కర్మ ఫలములను ఇచ్చునట్టిదియును,

భోగైశ్వర్యగతింప్రతి = భోగైశ్వర్యములను పొందుట కొంకు. క్రియావిశేషబహుళాం = అనేక కర్మభేదములు గలదియు,

పుష్పితాం = ఫలప్రదము కాని, కేవలము పుష్పములను పూచి పైకి మాత్రము సొంపుగ కనుపించునట్టి స్వర్గాదులనెడి అల్పసుఖముల నిచ్చునట్టిదియునగు,

ఇమాం = ఈ

యాం వాచం = ఏ మాటను (మోసబుచ్చునట్టి ఏ మాటలను)

ప్రవదన్తి = చెప్పుచున్నారో,

తయా = అట్టి వాక్యముచేత,

అపహృతచేతసాం = అపహరింపబడిన మనస్సుగలవారును,

భోగైశ్వర్యప్రసక్తానాం = సుఖానుభవమునందును, ఐశ్వర్యమునందును ఆశగలవారును అగువారలకు,

వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధిః = నిశ్చయాత్మకమైనబుద్ధి,

సమాధౌ = చిత్తైకాగ్రతయందు,

న విధీయతే = కలుగనేరదు.

తా. అవివేకులు, వేదములయందు చెప్పబడిన ఫలశ్రుతి వాక్యములయందే ప్రీతిగలవారై, భోగములందే తన్మయులై యుందురు. వారికి స్వర్గమే పరమగమ్యము. దానికి మించినదిలేదు. ఈషణత్రయము నందు తగులుకొనినట్టివారు యథార్థతత్త్వమును తెలియలేక, జన్మపరంపరను కలుగజేయునట్టియును, భోగైశ్వర్యలాభములను కలిగించునట్టి

యును, అనేక కర్మకలాపములనే ప్రశంసించుచుందురు. ఎవరిచిత్తములు, పైకిమాత్రము సొంపుగ కనపడుచు, ఫలరహితములైన వాక్యములచే విమోహితములైయున్నవో, భోగైశ్వర్యాదులయందే ఆసక్తితో దూషితములైయున్నవో అట్టివారికి వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి ఎట్లు కలుగును ? వారి బుద్ధి ఎప్పుడునుచంచలముగనే యుండును.కాన పరమాత్మయందు నిలువదు.

అ మృ త వా హి ని :—

"పార్థా ! ఐహికాముష్మిక ఫలములను మాత్రమే అనేక విధములుగ వర్ణించెడి వేదములయొక్క ఫలశ్రుతివాక్యముల యందే శ్రద్ధావంతులైన అవివేకులు భోగాసక్తులు. భోగములనే సర్వకాల సర్వావస్థలయందును చింతించుకొనుచు, తన్మయులై, ఆ భోగములవెంట తమ మనుష్యత్వమును కూడ కోలుపోయి తిరుగు వారికి స్వర్గమే పరమగమ్యస్థానము. ఇక దానికి మించినదిలేదు. వారికి వేదములందు సంసారబంధము నుండి బయటపడుటకు ఉపదేశింపబడిన వాక్యములు, వైరాగ్య బోధకములైనవి, బ్రహ్మవిద్యాప్రతిపాదకములైనవి అగు భాగములు అక్కరలేదు; రుచించవు. వారికి అవి సారములేని మెట్ట వేదాంతవాక్యములు. కనుక, వారు ఇహ పరలోక భోగైశ్వర్యములను మాత్రమే కాంక్షించుచుందురు. వాని ననుభవించుటకై దేవమనుష్యాది జన్మలనెత్తుచు, స్వర్గమర్త్య లోకములమధ్య తిరుగుడులలో పెట్టబడుచుందురు. ఇట్టి వారిని గురించియే గీతలో తొమ్మిదవ యధ్యాయమున ఇరువదవ, ఇరువది ఒకటవ శ్లోకములలో చెప్పబడియున్నది.

"త్రైవిద్యా మాం సోమపాః పూతపాపా
యజ్ఞై రిష్ట్వా స్వర్గతిం ప్రార్థయంతే ।
తే పుణ్య మాసాద్య సురేంద్రలోక
మశ్నంతి దివ్యాన్ దివిదేవభోగాన్ ॥
"తే తం భుక్త్వా స్వర్గలోకం విశాలం
క్షీణే పుణ్యే మర్త్యలోకం విశంతి
ఏవం త్రయీధర్మ మనుప్రపన్నా
గతాగతం కామ కామా లభంతే ॥"

అనగా - త్రైవిద్యులు (ధర్మార్థ కామములనే కోరువారు) యజ్ఞములచేత నన్ను పూజించి, సోమపానము చేయుటచేత పాపములు పోగొట్టుకొని, స్వర్గప్రాప్తిని ప్రార్థించుచున్నారు. వారు వారి పుణ్యఫలమైన స్వర్గాది ఫలములను పొంది, అక్కడ దివ్యములగు దేవతా భోగముల ననుభవించుచున్నారు. చివరకు వారు విస్తారమైన ఆ స్వర్గములో భోగముల ననుభవించుటచేత పుణ్యము క్షయముకాగా, మరల మర్త్యలోకమున ప్రవేశించుచున్నారు. ధర్మార్థకామములనే పరమ ప్రాప్యములుగ దలంచు త్రైవిద్యులు స్వర్గమర్త్యలోకముల మధ్య నీ విధముగ రాకపోకలు పొందుచున్నారు - అనగా సంసారచక్రమున పరిభ్రమించుచున్నారని భావము.

వారికి నిత్యానిత్య వస్తువివేకము లేదు. కనుక యథార్థమైన తమ కర్తవ్యమును తెలిసికొనలేనివారై వేదములలో

నున్న కామ్యభాగములను మాత్రమే తీసికొని, ఆ ఫలశ్రుతి వాక్యములనే ఇతరులకును చక్కగ ప్రచారము చేయుదురు. వారి మాటలు ఫలరహితములైనట్టియును, కేవలము కంఠ కింపుగమాత్ర ముండునట్టియును విషలతలవంటివి. ఆ వాక్యములు ఎంతయో ఆకర్షణీయముగా నుండి, చెప్పువారి యొక్కయు, వినువారియొక్కయు మనస్సులను హరించుచుండును. సామాన్యమానవులయొక్క మనస్సులు, సహజముగనే విషయోపభోగములవైపు పరుగులిడు స్వభావము గలిగియుండును. ఇక వేదవాక్యముల ద్వారా, తియ్యని మాటలతో, ఆ భోగైశ్వర్యములనే వర్ణించి చెప్పుచున్న యెడల, మనస్సులు అటువైపు లాగబడక ఎట్లుండగలవు ? కనుక అట్టి సంభాషణములు సుందరమైన పుష్పములుగల విషలతలవంటివి అనబడినది. చూచుట కెంతయో ఇంపుగ నుండుటచే ఆ పుష్పముల దరికిబోయి, ఒక్క పువ్వును వాసన జూచిన చాలును - ఇక విషము తలకెక్కి స్పృహతప్పును.

అట్టి ఈ వాక్యము లెంతయో రమణీయముగ తోచుచు, స్వర్గాది ఫలములయందు కాంక్షను వృద్ధిపరచి, పరమాత్మప్రాప్తినుండి వంచించి, ఆ భోగానుభవరూపమగు మత్తులోనే పడవేసియుంచును. కనుక వారిబుద్ధి అతిచంచలముగనుండును. లేనిది కావలయునని యును, ఉన్నదిచాలదని యును, పోయినదానిని తిరిగి సంపాదించవలయుననియును, ఉన్నదానిని రక్షించుకొనవలయుననియును తలంచుచు, పోయిన

దానినిగూర్చి విచారించుటలోను, ఉన్నది పోవునేమోయని భయపడుటలోను, అందరికంటె తానే అధికుడుగ నుంటినని విఱ్ఱవీగుటలోను, తనకంటె ఇతరుడు అధికుడుగ నున్నాడేయని అసూయతో క్రుగ్గుటలోను తపించిపోవుచు, వారిబుద్ధి గచ్చు మీద ఒలికిన పాదరసమువలె, అటునిటు పరుగులెత్తుచుండును.

కొలనునిండ నీరున్నది, ఒక తామరాకున్నది, ఆ యాకు మీద ఒక నీటిబిందువున్నది, బాగుగ గాలివీచుచున్నది, నీరు విస్తారముగ కదలుచున్నది - అప్పుడు ఆ ఆకుమీది నీటిబిందు వెట్లు చలించుచుండునో, వారి బుద్ధులట్లు చలించుచుండును. ఇట్టివారికి వ్యవసాయాత్మికాబుద్ధి ఎట్లు లభ్యపడును ? లభ్య పడదు. వారి చంచలబుద్ధి పరమాత్మయందు స్థిరముగ నిలువదు.

అవతారిక :_

అయిన యెడల పరమపురుషార్థముకాని స్వర్గాదులను గుఱించిన కర్మకలాపములు వేదములయందు ఎందుకు ప్రతి పాదింప బడవలయును అను ప్రశ్నకు ఈ శ్లోకములో సమాధానము చెప్పబడినది -

శ్లో॥ త్రైగుణ్య విషయా వేదా
నిస్త్రైగుణ్యో భవార్జున ! ।
నిర్ద్వంద్వో నిత్య సత్త్వస్థో
నిర్యోగక్షేమ ఆత్మవాన్ ॥ ४५

ప. వి :— త్రైగుణ్య విషయాః, వేదాః, నిస్త్రైగుణ్యః, భవ, అర్జున, నిర్ద్వన్ద్వః, నిత్యసత్త్వస్థః, నిర్యోగక్షేమః, ఆత్మవాన్,

టీక :—

అర్జున ! = ఓ అర్జునా !
వేదాః = శ్రుతులు,
త్రైగుణ్య విషయాః = సత్త్వరజస్తమోగుణముల వలన కలిగిన సంసార స్వరూపమును తెలియజేయునవిగా నున్నవి.
త్వం = నీవు,
నిస్త్రైగుణ్యః = త్రిగుణములవలన గలుగు విషయాభిలాషను వదలినవాడవుగను,
నిర్ద్వన్ద్వః = శీతోష్ణములు, సుఖదుఃఖములు, లాభనష్టములు, జయాపజయములు లోనగు ద్వంద్వములతో సంపర్కము లేని వాడవుగను,
నిత్యసత్త్వస్థః = ఆ పరబ్రహ్మ వస్తువునే ఆశ్రయించిన వాడవుగను,
నిర్యోగక్షేమః = నీయొక్క యోగక్షేమములను గూర్చిన కర్తృత్వభావమును వదలి పెట్టిన వాడవును,
ఆత్మవాన్ = మనస్సును స్వాధీనమందుంచుకొనిన వాడవును,
భవ = అగుము,

తా, అర్జునా! వేదములు త్రైగుణ్యములు - సత్త్వరజస్తమో గుణములకు సంబంధించినవి. నీవు గుణాతీతుడవును, ద్వంద్వములు లేని వాడవును, నిత్యమైన పరమాత్మయందే నిలచిన వాడవును కమ్ము! యోగక్షేమములయందు కర్తృత్వభావమును వదలిపెట్టుము. మనస్సును బాగుగ స్వాధీనములో నుంచుకొనుము.

అ మృ త వా హి ని :-

అర్జునా! వేదములు త్రైగుణ్య విషయములుసుమా! మానవులలోని సాత్త్విక రాజసిక తామసిక వర్గములవారి నందరిని ఉద్ధరించుటకు ఏర్పడినవి. తామస ప్రజలకు ఆ భాగములలో చెప్పబడిన విషయములు చిత్తమునకు బాగుగ నాటును. రాజసప్రజలకు ఆ రాజసభాగములలోని విషయములు చిత్తమును బాగుగ ఆకర్షించును. సాత్త్వికులకు ఆ సాత్త్విక భాగములలోని విషయములు ఆనంద జనకములుగనుండును. నీవు గుణాతీతుడవుకమ్ము. ద్వంద్వములను లక్ష్యపెట్టనివాడవు కమ్ము. అప్పుడు నీవు నిత్యమైన పరమాత్మయందే స్థిరముగ నిలచి యుండగలవు. ఇక నీ మనస్సును ఎటు పొమ్మనినను పోదు.

సామాన్య ప్రజానీకము సాంసారిక భోగములనే కాంక్షించుచుందురు. వానికిగూడ ఒక మార్గమును ఉపదేశించని యెడల, వారు అశాస్త్రీయమార్గమునబడి, కేవలము స్వేచ్ఛాచారులై, మృగములవలె తినుటకువిషయము లనుభవించుటకు

మాత్రమేపుట్టితిమని భావించి, అధోగతిపాలగుదురని వేదము దయతో అన్ని విషయములను బోధించినది. వేదము భోగములను, విషయకాంక్షలను త్యజించలేని వారికి, అనుభవించుము, కాని క్రమబద్ధముగ అనుభవించుము అని చెప్పాను. వీరిలో తామసప్రజలకు ఆ తరగతికి తగిన ధర్మములు బోధించినది. ఆ భాగము తామసభాగము. అవి వారు సక్రమముగ ఆచరించి, పై తరగతిలోనికి అనగా రాజసపు తరగతిలోనికి వచ్చెదరు. వారికిని అట్లే వారికి తగిన ధర్మములను బోధించినది. వానిని వారు సక్రమముగ, ఆచరించి పైతరగతికి - అనగా సాత్త్వికపు తరగతికి వచ్చెదరు. వారికిని అట్లే వారికి తగిన ధర్మములను బోధించినది. ఆ భాగము సాత్త్వికభాగము. అది వారు సక్రమముగ ఆచరించి పైతరగతికి అనగా గుణాతీత స్థితికి వచ్చెదరు. ఇది యథార్థమైన సిద్ధావస్థ. ఇక వీరికి వేదము ఏదియును బోధించదు. వీరికి విధి నిషేధములులేవు. సిద్ధావస్థ యనగా పరిపూర్ణ మానవత్వము.

ఇన్నిరకములుగ ధర్మమును బోధించునది యగుటచే వేదము త్రైగుణ్యము. అంగడికి పోయినవాడు తనకు కావలసినవి మాత్రమే తీసికొనునట్లు, వేదములో వారి వారి తరగతికి తగినవి మాత్రమే స్వీకరించవలయును. కాని వేదములో చెప్పబడినవిగదా యని, ప్రతి విషయమును తనకు ఆచరణయోగ్యముగ తీసికొనరాదు. కనుక "అర్జునా! గుణాతీతుడవు కమ్ము" అని హెచ్చరించుచున్నాడు. అనగా ఇప్పుడే నీవు

గుణాతీతుడవై, ఈ ధర్మములనన్నిటిని వదలిపెట్టుమని అభిప్రాయము కాదు. నీకు తగిన కర్మముల నాచరించి, దాని ఫలముగ గుణాతీత స్థితికి రావలసినది అని అభిప్రాయము.

ఇటువంటి ఘట్టములలోనే అర్జునుడు భ్రమ చెంది, మూడవ అధ్యాయము మొదట "నన్ను కలగలుపు మాటలతో భ్రమ పెట్టుచున్నట్లున్నావు. నీకు ఈ స్థితియే గొప్పదని తోచినచో, ఈ ఘోరమైన కర్మలో నన్నెందులకు ప్రవేశపెట్టుచున్నావు?" అని ప్రశ్న వేసినాడు. అది ఉత్తమ స్థితియనుట యథార్థమే. ఆ స్థితికి అర్జునుడు వచ్చుటకు విధానమును చెప్పుట ఆయన ఉద్దేశ్యము. ఇప్పుడే, వెంటనే, అన్నిటిని వదలిపెట్టి, ఊరకే కూర్చొనుటే గుణాతీతస్థితి అని కృష్ణపరమాత్మ చెప్పుచున్నట్లు పొరబడినాడు అర్జునుడు.

గుణాతీతుడు కూడ కర్మ చేయును. కర్మ చేయకుండ నుండుట గుణాతీతస్థితి కాదు. అయితే, గుణాతీతునితో - నీవు కూడ కర్మ చేయవలయును అని శాస్త్రము చెప్పదు. ఎందుకనగా, వానిలో పరమాత్మయొక్క సర్వజ్ఞత్వము ప్రకాశించుచుండును. అట్టి మహాత్ముడు కనుక ఇంకొకరిచేత చెప్పించుకొనెడి స్థితిలో నుండడు. శాస్త్రము వారికి విధినిషేధములు చెప్పదు. తెలియని వారికి చెప్పవలయును. కనుక క్రింది వారికి చెప్పును. కాక, గుణాతీతస్థితికి రాక, నేను గుణాతీతు

డను అనుకొని భ్రాంతిపడు వానిని 'మిథ్యాచారుడు' అని చెప్పినది. అట్టివానికి మాత్రమే 'ఓరీ! నీవు గుణాతీతుడ ననుకొనినను కర్మలు చేయవలసినదే' అని చెప్పెను.

"నిత్య సత్త్వస్థః" : 'నిత్య సత్త్వము పరబ్రహ్మ వస్తువు, ఆ సచ్చిదానంద ఘనస్వరూపుడైన కళ్యాణగుణ సింధువునందే నీ చిత్తమును సదాయుంచి, తచ్చింతన, తత్స్మరణ, తత్కీర్తనాదులయందే స్థిరముగ నుండుము' అని అమృతవాహిని భావము.

ఈ శ్లోకములో పొందవలసిన గమ్యస్థానమును,ఆగమ్య స్థానమును పొందుటకు ఉపాయమును రెండును చెప్పబడినవి. పొందవలసిన గమ్యస్థానము గుణాతీతస్థితి. పొందుటకు ఉపాయము పరమాత్మ ఆశ్రయణము. వరుసగా తామస, రాజస, సాత్త్విక గుణములను మూటిని దాటిపోవలయును. అయితే, ఒక్కసారిగా ఎట్టివారును గుణములను దాటలేరు. "దైవీ హ్యేషా గుణమయీ- మమ మాయా దురత్యయా। మామేవ యే ప్రపద్యన్తే, మాయా మేతాం తరన్తితే" అనగా "సత్త్వ రజస్తమోగుణములచే కూడుకొనిన నామాయ నెవరును దాటలేరు. ఎవరైతే నా పాదము లాశ్రయింతురో, వారిని నేనే దాటింతును" అని చెప్పినట్లు, "నిత్య సత్త్వస్థః" ఆ పరమాత్మనే ఆశ్రయించుము. నీవు గుణముల నతిక్ర

మించిపోగలవు' అని చెప్పినాడు. అట్లుగాక పరమాత్మ నాశ్రయించక, స్వతంత్రశక్తిమీద ఆధారపడి, సత్త్వగుణము నాశ్రయించి ఎంత ప్రయత్నించినను, పరమాత్మ మాయను దాట లేడు. అందుచేతనే "తాని సర్వాణి సంయమ్య యుక్త ఆసీత మత్పరః" అనగా "కలతబెట్టుటయే స్వభావముగాగల ఇంద్రియములను వశము చేసికొని, సమాహితుడును, మత్పరాయణుడునునై యుండవలయును" అని అరువది యొకటవ శ్లోకములో చెప్పినాడు.

కాబట్టి 'నిత్య సత్త్వస్థః' అనగా 'పరమాత్మయందే నిలచియుండుము' అను అర్థమే సమంజసముగ నున్నది. లేనిచో పొందవలసిన గమ్యస్థానమును మాత్రమే చెప్పి, అది పొందుటకు ఉపాయము చెప్పక వదలివేసిన ట్లగుచున్నది.

'నిర్యోగక్షేముడవు కమ్ము.' అనగా నీ యోగక్షేమములను గురించి నీ బాధ్యత ఏమియును ఉంచుకొనుకుము. నిర్భయుడవై, నిశ్చయుడవై యుండుము. అనంతకోటి బ్రహ్మాండములయొక్క యోగక్షేమములను వహించెడివాడను నీ యోగక్షేమములను వహించనా ? ఆ బాధ్యత నీ కెందులకు ? నాయందు పూర్ణవిశ్వాసముండిననాడే నీవు యోగక్షేమముల చింతవదలిపెట్టగలవు.

ఈ భావమునే కనపరచుచు పరమాత్మ, తొమ్మిదవ అధ్యాయములో "యోగక్షేమం వహామ్యహం" అని చెప్పియున్నాడు.

శ్లో॥ యావా నర్థ ఉదపానే
సర్వత స్సంప్లు తోదకే ।
తావాన్ సర్వేషు వేదేషు
బ్రాహ్మణస్య విజానతః ॥ ४६

ప. వి :— యావాన్, అర్థః, ఉదపానే, సర్వతః, సంప్లుతోదకే, తావాన్, సర్వేషు, వేదేషు, బ్రాహ్మణస్య, విజానతః.

టీక :—

సర్వతః సంప్లుతోదకే = అంతటా మధురజలములు నిండియున్నప్పుడు,
ఉదపానే = స్వల్పజలముగల వాపీకూప తటాకాదుల యందు,
యావాన్ అర్థః = ఎంత ప్రయోజనమో,
విజానతః బ్రాహ్మణస్య = బ్రహ్మతత్త్వ జ్ఞానముచే సర్వత్ర సచ్చిదానంద ఘనపరబ్రహ్మానుభవము గలబ్రాహ్మణునకు,
సర్వేషు వేదేషు = సకల వేదములయందును,
తావాన్ (అర్థః) = అంతియే ప్రయోజనము.

తా. సర్వత్ర పరిపూర్ణమైన మధురజలములు లభించినప్పుడు, మానవునకు నూతులు మొదలగు వానియందు ఎంతప్రయోజనమో, బ్రహ్మతత్త్వ జ్ఞానముచే సర్వత్ర సచ్చిదానంద ఘన పరబ్రహ్మానుభవముగల బ్రాహ్మణునకు వేదములయందు అంతియే ప్రయోజనము కలదు.

అమృతవాహిని :—

అర్జునా ! మానవుడు నీటికొరకు వాపీకూప తటాకాదుల నాశ్రయించుచున్నాడు. అట్టి మానవునకు మధురాతి మధురమైన జలము సర్వత్ర లభించిన యెడల, ఆ వాపీకూప తటాకాదువలన గలుగు ప్రయోజనము, అంతటను, అనాయాసముగ లభించుచునే యున్నది. ఇక నాతడు ఆ వాపీకూప తటాకాదులను వెదకుకొనుచు పోవునా ? పోవలయునా ?

అట్లే, ఏ పరబ్రహ్మప్రాప్తి కొరకు వేదముల నాశ్రయించవలసి వచ్చినదో, ఆ సచ్చిదానంద ఘనపరబ్రహ్మము, సర్వత్ర, సదా, అనుభములో నున్నవారికి, ఆవేదముతో ఏమిప్రయోజనము ? ప్రయోజనము లేదు అని భావము. బృహదారణ్యకములో -

"తమేవ ధీరో విజ్ఞాయ - ప్రజ్ఞాం కుర్వీత బ్రాహ్మణః ।
నానుధ్యాయాత్ బహూన్ఛబ్దాన్ - వాచో విగ్లాపనంహి తత్ ॥"

అనియును,

నారదులవారు తమ భక్తిసూత్రములలో "వేదానపి సన్న్యస్యతి, కేవల మవిచ్ఛిన్నానురాగం లభతే" అనియును చెప్పియున్నారుకదా! కనుక అట్టి మహాత్మునకు వేదములతో గాని, వేద విహితమైన కామ్యకర్మలతో గాని పనిలేదు.

శ్లో॥ కర్మణ్యే వాధికార స్తే
మా ఫలేషు కదాచన ।
మా కర్మఫలహేతు ర్భూ
ర్మా తే సంగో౽ స్త్వకర్మణి ॥ ౪౭

ప. వి :— కర్మణి, ఏవ, అధికారః, తే, మా, ఫలేషు, కదాచన, మా, కర్మఫలహేతుః, భూః, మా, తే, సంగః, అస్తు, అకర్మణి,

టీక :—

తే = నీకు,
కర్మణ్యేవ = కర్మ చేయుటయందే,
అధికారః (అస్తి) = అధికారముకలదు.
కదాచన, = ఒకప్పుడును,
ఫలేషు = కర్మఫలములయందు,
(అధికారః = అధికారము)
మా = వద్దు (కర్మఫలము నపేక్షింపకుము)
కర్మఫల హేతుః = కర్మములు చేసినయెడల గొప్ప ఫలము కలుగునను దురాశచే, కర్మముల నెల్లప్పుడు చేయుచు, కర్మలను, వాటి ఫలములను గూర్చి కలుగజేసికొనువాడవు,
మాభూః = కాకుము.
అకర్మణి = (ఫలేచ్ఛ లేనప్పుడు, నాకు కర్మములేల యని) కర్మలు చేయకుండుటయందు,

తే = నీకు,
సంగః = అభిలాష,
మాస్తు = కలుగకుండునుగాక.

తా. నీకు కర్మచేయుటయందే అధికారము కలదు. కర్మ ఫలమునందు నీకు ఎన్నడును అధికారములేదు. కనుక కర్మఫలమునకు కారణము కాకుము. అట్లని కర్మ చేయకుండుటలో నీకు అసక్తికలుగకుండు గాక।

అ మృ త వా హి ని :-

నీకు నీ వర్ణమునకు, ఆశ్రమమునకు, స్వభావమునకు, పరిస్థితికి అనుగుణమైనట్టి శాస్త్ర విహితకర్మలు చేయుటయందే అధికారము కలదు. ఎందువలన ననగా, నీవు మానవ జన్మములో నుంటివి. జీవునకు ఒక్క మానవజన్మములోనే మరల క్రొత్తగ కర్మలు చేయుటకు అధికారము కలదు. కనుక నీవు కర్మచేయుము. మిగిలిన జన్మలలో జీవునకు కర్మలుచేయుటలో అధికారములేదు. తనకున్న అధికారమును మానవుడు సద్వినియోగము చేసికొని పరమాత్మ ప్రాప్తిపొందవలయును. తన వర్ణాశ్రమ స్వభావ పరిస్థితులకు అనుగుణమైన శాస్త్ర విహితకర్మలను భగవదాజ్ఞగా భగవత్సేవగా, అహంకారము మమకారము ఫలాభిలాష కర్తృత్వాభిమానము వదలి ఆచరించినయెడల అతిసులభముగ, సహజముగ పరమాత్మ ప్రాప్తి లభించును.

మానవునకు కర్మలుచేయుటయందే అధికారము. స్వాతంత్ర్యము కలదుగాని, స్వరూపముతో త్యజించుటయందు అధికారములేదు, స్వాతంత్ర్యములేదు. బలాత్కారముగ వదలినను అది అనధికారకృత్యమే యగుచున్నది. అటుల కర్మలు త్యజించి ఎన్నడును ఉండలేడు మానవుడు. ఇంకొక రూపములో ఇంకొక విధముగ ఇంకొకప్పుడు ఇంకొకచోట చేసియే తీరును. ప్రకృతి చేయించును- అప్పుడు తన అధికారమును దుర్వినియోగము చేసిన దోషము కూడ వచ్చును. తరువాత శాస్త్రము యొక్క ఆజ్ఞను తిరస్కరించిన శిక్ష అనుభవించవలసివచ్చును. కనుక నీ కర్తవ్యమును తప్పక ఆచరించియే తీరవలయును. ఎన్నడును త్యజించరాదు.

ప్రభుత్వము ఆత్మరక్షణకొరకును, ప్రజారక్షణకొరకును కొన్ని శస్త్రములు ఒకనివద్దనుంచి, వాటిని ఉపయోగించుటకు అధికారమును ప్రసాదించి, ఎట్లు ఉపయోగించవలయునో, ఎప్పుడు ఉపయోగించవలయునో, ఆనియమములన్నటిని ఆతనికి తెలిపె ననుకొనుడు. తరువాత ఆతడు తనకు ప్రభుత్వము ప్రసాదించిన ఆ అధికారమును ఉపయోగించక పోయినను, దుర్వినియోగముచేసినను, ప్రభుత్వముచే దండింపబడుటయు, ఆ అధికారము లాగివేయబడుటయు, బందీకృతుడగుటయు సంభవించునుగదా !

అట్లే జన్మ బంధనమునుండి తాను ముక్తుడగుట కొరకును, ఇతరులకు హితము చేయుటకొరకును పరమాత్మ జీవు

నకు మానవశరీరమును ప్రసాదించినాడు. మిగిలిన జన్మలలో లేని కొన్ని సౌకర్యములను, అధికారములను ఇచ్చినాడు. ఆ అధికారములను, సౌకర్యములను ఉపయోగించక పోయినను, దుర్వినియోగము చేసినను దండనము, బంధనము- సంసార పతనము-తప్పదు. ఈ అధికారములలో చాలా ప్రధానమైనది కర్మలు చేయునధికారము. ఈ అధికారమును సద్వినియోగము చేసికొనిన యెడల ఈ సంసార బంధమునుండి విడుదల పొంది పునరావృత్తి రహితమైన పరమపదము పొందగలుగుచున్నాడు. దుర్వినియోగము చేసికొనినవాడు దండనకు పాత్రుడగును. తరువాత ఆతనినుండి ఈ అధికారము లాగివేయబడును. అధికారము లాగివేయబడుట యనగా, తనకు ఈ మానవజన్మను ప్రసాదించక, ఏ నీచజన్మలనో ఇచ్చుట. కుక్క పంది మొదలగు జన్మలలోనికి పారవేయుట. ఆ జన్మలలో, ఎట్టి బాధల ననుభవించవలసి వచ్చునో తెలియును. ఈ తత్త్వమును, రహస్యమును తెలిసినమానవుడు ఈ అధికారమును సద్వినియోగము చేసికొనవలయును.

సరే ! కర్మచేయవచ్చును. చేసిన కర్మఫలము ఎందుచేత కోరరాదు అని ప్రశ్న -

మానవునకు కర్మయొక్క ఫలములో ఎట్టి స్వాతంత్ర్యమును లేదు. ఏయే కర్మకు ఏయే ఫలము నిర్ణ

యించబడి యున్నది, ఆ ఫలము ఏ జన్మలో అనుభవించవలయును, ఏ విధముగ అనుభవించవలయును - ఇవి ఎవరికిని తెలియవు. ఆ ఫలము తన ఇచ్ఛానుసారము తనకు అవసరమన్నప్పుడు దొరకదు. లేక తన కిష్టము లేనిదైనను, తప్పించుకొందమన్నను వీలులేదు. అందువల్లనే మానవుడు తలంచున దొకటి,జరుగునది మరొకటి. అనేకమంది మానవులు అనేకరకములైన భోగములు అనుభవించవలయునని కోరుచుందురు. కాని అనుభవించ లేకుండ నున్నారు. కొన్నికొన్ని సంయోగములు వియోగములు మానవుడు కోరడు. కోరక పోయినను ఆతనికి అక్కర లేకపోయినను, ఇష్టము లేకపోయినను, తప్పించుకొనుట కెంత ప్రయత్నము చేసినను, నెత్తిని నోరుబెట్టుకొని ఏడ్చినను, బలాత్కారముగ కలుగుచునే యుండును. ఎందువల్లననగా, కర్మలయొక్క ఫలములనిచ్చుపని కేవలము పరమాత్మ చేతిలో నున్నది. దానిలో మానవుని ఆటలు సాగవు; పప్పులుడుకవు.

మానవుడు భ్రమప్రమాదములకు లోనగుట సహజము. ఏ ప్రమాదము తటస్థించినను చేసెడికర్మకు లోపముకలుగును. దానివలన ఫలము విపరీతమగును. కేవలము నిష్కామముగ పరమాత్మ సేవగ చేయుకర్మలకు భ్రమప్రమాదములవల్ల ప్రత్యవాయము లేదు కాని కామ్యకర్మలకు సక్రమముగ సమగ్రముగ చేసిననే ఫలము గలుగును. ఆ ఫలమైనను చాల అల్పము, ఇక పొరపాటు చేసిన ప్రమాదము అధికము.

ఒక యజ్ఞము చేయవలయుననిన ఆ ఋత్విక్కులలో ఎవరైన నొకరు వేదమంత్రములను స్వరముతప్పి ఉచ్చరించినచో, కర్తకు బ్రహ్మరాక్షస జన్మవచ్చును. "స్వాహా" అని నప్పుడు అగ్నిలో నేయి మొదలగునవి వేల్చు సమయము నిర్ణయింపబడినది,

'స' కారము ఉచ్చరించునపుడు ఆహుతిఇచ్చినచో సూకరజన్మ కలుగును. అట్లే, 'హా'కారముమీద ఆహుతి ఇచ్చినను, 'ఆ' కారము మీద ఆహుతి ఇచ్చినను, వేర్వేరు దుష్టఫలములు చెప్పబడినవి.

చివరిప్లుతముమీదనే ఆహుతి నీయవలయును.

ఇట్లే ప్రతికర్మకును ఒక్కొక్కరకమైన బాధగలదు.

కాబట్టి అర్జునా! నీవు ఫలాభిలాషను పూర్తిగత్యజించి కర్మలు మాత్రము శ్రద్ధాభక్తులతో, అహంకార మమకారములు లేకుండ చేయుము. అట్లు చేసినయెడల, అంతఃకరణము పరిశుద్ధినొంది నిస్త్రైగుణ్యత్వమునకు అధికారములభించును. నిస్త్రైగుణ్యత్వము లభించగనె ద్వంద్వములు నీకు తోచనే తోచవు. అట్టి స్థితిలో నీచిత్తము, బుద్ధి, ఇంద్రియములు, అన్నియును కేవలము నిత్యుడును, సచ్చిదానంద శుభస్వరూపుడును, కల్యాణగుణ మహోదధియును, నిరతిశయ సౌందర్య

పారావారమును, అప్రాకృత దివ్యమంగళ విగ్రహుడునైన పరమాత్మయందే నిశ్చలముగ, స్థిరముగ నిలచి యుండును. కనుక నీకు కర్మలయందే అధికారమని చెప్పితిని. వివేకముతో విచారించుకొని యుద్ధమునకు సన్నద్ధుడవుకమ్ము.

అర్జునా! నీకున్న కర్మాధికారమును శాస్త్రనిషిద్ధమైన దుష్టకర్మలయం దుపయోగించుట దుర్వినియోగమనబడును. అట్లే నీ వర్ణమునకు, ఆశ్రమమునకు, స్వభావమునకు, పరిస్థితులకు అనుగుణమైన శాస్త్రవిహితకర్మను ఆచరించకపోవుటయును దుర్వినియోగమే అగును. కనుక విహితకర్మల వదలుట ఎట్లు చూచినను తగనిది. "నకర్మణామనారంభా న్నైష్కర్మ్యం పురుషోఽశ్నుతే" (3-౪) "మానవుడు శాస్త్ర విహిత కర్మానుష్ఠానము లేక నైష్కర్మ్యసిద్ధిని పొందలేడు." కనుక నీకు పాపమూలకములైన కర్మలు చేయుటయందును, శాస్త్ర విహితములైన కర్మలు చేయకపోవుటయందును ఆసక్తి కలుగకుండుగాక!

ఫలాభిలాషాదులులేకుండ కర్మ చేయుటచేత కర్మలు ఎట్లు బంధనములు కావో వినుము. మానవుడు పాపము చేయుటకు కారణము ఆసక్తి. ఆసక్తి లేనిది పాపములు చేయలేడు. ఇచ్చట ఆసక్తి, మమకారము, అహంకారము, కర్తృత్వాభిమానము లేక కర్మలు చేయువాడగుటచే నిక క్రొత్తగ పాపములు చేయడు. ఆసక్తి, మమకారము, కర్తృత్వాభి

మానము వదలి చేయబడిన కర్మల ప్రభావముచేత ఇదివరకు చేయబడిన పాపములు భస్మమై పోవుచున్నవి. చేయబడు చున్న శాస్త్ర విహితకర్మల యందు ఫలాభిలాష, ఆసక్తిలేక పోవుటచేత ఇవి ఫలములచేత బంధించలేవు. ఈ ప్రకారముగ వాని సమస్త కర్మలు విలీనమై పోవుచున్నవి. నైష్కర్మ్యత్వము సుఃభముగ సిద్ధించుచున్నది.

"కర్మణ్యేవాధి కారస్తే - మాఫలేషుకదాచన" "నీకు కర్మ చేయుటయందే అధికారముగ గలదు. కర్మఫలమునం దధికారము లేదు."

ఈ విషయమును బాగుగ లోతుగ విచారించ వలయును.

జీవునకు జన్మలన్నియును కారాగృహములు పూర్వజన్మ లలో చేసిన పాపపుణ్యముల ఫలములనుభవించుటకు జన్మలు కలుగుచున్నవి. ఈ జన్మలన్నిటిలో మానవజన్మయొక్క విశేష మేమనగా, పూర్వపుణ్య పాప ఫలముల ననుభవించుటకును, క్రొత్తగ కర్మలు చేయుటకును కూడ అవకాశము కలదీ మానవ జన్మ. ఎవరికి ఏయే కర్మలు శాస్త్రములందు విధింపబడినవో, ఆయా కర్మలు చేయుటయందే మానవునకు అధికారము కలదు గాని, ఆ కర్మల ఫలమునందు అధికారములేదు. ఆ ఫలమును

కోరుట అధికారము లేనిదానిని కోరుటేయగును. కనుక ఫలమును కోరుట పరమాత్మ సహించడు. ఆ ఫలమును కోరుటవలన తిరుగ మరల జన్మలనెత్తవలయును. ఫలమును కోరక, భగవత్కైంకర్య బుద్ధితో నిష్కామముగ కర్మలు చేసినయెడల, జన్మరాహిత్యము లభించును.

కారాగృహములో బంధితులకు ప్రభుత్వము కొన్ని కర్మల నేర్పాటుచేసినదనుకొనుడు. ఉదయము గానుగ లాగుట, సాయంత్రము వ్యవసాయము చేయుట - ఉదాహరణకు ఇంతమాత్రము చాలును. ఏ బంధితుడైనను తాను గానుగ లాగినందులకు కూలి అడుగవచ్చునా? తాను వ్యవసాయముచేసిన పొలములోని పంట తనకే రావలయునని కోరుటకు అధికారమున్నదా? ప్రభుత్వము విధించిన కర్మలు చేయుటకే అధికారము. అది చేయక పోయిన ప్రభుత్వము యొక్క ఆగ్రహమునకు పాత్రుడగును. కర్మఫలమందధికారము లేదు. అధికారములేని ఫలమును తాను పొంద ప్రయత్నించినను, ప్రయత్నించుచున్నట్లు తెలిసినను, వీడొక దొంగగా పరిగణింపబడి, ప్రభుత్వముచేత దండింపబడును.

అట్లుగాక, తన అధికారముగల కర్మలు, ప్రభుత్వాజ్ఞగ చేయుచు, ఫలమును కోరకయున్న యెడల, ప్రభుత్వముయొక్క అనుగ్రహమునకు పాత్రుడై, సమయమునకు బందెనుండి విడుదలగును. మరల బంధప్రాప్తి ఉండదు,

అట్లే మానవుడు శాస్త్రములందు తనకు విధింపబడిన కర్మలను ఫలముఁగోరక, భగవత్కైంకర్య బుద్ధితో చేసిన యెడల భగవదనుగ్రహమునకు పాత్రుడై, జన్మరాహిత్యమును పొందును.

అవతారిక :—

పూర్వశ్లోకములో కర్మఫలమునం దాసక్తి పనికిరాదని చెప్పినాడు. ఫలమునం దాసక్తి లేదు గనుక కర్మ నెందుకు చేయవలయును అని కర్మలు చేయక పోవుటయందు నీకు ఆసక్తి పనికిరాదు అనినాడు. ఐతే కర్మలనే ప్రకారము చేయవలయునో ఈ శ్లోకమున చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ యోగస్థః కురు కర్మాణి
సంగం త్యక్త్వా ధనంజయ !
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః సమో భూత్వా
సమత్వం యోగ ఉచ్యతే ॥ ౪౮

ప. వి :—యోగస్థః, కురు, కర్మాణి, సంగం, త్యక్త్వా, ధనంజయః సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః, సమః, భూత్వా, సమత్వం, యోగః, ఉచ్యతే॥

టీక :—

ధనంజయా ! = ఓ అర్జునా !
త్వమ్ = నీవు,
యోగస్థః = సమత్వమనబడు యోగమునందుండి,

సంగమ్ = ఫలాపేక్షను, నేనుచేయుచున్నానుఅను
కర్తృత్వమును, నాది అను అభిమానమును.
త్యక్త్వా = విడిచి,
సిద్ధ్యసిద్ధ్యోః = ఫలముయొక్క కలిమిలేములయందు,
సమోభూత్వా = ఒకే భావముతోనున్నవాడవై,
కర్మాణి = స్వకీయమైన వర్ణాశ్రమవిహిత కర్మములను,
కురు = చేయుము.
సమత్వమ్ = ప్రాప్తాప్రాప్తములయందు మనస్సును
సమముగ నుంచగలుగుటయే,
యోగః (ఇతి) ఉచ్యతే = యోగమని చెప్పబడు
చున్నది.

తా. ఓ ధనంజయా! యోగమందున్నవాడవై ఆసక్తిని విడిచి పెట్టి సిద్ధియందును అసిద్ధియందును కూడ సముడవై కర్మలుచేయుము. సమత్వమునే యోగమని అందురు.

అ మృ త వా హి ని :-

ధనంజయా ! నీవు కర్మచేయక తప్పదు. కాని ఆసక్తి వదలిపెట్టి కర్మచేయుము. రాజ్యము మీదగాని, బంధు మిత్రాదులమీదగాని, అట్లే ఇతర విషయభోగములమీద గాని ఏ మాత్రము ఆసక్తియున్నను, పూర్ణముగ కర్మము నాచరింపలేవు. అనగా సక్రమముగ ఆచరింపలేవు. నీ ధర్మమైన ధర్మయుద్ధము చేయుటకు నీవు వెనుకాడునది ఈ బంధు

మిత్రాదులందలి ఆసక్తిచేతనేగదా! ఆసక్తి యున్నంత కాలము రాగద్వేషములును, వాటి కార్యరూపములైన హర్ష శోకములును కలుగుచునే యుండును. ఎంతకాలము రాగ ద్వేషములుండునో, అంతకాలమును సిద్ధి, అసిద్ధియందు సమభావము కుదురదు. యోగస్థుడవై కర్మ చేయవలయు నన్నచో, ముందు ఆసక్తిని పూర్తిగ త్యజించుము. తరువాత నెరవేరుట యందును నెరవేరక పోవుటయందును సమముగనే ఉండుము. యుద్ధమున జయము లభించినను, అపజయము లభించినను సమభావముతోడనే యుద్ధము చేయుము. సమత్వ మనిననిదియే. ఇదియే యోగము. నిన్నుద్ధరించునది ఈ సమత్వమే. నీ కర్తవ్య కర్మ చేయక తప్పదు, కనుక చేయుము. కాని ఈ సమత్వమును మాత్రము బాగుగ కలిగి యుండుము.

ఒక కర్మ చేయునప్పుడు ఆ కర్మయొక్క సిద్ధి, అసిద్ధి యందు మాత్రమే సమత్వముండవలయునని చెప్పినయెడల, కర్మచేయు సమయములో ఎట్లుండవలయును అను సమస్యను తీర్చుటకు 'యోగస్థః' అను శబ్దము ప్రయోగించబడినది. కర్మ చేయునప్పుడుకూడ యోగస్థుడవై యుండుము. కేవలము నెరవేరినను నెరవేరకపోయినను, సమముగ ఉండుటచాలదు. ఏపని చేయుచున్నను ప్రతి పదార్థము విషయమునను, కర్మ యందుగాని, దాని ఫలమునందుగాని, ఏ ప్రాణియందుగాని

ఎంతమాత్రమును విషమభావము రానీయక సమభావముతోనే యుండవలయును.

ఇట్లు కర్మ యోగముయొక్క ఆచరణప్రక్రియను చెప్పినాడు పరమాత్మ ఈ శ్లోకములో.

కొంతమంది-సిద్ధి, అసిద్ధి అనగా "కర్మ చేయుచున్న పురుషునికి కలుగుచున్న చిత్తశుద్ధిచే, జ్ఞానమును పొందుట 'సిద్ధి' అనబడును. దానికి విరుద్ధమైనది, మనస్సుయొక్క అశుద్ధిచే కలుగునట్టిది 'అసిద్ధి' యగును. ఆ సిద్ధ్యసిద్ధుల రెంటియందును సమముగ నుండుటయే యోగమన బడుచున్నది" అని ఇట్లు వ్రాసిరి -

ఇక్కడ బాగుగ ఆలోచింపవలసి యున్నది. ఈ శ్లోకములో కర్మయోగము యొక్క అవధికూడ చెప్పబడినది. ఈ స్థితి చిత్తశుద్ధి పూర్ణముగ కలిగిన మీదటగాని రాదు. కనుక చిత్తశుద్ధిని సంపాదించుటకే ఈ కర్మయోగము అయినప్పుడు "చిత్తశుద్ధి కలిగినను కలుగకపోయినను సమముగ ఉండుము" అనినచో, చిత్తశుద్ధిలేనిది సమముగ ఎట్లుండ గలడు ? చిత్తశుద్ధిలేక, మలము, విక్షేపము, అవరణము అను దోషములు ఎంతమాత్రమైనను ఉన్నంతకాలము పూర్ణముగ సమత్వభావన కలుగుటకు అవకాశమే లేదు. కనుక ఇక్కడ సిద్ధి, అసిద్ధి అనగా కృష్ణపరమాత్మ అభిప్రాయము ఇదియై

యుండదని మా అభిప్రాయము. పని నెరవేరినను నెరవేరక పోయినను అను అర్థమునే తీసికొనవలయును -

అవతారిక :—

ఈ విషయమే మాటిమాటికి ఎందుకు చెప్పబడు చున్నదో, కారణము ఈ శ్లోకములో చెప్పుచున్నాడు-

శ్లో॥ దూరేణ హ్యవరం కర్మ
బుద్ధియోగా ద్ధనంజయ !
బుద్ధౌ శరణ మన్విచ్ఛ
కృపణాః ఫలహేతవః॥ 49

ప. వి :—దూరేణ, హి, అవరం, కర్మ, బుద్ధి యోగాత్, ధనంజయః, బుద్ధౌ, శరణం, అన్విచ్ఛ, కృపణాః, ఫలహేతవః.

టీక :—

ధనంజయ = ఓ అర్జునా !
బుద్ధియోగాత్ = (ఈశ్వరారాధనమను బుద్ధితో చేయు) నిష్కామ కర్మకంటె,
కర్మ = ఫలమును కోరి చేయబడిన కామ్య కర్మము,
దూరేణ అవరం హి = మిక్కిలి నికృష్టమైనదిగదా !
అతః = కాబట్టి,

బుద్ధౌ = నిష్కామకర్మయోగబుద్ధి యందు,
శరణం = అభయప్రాప్తిసాధనమును,
అన్విచ్ఛ = ప్రార్థింపుము,
ఫలహేతవః = ఫలముగోరి కర్మముల జేయువారు,
కృపణాః = జనన మరణాది దుఃఖపరంపరగలను సదా
పొందునట్టి దీనులు జాలిపడదగినవారలు

తా. సమత్వరూపమైన బుద్ధియోగముకంటె సకామకర్మ అత్యంత తుచ్ఛమైనది. కనుక అర్జునా ! నీవు బుద్ధియోగమునే ఆశ్రయించుము. ఫలముకోరి కర్మలు చేయువారు దీనులుసుమా !

అ మృ త వా హి ని :—

బుద్ధియోగమునకు ప్రధానలక్షణము ఫలత్యాగము, నెరవేరినను నెరవేరక పోయినను సమముగ నుండుటయును, ఈ బుద్ధియోగముతో కూడిన కర్మకంటె అన్యమైన కర్మ - అనగా ఫలాపేక్షతో కూడి చేయబడిన కర్మ అత్యంతము నికృష్టమైనది, ఫలముకోరి కర్మలు చేయునెడల ఆ కర్మల యొక్క ఫలము క్షణికములు, నశించెడివిఅగు తుచ్ఛ సుఖములు. నిష్కామముగ చేయబడిన కర్మలయొక్క ఫలము సర్వజ్ఞుడు, సర్వశక్తిమంతుడు, అఘటన ఘటనా సమర్థుడు, దయామయుడు, సచ్చిదానందామల పరిపూర్ణుడునైన, కల్యాణ గుణ మహోదధి పరమాత్మ లభించుట. కనుక కామ్యముతో చేయబడిన కర్మల ఫలమునకును, నిష్కామముగ చేయ బడిన కర్మలఫలమునకును గడ్డిపరకకును మేరుపర్వతమునకును

ఉన్నంతభేదము ; రాత్రికిని పగటికిని ఉన్నంత వాసి; ఎండమావులకును అమృతవారాశికిని ఉన్నంత తారతమ్యము కలదు.

ఎవరైనను తెలిసినవారు మేరుపర్వతమును వదలి గడ్డిపరకకు ఆశపడుదురా ? పగటిని కాక రాత్రిని ప్రేమించెదరా? అమృతవారాశిని తృణీకరించి ఎండమావులకై పరుగులు పెట్టెదరా ? కాని మేరువును వదలి గడ్డిపరకకు ఆశపడువారును, పగటినికాక రాత్రిని ప్రేమించువారును, అమృతవారాశిని తృణీకరించి ఎండమావులకై పరుగులు పెట్టువారును కొంతమంది కలరు. వారే కామ్యములతో కర్మలు చేయువారు - పాపము, వారు కృపణులు; జాలిపడదగినవారు. వారి హితము వారు తెలిసికొనలేనివారు. బంగారపు త్రాటిని వదలి గడ్డిత్రాడుకు ఆశపడునట్టి బుద్ధిహీనులు; పారిజాత పుష్పమాలను వదలి పామును మెడ ధరించునట్టి తెలివితక్కువవారు; ఆనందమును త్రోసివేసి దుఃఖమును వరించు జడులు. కనుక వారు కృపణులు. అర్జునా ! దీనాతి దీనులు, ముందు ఆలోచనలేకుండచేసి, చివరకు మోకాళ్ళమీద తల ఆనించుకొని రెండుచేతులు నెత్తిపై బెట్టుకొని రోదనము చేయువారు. వీరిని చూచిన జాలివేయునుకదా ! నీవు వీరుడవు. కాన అట్టి దీనత్వమునకు పాలుపడరాదు. చక్కగ ఆలోచించుకొని, బుద్ధియోగము నాశ్రయించి కర్మలు చేయుము. నీవు నాకు ఇష్టుడవు, సఖుడవు, ప్రియభక్తుడవునుకదా ! నీవు అట్టి దీనాతి దీనస్థితికి పోవుచో, చూచిచూచి సహించగలనా ! ఊరకొన

గలనా ? కాబట్టి బుద్ధియోగము నాశ్రయించి నిష్కామముగ కర్మలు చేయుటను గురించి మాటిమాటికిని చెప్పుచున్నాను. నీవు కర్మల నాచరించు సమయమున ఈ బుద్ధియోగమును బాగుగ ఆశ్రయించి యుండుము. నడచునప్పుడు, తిరుగుచున్నప్పుడు, కూర్చున్నప్పుడు, నిలుచున్నప్పుడు, నిద్దురపోవునప్పుడు, మేలుకొనినప్పుడు, ప్రతిక్షణమును ప్రతి చిన్నపని చేయునప్పుడును నిరంతరముగ ఈ సమత్వబుద్ధిని ఆశ్రయించియే యుండుము. ఇదియే పరమకల్యాణ పదవికి సుగమము, సులభము, నిరపాయము, నిశ్చితమునైన ఉపాయము. (ఇక్కడ బుద్ధియోగముతో కూడిన కర్మలకంటె ఇతరమైన కర్మలు అన్నప్పుడు నిషిద్ధకర్మలు అని అర్థము తీయరాదు. నిషిద్ధకర్మలు ఎప్పుడును త్యాజ్యములే. ఏ కర్మలు నిష్కామముగ చేయుటచే పరమాత్మ ప్రాప్తికి సాధనములగుచున్నవో, ఆ కర్మలనే కామ్యముతో చేసి ఆ మహాఫలము నుండి వంచింపబడి అల్పాత్యల్పమైన ఫలములను మాత్రము పొందు వారిని గురించియే ఇచ్చట చెప్పబడినది. నిషిద్ధ కర్మలుచేసి తమకును లోకమునకును కూడ ప్రమాదకరులైన వారిని కృపణులు అనరాదు, దుష్టులు అనవలెను).

"యోవా ఏత దక్షరం గార్గ్యవిదిత్వా
స్మాల్లోకా త్ప్రైతి సకృపణః"

"హేగార్గీ ! ఎవడు పరబ్రహ్మమును పొందకయే ఈ లోకమునుండి పోవుచున్నడో వాడు కృపణుడు."

(బృహ ఉ॥ 3-౮-౧౦)

శ్లో॥ బుద్ధి యుక్తో జహాతీహ
ఉభే సుకృత దుష్కృతే।
తస్మా ద్యోగాయ యుజ్యస్వ
యోగః కర్మసు కౌశలం॥ ౫౦

ప. వి :— బుద్ధియుక్తః, జహాతి, ఇహ, ఉభే, సుకృతదుష్కృతే, తస్మాత్, యోగాయ, యుజ్యస్వ, యోగః, కర్మసు, కౌశలం.

టీక :—

బుద్ధి యుక్తః = (సుఖదుఃఖాదులయందు) సమబుద్ధి కలవాడు,

ఉభే, సుకృత దుష్కృతే = (పుణ్యము, పాపమువలెనే జనన మరణాదులు గలుగ జేయును గాన, సామాన్యులు పాపఫలము నెట్లు అపేక్షింపరో, అట్లే జ్ఞానులు పుణ్యఫలమునుగూడ నపేక్షింపరు. అట్టి) పుణ్య పాపములనెడి రెంటిని,

ఇహ = ఈ లోకమునందు (ఈ జన్మమందు),

జహాతి = త్యజించుచున్నాడు,

తస్మాత్ = ఆ కారణము వలన,

యోగాయ = (సమబుద్ధి) యోగముకొరకు (నిష్కామ
కర్మయోగము కొరకు),
యుజ్యస్వ = సిద్ధపడుము,
కర్మసు = తన వర్ణాశ్రమ విహితములైన సత్కర్మల
యందు,
కౌశలం = బంధక స్వభావముగల కామ్యకర్మలనుండి
సమత్వ బుద్ధిచే మనస్సును మండలించు
కొను నేర్పు,
యోగః (ఇతి = యోగమని,
(ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నది.)

తా. బుద్ధి యుక్తుడైన మానవుడు- అనగా వివేకముతో నిష్కామముగ కర్మలు చేయువాడు-పుణ్యపాపముల రెంటిని ఇక్కడనే వదలిపెట్టుచున్నాడు. అనగా అవి వానిని బంధించలేవు. కనుక నీవు ఇట్టి కర్మయోగమునకే ప్రయత్నించుము. యోగమనగా కర్మాచరణమునందు చూపు నేర్పే.

అమృతవాహిని:-

బుద్ధి యోగముతో కూడుకొని కర్మలు చేయువాడు అనాది కాలమునుండియు, అనగా అనేక జన్మాంతరముల నుండియును, ఈ జన్మములోను, చేయబడి, సంచితముగ నిలువ చేయబడియున్న అనేకములైన పుణ్యాపాపములను ఈ లోకముననే విడిచిపెట్టుచున్నాడు. అనగా ఈ జన్మలోనే సమస్త కర్మబంధనముల నుండియును ముక్తుడగుచున్నాడు. ఆతనికి ఈ కర్మఫలములతో ఎట్టి సంబంధమును ఉండదు.

ఆతని కర్మలు పునర్జన్మను కలిగించలేవు. (అ. ౪-౩౭ శ్లో. వ్యాఖ్యానమున చూడుడు) సమత్వ బుద్ధితో కూడి కర్మలు చేయు కర్మయోగి జీవన్ముక్తుడగుచున్నాడు. కనుక నీవుకూడ అట్లే కర్మలు చేయుము. కర్మలు యథార్థముగ బంధనము నకుగాని ముక్తికిగాని హేతువులుకావు. మానవుడు తన తెలివితక్కువచేత కర్మలను బంధన హేతువులుగ సిద్ధము చేసికొనుచున్నాడు. తెలివిగలవాడు ఇప్పుడు చేయుకర్మలు బంధన హేతువులు కాకుండ చేసికొని, అంతమాత్రముతో ఆగక ఈ కర్మలను సమత్వబుద్ధి యోగముతో గూడుకొని చేయుటచేత బంధనమునకు హేతువులైన వెనుకటి జన్మాంత రములోని పుణ్యపాపరూపములగు కర్మలనుండికూడ విముక్తు డగుచున్నాడు. కనుక బంధన విముక్తికి హేతువు కర్మలు చేయుటయందలి సమత్వబుద్ధియను కౌశలమే. దానినే యోగమందురు. ముండకోపనిషత్తులో కూడ-

"తదా విద్వాన్ పుణ్యపాపే విధూయ" (౩-౧-౩)

విద్వాన్ (బుద్ధిశాలి) పుణ్య పాపముల-రెంటిని వదలిను అని చెప్పబడియున్నది.

అవతారిక :-

పుణ్య పాపములను ఇక్కడనే వదలి ఏమగుచు న్నాడు అనుదానికి సమాధానము ఈ శ్లోకము ఇచ్చు చున్నది.

శ్లో॥ కర్మజం బుద్ధియుక్తాహి
ఫలం త్యక్త్వా మనీషిణః ।
జన్మ బంధ వినిర్ముక్తాః
పదం గచ్ఛంత్యనామయం ॥ ౫౧

ప. వి :—కర్మజం, బుద్ధియుక్తాః, హి, ఫలం, త్యక్త్వా, మనీషిణః, జన్మబంధ వినిర్ముక్తాః, పదం, గచ్ఛన్తి, అనామయం,

టీక :—

బుద్ధియుక్తాః = సుఖదుఃఖములయందు సమత్వ బుద్ధిగల,
మనీషిణః = మహాత్ములు,
కర్మజం = కర్మమువలన బుట్టిన,
ఫలం = ఫలమును,
త్యక్త్వా = విడిచి,
జన్మబంధ వినిర్ముక్తాః = జన్మమనెడి బంధమువలన విడువబడినవారై
అనామయం = పునరావృత్తి రహితమైన పరమపదమును,
గచ్ఛంతిహి = పొందుచున్నారుగదా !

తా. బుద్ధియోగముతోకూడి కర్మలు చేయువారు కర్మలచేత కలుగు ఫలములను వదలి జన్మబంధమునుండి ముక్తులై నిరామయము, నిర్వికారమునైన పరమపదమును పొందుచున్నారు.

అమృతవాహిని :—

అర్జునా! కర్మ బంధనమును గలుగజేయునది అయి నప్పటికిని, అది బుద్ధియోగముతో కూడి కర్మలు చేయునట్టి మనీషావంతులను బంధించలేదు. అట్టి మనీషావంతులు జన్మ బంధమునుండి పూర్ణముగ విముక్తులై నిరామయమైన మోక్షమును పొందుచున్నారు.

రాగద్వేషాది క్లేశములుగాని, శుభాశుభ కర్మములు గాని, హర్షశోకాది వికారములుగాని ఎటువైపు దృష్టి మర ల్పుటకైనను వీలులేదో అట్టి నిత్యమైన పదమును అనామయ పదమందురు.

'మనీషిణః' అనుటచేత మోక్షద్వారమైన, అమూల్య మైన మనుష్యశరీరమును పొందికూడ ఎవరు ఈ జీవితమును తుచ్ఛభోగములకే ఉపయోగించుకొని చెడుచున్నారో, వారు బుద్ధిమంతు లెట్లగుదురని భావము.

అవతారిక :—

అయినచో అనామయమైన ఈ పరమపదప్రాప్తి నాకెప్పుడు లభించును అని అర్జునునకు సందేహము కలుగ వచ్చును. దానికి సమాధాన మీ శ్లోకములో చెప్పబడు చున్నది-

శ్లో॥ యదా తే మోహకలిలం
బుద్ధి ర్వ్యతితరిష్యతి ।
తదా గంతాసి నిర్వేదం
శ్రోతవ్యస్య శ్రుతస్యచ ॥ 2-52

ప. వి :— యదా, తే, మోహకలిలం, బుద్ధిః, వ్యతితరిష్యతి, తదా, గన్తాసి, నిర్వేదం, శ్రోతవ్యస్య, శ్రుతస్య, చ.

టీక :—

యదా = ఎప్పుడు,
తే = నీయొక్క,
బుద్ధిః = బుద్ధి,
మోహకలిలం = అజ్ఞానరూపమైన కలతను,
వ్యతితరిష్యతి = దాటునో,
తదా = అప్పుడు,
శ్రుతస్య = ఇహలోక పరలోక సంబంధమైన భోగైశ్వర్యాదులను గురించి ఇది వరకు వినినవాటి యందును,
శ్రోతవ్యస్య చ = ఇక వినబోవు వాటియందును కూడ,
నిర్వేదం = వైరాగ్యమును,
గన్తాసి = పొందగలవు

తా. ఈ విధముగ నీవు ఆచరించుచుండగ ఎప్పుడు నీబుద్ధి మోహరూపమైన కలతను లేక మోహముచే కలిగిన కలతలను దాటునో,

(మోహము నశించునో) అప్పుడు నీ విదివరకు విన్నవియును ఇకముందు వినబోవునవియునగు ఇహలోక పరలోక సంబంధములగు సమస్త భోగములయందును వైరాగ్యమును పొందగలవు.

అమృతవాహిని :—

అర్జునా! నీకు ఆ పరమపదరూపమైన భగవత్ప్రాప్తి లభించవలెనన్నచో నీకు పట్టుకొనిన ఈ మోహకలిలము వదలిపోవలయును. ఈ బంధువులు మిత్రులు మొదలగువారియందు అజ్ఞానజనితమైన మమకారము, స్నేహము, ఈ ప్రాపంచిక భోగములందు కాంక్ష మొదలగు మోహరూపమైన కశ్మలము వదలిపోవలయును. అదియే-అనగా ఆ కశ్మలమే నిన్ను ధర్మసమ్మూఢచేతస్కునిగ, కర్తవ్యాకర్తవ్య నిర్ణయము చేసికొనలేని వానినిగ చేయుచున్నది. కాని ఈ మోహరూపమైన కశ్మలము నీకు సహజమైనదికాదు. ఆగంతుకము. కనుక దాటుటకు అవకాశము కలదు. నీవు ఈ నిష్కామకర్మయోగము సక్రమవిధానముగ శ్రద్ధతో ఆచరణలో పెట్టుకొనుచు రాగారాగా నీ పీ మోహరూపమైన కశ్మలమును దాటగలుగుదువు. అప్పుడు నీకు ఇహలోక పరలోక సంబంధమైన ప్రతివిషయమునను వైరాగ్యము కలుగగలదు. అంతవరకును ఈ గందరగోళము తప్పదు. నీవు మహాత్ముల సాంగత్యముచేసి నిత్యానిత్యములను కర్తవ్యాకర్తవ్యములను నిర్ణయించుకొనతగిన వివేకమును సంపాదించుకొని, మమకారము,

అహంకారము, ఆసక్తి, కోరిక, కర్తృత్వాభిమానము మొదలగు వాటిని త్యజించి, మత్పరాయణుడవు - భగవత్పరాయణుడవు- కమ్ము. నిష్కామభావముతో మత్పరాయణుడవై కర్మలు చేయుచుండుటచేత ఆవరణమను దోషము నశించును. అట్లు ఆవరణాదోషము నశించుటచేతనే బుద్ధియందు కలిగిన ఈ మోహకలిలమును దాటగలవు.

(ఆవరణ దోషమనిననేమో మూడవ అధ్యాయములో ముప్పది ఎనిమిదవ శ్లోకముయొక్క వ్యాఖ్యానమున చూడ నగును.)

శ్లో॥ శ్రుతివిప్రతిపన్నా తే
యదా స్థాస్యతి నిశ్చలా ।
సమాధా వచలా బుద్ధి
స్తదా యోగ మవాప్స్యసి ॥ ౫౩

ప. వి :— శ్రుతివిప్రతిపన్నా, తే, యదా, స్థాస్యతి, నిశ్చలా, సమాధౌ, అచలా, బుద్ధిః, తదా, యోగం, అవాప్స్యసి.

టీక :—

శ్రుతివి ప్రతిపన్నా = అనేకము వినుటచేత చలించినట్టి,
తే = నీయొక్క,
బుద్ధిః = మతి (అంతఃకరణము)

యదా = ఎప్పుడు,
సమాధౌ = భగవద్ధ్యానమందు,
నిశ్చలా = స్థిరమైనదై,
అచలా = చలించనిదై,
స్థాస్యతి = నిలుచునో,
తదా = అప్పుడు,
యోగం = భగవత్ప్రాప్తి రూపమైన యోగమును,
అవాప్స్యసి = పొందగలవు.

తా. అనేక విధములైన మాటలు వినుటచేత చలించినట్టి నీబుద్ధి ఎడతెగని భగవద్ధ్యానమందు ఎప్పుడు స్థిరమై నిలుచునో, అప్పుడు భగవత్ప్రాప్తి రూపమైన యోగమును పొందగలవు.

అమృతవాహిని :-

అర్జునా ! ఇంతవరకును నీవు ఈ లోకము యొక్కయు పరలోకముల యొక్కయు భోగములను ఐశ్వర్యములను వైభవములను గురించి అనేకములుగ వినియున్నావు. దీనిచేత నీబుద్ధిలో విక్షేపదోషము కలిగినది. దానితో బుద్ధి ఒక్క క్షణముకూడ స్థిరములేనిదిగ మారిపోయినది. ఏ విషయమును గురించియును స్థిమితముగ ఆలోచించలేదు. ఇప్పుడు ఒక విషయమును కోరినచో ఇంకొక క్షణమునకు మరొకదానిని కోరును. ఒక విషయము ఇప్పుడు మంచిదిగ తోచినచో ఆ విషయమే మరుక్షణమునకే చెడ్డదిగ తోచును. ఇటువంటి

శ్రుతివిప్రతిపన్నబుద్ధి ధర్మాధర్మములను కర్తవ్యాకర్తవ్యములను నిర్ణయించలేక మోహమనెడి గుండమున బడి అవశమై తిరుగుచుండును. ఇట్టి బుద్ధిని పరమాత్మధ్యానమునందు స్థితినిపొంది నిశ్చలముగ నిలుచునట్లు చేయవలయును. దానికి ఉపాయము, భగవంతుని గుణలీలావైభవములను గురించియును, ఆయనయొక్క దివ్యమైన జన్మలను దివ్యమైన కర్మలను గురించియును చక్కగ వినుము; విని భగవత్పరాయణుడవుకమ్ము. అప్పుడు ఆ బుద్ధి పరమాత్మధ్యానములో నిలుపుటకు స్వాధీనమగును. ఈ వినుట కేవలము భగవదనుభవముగల మహాత్ములవద్దకే పోయి వినుము. లేనియెడల ఎవరి అభిప్రాయముల ప్రకారమువారు చెప్పి, పరస్పరవిరుద్ధములను వినుటచేత నీబుద్ధి మిక్కిలిగ చలించునట్లు చేయగలరు. జాగ్రత్తవహించి భగవదనుభవపరులైన జ్ఞానులు, తత్త్వదర్శులు అయిన మహాత్ముల చెంతకేగి త్రికరణములచేతను శరణాగతుడవై శ్రవణముచేయుము. అప్పుడు నీబుద్ధి చక్కని బాటలోనికి రాగలదు. ఆబుద్ధి పరమాత్మ ధ్యానములో స్థిరముగ అచలముగనిలిచి ఉండిపోవును.

ఆస్థితిలో నీకు భగవత్ప్రాప్తి రూపమైన యోగము లభించును. అనగా భగవంతునితో నిత్యమైన పూర్ణమైన సంయోగము లభించును. ఇదియే సాధకునియొక్క పరమ గమ్యము. ఇకపైన తెలిసికొనవలసినదియును పొందవలసినది

యును ఏమియుఉండదు. అప్పుడు బుద్ధిలో మలవిక్షేపావరణ ములను మూడుదోషములును వాసనలతోకూడ నశించును. భగవంతునియందు నీబుద్ధి స్థిరముగ నిలిచిపోవును.

(ఈ మూడుదోషములను గురించి మూడవ అధ్యాయ ములోని ముప్పది యెనిమిదవశ్లోకము యొక్క వ్యాఖ్యాన ములో చూడుడు.)

అవతారిక :—

భగవంతుని పూర్ణముగ అనుభవించు స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములు వినగోరి అర్జునుడు ప్రశ్నించుచున్నాడు.

అర్జున ఉవాచ :—

శ్లో॥ స్థితప్రజ్ఞస్య కా భాషా ?
సమాధిస్థస్య కేశవ !
స్థితధీః కిం ప్రభాషేత ?
కిమాసీత వ్రజేత కిమ్ ? ॥౫౪॥

ప. వి :—స్థితప్రజ్ఞస్య, కా, భాషా, సమాధిస్థస్య, కేశవ, స్థితధీః, కిం, ప్రభాషేత, కిం, అసీత, వ్రజేత, కిం.

టీక :—

కేశవ ! ఓ కృష్ణా !
సమాధిస్థస్య = భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన యోగము నందే స్థిరముగనిలిచిన,

స్థితప్రజ్ఞస్య = స్థితప్రజ్ఞునియొక్క,
భాషాకా ? = మాట్లాడుట ఎట్లుండును ?
స్థితధీః = స్థితప్రజ్ఞుడు,
ప్రభాషేత కిం = ఎట్లు మాట్లాడును ?
కిం ఆసీత ? = ఎట్లుకూర్చుండును ?
కిం వ్రజేత ? ఎట్లు చరించును ?

తా. అర్జునుడడుగుచున్నాడు : కేశవా ! ఆ విధమున భగవత్ప్రాప్తిరూపమైన యోగమునందే స్థిరముగనిలిచిన బుద్ధిగల స్థితప్రజ్ఞుని యొక్క లక్షణములేమి ? ఎట్లు మాట్లాడును ? ఎట్లు కూర్చుండును ? ఎట్లు నడచును ?

అ మృ త వా హి ని :—

ఈ శ్లోకములో అర్జునుడు కృష్ణపరమాత్మను, 'కేశవా!' అని సంబోధించుచున్నాడు. కేశవుడవుకృష్ణా నీవు, కనుక నీవే నా ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము ఉన్నదున్నట్లు చెప్పగలవు. ఇంకెవరును చెప్పలేరు అని భావము.

కేశవ = (1) కశ్చ ఈశశ్చ యద్వశేన వర్తంతః సః కేశవః అనగా. క = బ్రహ్మ, ఈశ = శివుడు, ఈ ఇద్దరును ఎవరివశమున నుందురో, వాడు కేశవుడు.

(2) కేశివధాద్వా కేశవః = "యస్మాత్త్వయైవదుష్టాత్మా హతః కేశీ జనార్దనః, తస్మాత్కేశవనామ్నాత్వం లోకేజ్ఞేయో భవిష్యసి" (ఇతి విష్ణుపురాణే)

అనగా 'నీవు దుష్టుడైన కేశి అను రాక్షసుని సంహరించుటచేత 'కేశవుడు' అనుపేరుతో లోకమందు ప్రసిద్ధుడవు కాగలవు.'

'నీవు పరబ్రహ్మవు మహాప్రభో! నీవే నా ఈ ప్రశ్నకు సమాధానము చెప్పి నా చిత్తమునకు శాంతి చేకూర్చగలవుగాని, ఇతరులవలన కాదు అని భావము.

స్థితప్రజ్ఞుడు, సమాధిస్థుడు అని రెండు విశేషణములు కలవు. పరమాత్మయందు పూర్తిగ అచలముగ స్థిరముగ మనస్సు స్థాపనచేసి పరిపూర్ణపరమాత్మానుభవముకలిగినవారు అనెడి భావమును తెలుపుటకై ఈరెండువిశేషణములు ప్రయోగింపబడినవి. అటువంటిమహాత్ములకు ఈ చెప్పబోవు లక్షణములు సహజములు. సాధకునకు ప్రయత్నించి సంపాదించుకొనవలసినవి.

అర్జునుడడుగుచున్నాడు :- కేశవా! పరిపూర్ణ పరబ్రహ్మానుభవముగల మహాత్ముని లక్షణములెట్లుండును? ఎట్లు మాట్లాడును? ఎట్లు కూర్చొనును? ఎట్లు నడచును?

ఈ శ్లోకములో "కాభాషా" అనునప్పుడు, భాష అనగా అర్థము లక్షణము అనియే గ్రహించవలయును, 'వాక్కు'

అని అర్థము చెప్పినయెడల 'కిం ప్రభాషేత ?' అని ప్రయోగింప బడియేయున్నది. కనుక, 'భాషా' పదమును "భాష్యతే కథ్యతే అనయా ఇతిభాషా' అనగా 'దేనిచేత వస్తువుయొక్క స్వరూపము చెప్పబడుచున్నదో ఆ లక్షణమునకు భాష అనిపేరు.'

అవతారిక :—

అర్జునుడడిగిన నాలుగుప్రశ్నలకును కృష్ణపరమాత్మ పదునెనిమిది శ్లోకములలో సమాధానము చెప్పుచు ఈఅధ్యాయము పూర్తిచేయుచున్నాడు.

శ్రీభగవానువాచ :—

శ్లో॥ ప్రజహాతి యదా కామాన్
సర్వాన్ పార్థ! మనోగతాన్ ।
ఆత్మన్యే వాత్మనా తుష్ట
స్థితప్రజ్ఞ స్తదోచ్యతే॥ ౫౫

ప. వి :–ప్రజహాతి, యదా, కామాన్, సర్వాన్, పార్థ, మనోగతాన్, ఆత్మన్యేవ, ఆత్మనా, తుష్టః. స్థితప్రజ్ఞః. తదా. ఉచ్యతే.

టీక :—

ప్రార్థ ! = ఓ అర్జునా !
యదా = ఎప్పుడు.

మనోగతాన్ = మనస్సునందుండెడి,
సర్వాన్ = సమస్తమైన,
కామాన్ = కోరికలను,
ప్రజహాతి = విడుచుచున్నాడో,
ఆత్మనా = (తనచేత) ఆత్మచేత
ఆత్మన్యేవ = పరమాత్మయందే
తుష్టః = ఆనందముగలవాడై
(భవతి = అగునో)
తదా = అప్పుడు
స్థితప్రజ్ఞః ఉచ్యతే = (వాడు) స్థితప్రజ్ఞుడనబడు చున్నాడు.

తా. ఓ అర్జునా! ఎప్పుడు మనోగతములైన సర్వకాంక్షలను పూర్తిగ వదలిపేయుచున్నాడో, పరమాత్మయందే ఆనందించుచున్నాడో, అప్పుడు 'స్థితప్రజ్ఞుడు' అని చెప్పబడుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

అర్జునా! ఇహలోక పరలోక సంబంధమైన ఏ పదార్థములును, భోగములును లభించినప్పుడుగాని, నశించినప్పుడు గాని, పొంగుట, క్రుంగుట లేక, ఏవిధములైన కాంక్షలు ఎంత మాత్రమును అంతఃకరణమునందు కలుగకుండ నుండుస్థితి ఎప్పుడు కలుగునో, కాంక్షలేకాదు వాటి వాసనలుకూడ ఉండవో- అంతమాత్రముతో చాలదు; సర్వకాల సర్వావస్థల

యందును ఒక్క పరమాత్మయందే ఆనందించుచుండునో అట్టి మహాత్ముడు స్థితప్రజ్ఞుడు.

మనస్సులో కామములున్నంతకాలము ఆ మనస్సు పరమాత్మయందు స్థిరముగ నిలువదు. కాని ఆ కామములను మనకు శక్తికలుగువరకు త్రోసివేయుచు, మనసు పరమాత్మ యందు స్థిరముగ నిలువకపోయినను కొంచెము కొంచెముగ నిలుపుచున్న యెడల పరమాత్మయందు నిలిచినకొలదిని మనస్సు లోని కామములు దూరమగుచుండును. అదివరకటి కంటె కామ ములు కొంచెము తగ్గిన చిత్తమును పరమాత్మయందు నిలు పుట మరల కొంచెము సులభము. ఇట్లే శక్తియున్నంత వరకు మనస్సును పరమాత్మయందు నిలుపుటకు ప్రయత్నించు చున్నచో నెమ్మదినెమ్మదిగ, మనస్సులోని కామములన్నియును పూర్తిగ నశించును. అప్పుడు ఆ మనస్సు పరమాత్మయందు అచలముగ, స్థిరముగ నిలువగలదు. కామముయొక్క వాస నలు ఎంతకొద్దిగ ఉన్నను మనస్సు స్థిరముగ నిలువదు. కనుక స్థితప్రజ్ఞుని లక్షణములలో మొట్టమొదటిది 'సర్వాన్ కామాన్ ప్రజహాతి' మనస్సులోగల సర్వకామములను పూర్తిగ విడు చుటగా చెప్పబడినది.

పరమాత్మానుభవము శరీరగతముగాని, ఇంద్రియ గతముగాని, మనోగతముగాని, బుద్ధిగతముగాని కాదు; ఆత్మ గతము. శరీరము, ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధి ఎవరికి పూర్తిగ వశపడి స్వాధీనములో ఉండునో వాడుమాత్రమే

పరమాత్మానుభవములో మునుగగలడు. ఎవనిని ఈ శరీరేంద్రియమనోబుద్ధులు కలతబెట్టునవిగ ఉండునో వానికి పరమాత్మానుభవము కుం దేటికొమ్ము. పరమాత్మానుభవమునకు ముందే శరీరేంద్రియమనోబుద్ధులు మేలిమిబంగారమువలె పరిశుద్ధములై యుండునుగనుక అట్టివాడు పరమాత్మానుభవములో ఉండును. అనగా ఆత్మ పరమాత్మలో లీనమై యుండును. అట్టివాని శరీరము ప్రారబ్ధకర్మ చేత ఇంకను ఈ లోకములో ఉన్నయెడల అట్టివాని శరీరేంద్రియమనో బుద్ధులద్వారా కర్మలు జరుగుచున్నను ఆ కర్మలు వానిని బంధించలేవు. బంధించలేక పోవుటయేకాక లోకకళ్యాణమునకు హేతువులగును. 'ఆత్మన్యేవాత్మనాతుష్టః' అనుటలో భావమిది.

ఈ స్థితికలిగినసమయమున వానిని 'స్థితప్రజ్ఞుడు' అనుచున్నాడు గీతాచార్యుడు.

ప్రశ్న : 'ఆత్మన్యే వాత్మనా తుష్టః' అనగా 'ఆత్మచేత ఆత్మయందే సంతోషించువాడు' అని అర్థముగదా ! దీనిని బట్టిచూచినచో 'ఆత్మవేరు, పరమాత్మవేరు, ఎప్పటికైనను ఈ జీవుడు పరమాత్మను పొందినప్పుడే, ఆనందమనుభవించగలడు' అను వాదము ఖండింప బడుటలేదా ?

సమా : లేదు. ఇంతమాత్రముచేత పరమాత్మ వేరుగా లేదని అర్థము తీయరాదు. ఆత్మ ఆత్మయందు సంతోషించును.

అనగా తాను ఆత్మయందే సంతోషించును. ఈ ప్రాపంచిక విషయముల యందుకాదు. అయితే తాననగా ఎవరో ముందుగ తెలిసికోవలయును. 'తాను' అనగా ఆత్మ. ఆత్మకు ఆత్మ పరమాత్మ. ఆత్మ తన ఆత్మయందుఁ అనగా తనకు ఆత్మయైన పరమాత్మయందు సంతోషించును అని అర్థము చెప్పవలయునేగాని పరమాత్మనువదలి కేవలము తనయందే ఆనందించును అని చెప్పరాదు.

శ్లో॥ దుఃఖే ష్వనుద్విగ్నమనా
స్సుఖేషు విగతస్పృహః ।
వీతరాగ భయక్రోధ
స్థ్సితధీ ర్ముని రుచ్యతే ॥ ౫౬

ప. వి. :—దుఃఖేషు, అనుద్విగ్నమనాః, సుఖేషు, విగతస్పృహః, వీతరాగభయక్రోధః, స్థితధీః, మునిః, ఉచ్యతే.

టీక :—

దుఃఖేషు = దుఃఖములయందు,
అనుద్విగ్నమనాః = ఎవనిచిత్తము కంపింపదో,
సుఖేషు = సుఖములయందు,
విగతస్పృహః = (ఎవడు) కాంక్ష లేనివాడో,
వీతరాగభయక్రోధః = ఆసక్తి, భయము, క్రోధము, పూర్తిగ నశించిపోయినవాడో,

మునిః = (అట్టి) ముని,
స్థితధీః = స్థితప్రజ్ఞుడు అని,
ఉచ్యతే = చెప్పబడుచున్నాడు.

తా. దుఃఖములు ప్రాప్తించినప్పటికిని ఎవని మనస్సు ఉద్రిక్తతను పొందదో అట్లే సుఖములయందుకూడ ఎవనికి స్పృహలేదో, ఎవనికి ఆసక్తి, భయము, క్రోధము పూర్తిగ నశించి పోయినవో అట్టి ముని స్థితప్రజ్ఞు డనబడు చున్నాడు.

అమృతవాహిని :-

అర్జునా ! స్థితప్రజ్ఞుడెటులుండునో ఇంకను చెప్పెదను వినుము. దుఃఖములమీద దుఃఖములు కలుగుచున్నప్పటికిని, స్థితప్రజ్ఞుని మనస్సులో ఈ షణ్మాత్రమైనను వికారము కలుగదు. ఇంక ఉద్రిక్తత విషయము చెప్పవలయునా ! సాధారణముగ ప్రపంచములో సామాన్య మానవులు ప్రతి చిన్న విషయమునకును ఉద్రిక్తతను చెందుచుందురు.

ఎప్పుడైనను ఏకారణముచేనైనను ఒకనికి ఒక వేయి రూపాయలు చేతికి చిక్కినయెడల ఇక ఆ ఆనందములో సర్వమును మరచిపోవుట చూచుచున్నాముగదా ! ఆ ఆనందములో ఇటునటు పరుగెత్తుటలో గోడగాని గుమ్మముగాని నెత్తికో ముఖమునకో తగిలి నెత్తురుకారుచున్నను ఆతనికి తెలియదే! 'అయ్యో ! నెత్తురు కారుచున్నదేమి' అని ఎవ

రైనను చెప్పినను దానిని లక్ష్యము చేయక ఏమియును లేదు అని, చేతితో రక్తమును తుడుచుకొనుటకుగూడ అవకాశము లేక ఆనందపడుచుండునే! తుచ్ఛమైన ప్రాపంచికానందములో కూడ అల్పమైన ఈ ఆనందమునకే వానికి ఈ కష్టము దుఃఖము తెలియుటలేదే!

ఇక ఏ జమీందారో ఏ అధికారియో "నీవు సాయంకాలము ఆరుగంటలకు రావలసినది, పదిఎకరములభూమి నీకు బహుమతి చేయదలచినాము" అని కాగితము పంపిన ఇక చూడవలె ఆ గంతులు! ఆ ఆనందము ముందు "ఇదిగో! ఈ కొంచెము ఫలాహారము చేసి పో నాయనా!" అని తల్లి చెప్పుచున్నను ఆ ఫలాహారము మీదగాని ఆ తల్లి మాట మీదగాని మనసుండునా? అది వరకు ఏ స్నేహితులు కనుపించక పోయిన, ఏ దేహబంధువులు పలుకరింపక పోయిన తాను బ్రతుక లేననుకొనుచుండువాడో వారేవచ్చి మధ్యలో పలుకరించినను పలుకునా! అసలు పలుకరించినట్లు ఆ హడావుడిలో తెలియునా?

అకస్మాత్తుగ, ఏ లాటరీలోనో ఒక్కసారిగా ఏ లక్ష రూపాయలో రాగా ఆ ఆనందము తట్టుకొనలేక ప్రాణములు పోయినవారు కూడ కలరు.

ఇక దుఃఖముల విషయములో చూచిన, ఏ చిన్న కష్టమునకు నష్టమునకుగూడ తట్టుకొనలేక గోలచేయుచుందురు,

ఇంటిలో ఏ చంటిబిడ్డకైనను కొంచెము తలకాయ నొప్పి వచ్చిన ఆ వైద్యునివద్దకు ఈ వైద్యునివద్దకు పరుగులు పెట్టు చుందురు. తమకు రావలసిన బాకీ ఒక్కరూపాయవద్ద ఎదుటి వారితో పోట్లాడి, చివరకు కొట్లాటవరకుపోయి, కోర్టుచుట్టు తిరిగి, చాలా బాధలు పడుదురు. ఆ బాధలన్నియును ఆ ధనమునిూద కాంక్ష చేత వారికి బాధలుగా కనుపించవు.

ఇట్లు తుచ్ఛమైన అల్పమైన ఈ ప్రాపంచిక విషయములవలన సుఖదుఃఖములలో మునిగినవారే శారీరక మానసిక సుఖదుఃఖములను లెక్కచేయక తిరిగెదరే ! ఇక సకలకల్యాణ గుణ పరిపూర్ణుడైన, కేవలము దయాసింధువైన ఆ సచ్చిదానంద ఘనపరబ్రహ్మసాగరములో మునిగి తేలుచు ఈదులాడు వానికి ఈ ప్రాపంచికకష్టములు, దుఃఖములు హిమాలయము లంతటివైనను చిత్తమును ఈ వఱ్ఱమాత్రమైనను కలత చెందించ గలవా ? అసలు అవి కష్టములుగ దుఃఖములుగ గోచరించునా? "దుఃఖే ష్వనుద్విగ్నమనా స్సుఖేషు విగతస్పృహాః" అనగా ఇదియే భావము.

"వీతరాగభయక్రోధః" అనగా స్థితప్రజ్ఞునకు రాగము, భయము, క్రోధము పూర్తిగ నశించి పోవును అని భావము. సూర్యోదయమగు నప్పటికి అంధకారమెట్లు నశించిపోవునో, అట్లే మనపై భగవత్కరుణ ప్రసరించు నప్పటికి చిత్తములో రాగము, భయము, క్రోధము నశించి పోవును.

ఎవని చిత్తములో దుఃఖములయందు ద్వేషము సుఖములయందు రాగముకలదో, వానికి మాత్రమే దుఃఖములు కలుగునేమో యని భయము. సుఖములు పోవునేమో యను భయము సర్వకాలములయందును వెంటాడుచుండును. దుఃఖనివారణ విషయములో సహాయము చేసినవారియందును సుఖప్రాప్తి విషయములో తోడ్పడిన వాని విషయమునను రాగము కలుగుచుండును. ఎవడు తన దుఃఖములకు కారణమైనాడో, తన సుఖమునకు ప్రతిబంధకమైనాడో, వానియందు ద్వేషము క్రోధము కలుగుచుండును. కాని కేవలము ఆ సచ్చిదానంద ఘనపరబ్రహ్మ సాగరములో మునిగియుండు వానికి, ఈ ప్రాపంచిక సంబంధమైన దుఃఖములయందును సుఖములయందును స్పృహ ఎట్లుండును ? ఇక వానికి రాగము, భయము, క్రోధము ఎవనియందు కలుగవలయును ? ఎందుకు కలుగవలయును ? కలుగనే కలుగవు సరిగదా వాని చిత్తము లోనికి తొంగిచూచుటకైనను వాటికి అధికారము లేదు.

ఇక్కడ 'ముని' అనగా పరమాత్మప్రాప్తికొరకు సాధన చేయువాడు అని అర్థము. 'ముని' ఈ స్థితికి వచ్చినప్పుడు వానిని స్థితప్రజ్ఞుడు అందురు.

శ్లో॥ యస్సర్వత్రానభిస్నేహ
స్తత్తత్ప్రాప్య శుభాశుభం ।
నాభినందతి నద్వేష్టి
తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ ౫౭

ప. వి :— యః, సర్వత్ర, అనభిస్నేహః, తత్, తత్, ప్రాప్య శుభాశుభం, న, అభినందతి, న, ద్వేష్టి, తస్య, ప్రజ్ఞా, ప్రతిష్ఠితా.

టీక :—

యః = ఎవడు
సర్వత్ర = అంతట (తన దేహము మొదలగు సమస్తమందును),
అనభిస్నేహః = అభిమానము లేనివాడో
తత్తత్ శుభాశుభం ప్రాప్య = తనకు ఆయా శుభములు అశుభములు ప్రాప్తించినను,
నాభినందతి = ఆనందించడో,
న ద్వేష్టి = ద్వేషించడో,
తస్య = వానియొక్క,
ప్రజ్ఞా = బుద్ధి,
ప్రతిష్ఠితా = స్థిరమైనది.

తా. ఎవరికి తనదేహము మొదలగు వేటియందును అభిమానము లేదో, ఎట్టిశుభము ప్రాప్తించినను ఎంతటి అశుభము ప్రాప్తించినను ఆనందించుట ద్వేషించుట చేయడో వాడు స్థితప్రజ్ఞుడు.

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునా! సాంసారిక మానవుడు భార్య, పుత్రులు, సోదరులు మొదలగు దేహబంధువులయందు మమకారము,

ఆసక్తి బలముగ కలిగియుండుటచే రాత్రింబవళ్ళు ఆ సంగము లోనే మోహితుడై యుండును. అతని ప్రతిచిన్న పనియందును ప్రతిమాటయందును ఇంద్రియములయొక్క ప్రతిచిన్న చేష్ట యందును మమకారసంబంధమైన మోహము పైకి ఉబుకు చునే యుండును. కాని స్థితప్రజ్ఞునకు ఈ మమకారము, ఆసక్తి మొదలగునవి ఎంతమాత్రమును ఉండవు. ఆతని అంతః కరణములో పరిశుద్ధమైన అప్రాకృత ప్రేమప్రవాహము అవిరళ ముగ ప్రవహించుచుండును. కాబట్టి ఆతనికి తనవారనిగాని పెరవారనిగాని లేక,సమస్త జీవకోటులయందును సమభావమున నిష్కారణ ప్రేమప్రవాహము కట్టలు తెంచుకొని ప్రవహించు చుండును. ఆతనిహృదయములో మమకారమునకును ఆసక్తి కిని సంబంధించిన ప్రేమఉండదు. ఆతని సంభాషణగాని, కర్మలుగాని ఇంద్రియచేష్టగాని, మమకారాది దోష రహితమైన విశుద్ధప్రేమమయములుగ ఉండును. అట్టివానికి శుభాశుభములని రెండు విధములుండవు. కనుక శుభమును అనగా ప్రియమును ప్రేమించుట, అశుభమును అనగా అప్రియ మును ద్వేషించుట అనునది ఆతని అంతఃకరణములో ఉండు టకు వీలులేదు. కనుక వానికి శుభము కలిగినను అశుభము కలిగినను అనగా ప్రియము కలిగినను అప్రియము కలిగినను ఆతడు ఆనందించుటగాని, ద్వేషించుటగాని చేయడు అని సామాన్య మానవదృష్టిలో చెప్పబడినది. జాగ్రత్తగ ఆలో చించి చూచిన ఆసక్తియే రాగద్వేషములకును అనేక అనర్థ

ములకును మూలకారణము. ఆసక్తి బీజముతో కూడ నశించిన స్థితప్రజ్ఞునకు రాగద్వేషములుగాని వికారములుగాని కలుగుట అసంభవము.

అట్టి స్థితప్రజ్ఞునకు ప్రారబ్ధము ప్రకారము ఇంకను ఈ లోకములో దేహము జీవించియున్న యెడల, అట్టివానిని జీవన్ముక్తుడు అందురు. అట్టివాని దేహమునకు ప్రారబ్ధ కర్మవశమున అనుకూల ప్రతికూలములు - ప్రియా ప్రియములు - సంభవించినను, చిత్తములో ఏ మాత్రమును వికారము కలుగదు.

"నాస్థా ధర్మే నవసునిచయే నైవ కామోపభోగే ।
యద్య ద్భవ్యం భవతు భగవన్ పూర్వకర్మాను రూపం ।
ఏ తత్ప్రార్థ్యం మమ బహుమతం జన్మజన్మాంతరేఽపి ।
త్వత్పాదాంభోరుహయుగగతా నిశ్చలా భక్తి రస్తు॥"

అన్న స్థితిలో ఉండును.

యాదవభాగ్యరాశియైన కృష్ణపరమాత్మ పాదారవింద భక్తి రసామృత మహాబ్ధిలో మునుకలు వేయు వానికి ఈ ప్రాపంచిక అనుభవములలో ఇష్టమని అనిష్టమని, ప్రియమని, అప్రియమని, శుభమని అశుభమని, లాభమని, నష్టమని, జయమని అపజయమని ఉండునా ? అసలు తట్టునా? ఏది జరిగినను, వదిలభించినను అన్నియును భగవత్ప్రసాదమని ఆనందముతో స్వీకరించును. ఇక వానికి రాగద్వేషము లెట్లు కలుగును ?

ఎందుకు కలుగును ? ఎవరియందు వేనియందు కలుగును ? సదా సర్వదా సర్వత్ర ఆనందమే అనుభవించుచుండును. అట్టివాడు స్థితప్రజ్ఞుడు.

శ్లో॥ యదా సంహరతే చాయం
కూర్మోఽంగానీవ సర్వశః ।
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్య
స్తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా॥ ౫౮

ప. వి :— యదా, సంహరతే, చ, అయం, కూర్మః, అంగాని. ఇవ. సర్వశః, ఇన్ద్రియాణి, ఇంద్రియార్థేభ్యః, తస్య, ప్రజ్ఞా, ప్రతిష్ఠితా.

టీక :—

కూర్మః = తాబేలు,
అంగాని = తన అవయవములను,
సంహరతే, ఇవ = (లోపలకు) ముడుచుకొనునట్లు,
అయం = ఈతడు,
యదా = ఎప్పుడైతే.
సర్వశః = అన్నివైపులనుండి,
ఇంద్రియాణి = తన ఇంద్రియములను,
ఇంద్రియార్థేభ్యః = ఇంద్రియములయొక్క విషయములనుండి,

సంహరతే = మరలించుకొనుచున్నాడో,
తస్య = వానియొక్క
ప్రజ్ఞా = బుద్ధి
ప్రతిష్ఠితా = స్థిరమగుచున్నది.

తా. తాబేలు తన అవయవములను ఎట్లులోపలకు ముడుచుకొనునో, అదేవిధమున బాహ్య విషయములనుండి ఎవడైతే తన ఇంద్రియములను ఎప్పుడు మరలించుకొనగలుగునో, అప్పుడు వాడుస్థితప్రజ్ఞుడు.

అమృతవాహిని :—

తాబేలు తన అవయవములను లోపలకు ముడుచుకొనగలదు. అదేవిధమున స్థితప్రజ్ఞుడు తన ఇంద్రియములను ఇంద్రియార్థములైన బాహ్య విషయములనుండి మరలించి చిత్తమును పరమాత్మయందే స్థిరముగా నిలుపుకొనును.

తాబేలునకు లోపలకు ముడుచుకొనుటకును, పైకి తెచ్చుకొనుటకును తన అవయవములు ఎంతిగా స్వాధీనములో నుండునో, అట్లే స్థితప్రజ్ఞునకును తన శరీరేంద్రియ మనోబుద్ధులు అత్యంతము స్వాధీనములై యుండును.

ఇచ్చట తాబేలు ఉపమానమునకు కొంతమంది ఇట్లు అర్థము చెప్పుచున్నారు.

"తాబేలు తనకు అవసరమైనపుడు తన అవయవములను పైకి తెచ్చుకొని, అవసరము తీరగనే మరల లోపలకు ముడుచు

కొనునట్లు, స్థితప్రజ్ఞుడు కూడ విషయోపభోగము లనుభవించ వలయునని కాంక్ష జనించినప్పుడు, తన ఇంద్రియములను విషయములవైపునకు త్రిప్పుకొని, పనితీరిన వెంటనే తన ఇంద్రియములను మరల ఉపసంహరించుకొనును."

కాని ఈ అర్థము పొసగదు సరికదా చాల హాస్యాస్పదముగా కూడ నుండును. ఎందుకనగా, లోకములో ప్రతి మానవుడు చేయునది ఇట్లేగదా! ప్రతి మానవుడేమి - ప్రతి జీవియు చేయునదింతియేకదా! ఇక సాధకునకును సామాన్యునకును భేదమేమున్నది? సాధకుడే చేయడన్నచో ఇక స్థితప్రజ్ఞుడు చేయునా? స్థితప్రజ్ఞునకు అసలు విషయములవైపునకు దృష్టి పోవునా? కాంక్షకలుగునా? ఉపమానమును ఏక దేశములోనే తీసికొనవలయునుగాని, అన్ని విధముల పోలిక తీసికొనరాదు. కాబట్టి అట్లు అర్థము చెప్పరాదు.

సామాన్య మానవులకు శరీరేంద్రియ మనోబుద్ధులు స్వాధీనములో ఉండవు. వాటి ఇష్టమువచ్చినట్లు అవి విషయోప భోగములలో తిరుగవలసినదే. వారికి వాటిమీద ఏమియును అధికారముండదు. పోనీ ఏ కారణముచేతనైనను ఇంద్రియములను నిగ్రహించి కూర్చొన్నను, తన మనోరాజ్యములో ఇంద్రియములద్వారా సూక్ష్మ విషయముల భోగించుచునే యుండును. ఇది స్వప్నములో జరుగుచుండుటకలదు. మరి ఇంద్రియ జితుడైనచో జాగ్రదవస్థలోకూడ జరుగు

చుండును. కాబట్టి 'సర్వశః' 'అత్యంతము స్వాధీనములో ఉండును' అని చెప్పబడినది. అనగా మనోరాజ్యములో సూక్ష్మ విషయ భోగములనుండి కూడ ఇంద్రియములు మరలించబడి ఉండును. అప్పుడు అతని బుద్ధి పరమాత్మయందు స్థిరముగ ప్రతిష్ఠింపబడియుండును. అటువంటివానిని స్థితప్రజ్ఞుడు అన వలయును.

శ్లో॥ విషయా వినివర్తన్తే
నిరాహారస్య దేహినః ।
రసవర్జం రసోఽప్యస్య
పరం దృష్ట్వా నివర్తతే ॥ 59

ప. వి ;—విషయాః, వినివర్తన్తే, నిరాహారస్య, దేహినః, రసవర్జం, రసః, అపి, అస్య, పరం, దృష్ట్వా, నివర్తతే.

టీక :—

నిరాహారస్య = ఆహారము తీసికొనని,
దేహినః = పురుషునకు,
రసవర్జం = ఆసక్తి తప్ప,
విషయాః = విషయములు,
వినివర్తన్తే = నివృత్తములగుచున్నవి,
అస్య = ఈ పురుషునకు,

పరం = పరమాత్మను,
దృష్ట్వా = సాక్షాత్కరింప జేసికొనిన మీదటనే,
రసఃఅపి = ఆసక్తికూడ,
నివర్తతే = నివృత్తమగుచున్నది.

తా. ఆహారము లేని పురుషునకు విషయములు మాత్రము నివృత్తము లగుచున్నవి. కాని రసము (ఆసక్తి) మాత్రము నివృత్తి చెందుటలేదు. ఇతనికి పరమాత్మ సాక్షాత్కార మగుటచే, ఈ రసము (ఆసక్తి) కూడ నివర్తించుచున్నది.

అమృతవాహిని :—

అర్జునా! పురుషుడు ఆహారము పుచ్చుకొనకపోవుటచే ఉపవాసాదులచే ఇంద్రియములు విషయానుభవమునకు శక్తి లేనివి అగుచున్నవి. కనుక విషయములు మాత్రము నివర్తించుచున్నవి. కాని ఆ విషయముల యందుండెడి ఆసక్తి మాత్రము నివర్తించదు. అది కేవలము పరమాత్మ సాక్షాత్కారము చేతనే నివర్తించవలయును.

అంతేకాదు. ఇంద్రియములకు విషయములు ఆహారము. కనుక ఇక్కడ ఆహారమనగా 'విషయములు' అని అర్థము చెప్పవలయును. ఇంద్రియములవలన బాహ్యవిషయముల ననుభవించక నిలిపినను, విషయములందలి ఆసక్తిమాత్రము పోవుటలేదు. ఆ ఆసక్తికూడ పోవలయునన్నచో పరమాత్మ

సాక్షాత్కారము కావలయును. పరమాత్మ సాక్షాత్కార మగుటచేతనే ఆసక్తి నివర్తించును. రసమనగా ఆసక్తి. ఆసక్తి నశించనంతకాలము ఇంద్రియవృత్తులు మాత్రము విషయములవైపునకే పరుగులెత్తుచుండును. వృత్తులు కూడ అణగనిది బుద్ధి స్థిరముగ నిలువదు. స్థితప్రజ్ఞునకు రసము కూడ నివర్తించినది. ఆసక్తి నశించినది. కనుక ఇంద్రియవృత్తులు అణగినవి. కారణము వానికి పరమాత్మసాక్షాత్కారమైనది గనుక, ఆ పరబ్రహ్మరసము రుచి దొరకినది గనుక. అతని ఇంద్రియ మనోవృత్తులన్నియును వెనుకచూపు లేక, నిలుకడ అనునది లేక, ఆ సచ్చిదానందఘన పరబ్రహ్మమువైపునకే, ద్రుతగమనముతో ప్రవహించుచుండును.

'ఇంద్రియములద్వారా విషయము ననుభవించుట నిలిపినను, ఆసక్తిమాత్రముపోదు' - అనగా వివరముగ చెప్పవలయును.

లోకానుభవమును ఉదాహరణముగ చూపుదుము.

పెక్కుమంది ఏవేవో ఇతర కారణములచేతనైనను,విష యములను విడుచుచున్నారు. రోగము చేతనో, భయము చేతనో, పట్టుదలచేతనో ఇట్లు జరుగుచుండును. రోగి తన కిష్ట మైన పదార్థమును తినడు. నిజమే. కాని వానికి ఆసక్తి పోలేదు. ఆ పదార్థము తినినచో రోగము హెచ్చునను కార

ణమున మానినాడు. కాని, ఆసక్తిమాత్రము బాగుగనే యుండును.

కొంతమంది విషయలోలురు కొన్ని విషయము లనుభవించుటను అనేక భయములచే మానవచ్చును. వారికి వాటి యందలి ఆసక్తిమాత్రము పూర్తిగనే యుండును.

ఇట్లే బలాత్కారముగ ఇంద్రియములను విషయముల నుండి మరలించుచున్నారు. కాని, ఆసక్తి పోవుటలేదు. ఆ ఆసక్తి పరమాత్మ సాక్షాత్కారముచేతనే నశించుచున్నది.

అయితే ఆసక్తి ఎట్లును పోవుటలేదు గనుక, విషయములను త్యజించుట ఏల అనుభావము తీసికొనరాదు. సక్రమమైన పద్ధతులలో, విషయములను త్యజించి, పరమాత్మ సేవలో ఇంద్రియములను మనస్సును పూర్తిగ వినియోగించిన యెడల నెమ్మది నెమ్మదిగ పరమాత్మ సాక్షాత్కారమునకు అర్హత కలుగును. అట్లు అర్హుడగుచున్న కొలదిని, ఆసక్తి కొంచెము కొంచెముగ నశించుచుండును. కాని పూర్తిగా ఆసక్తి నశించుట మాత్రము పరమాత్మ సాక్షాత్కారము చేతనే.

కొంతమంది వ్యాఖ్యాతలు రసము అనగా ఆసక్తి అని అర్థము తీయక మనస్సుతో విషయములను అనుభవించుట అని అర్థము తీసినారు. కాని, అట్లు తీయరాదు.

ఆసక్తి వేరు, అనుభవించుట వేరు. ఆసక్తి యొక్క కార్యము అనుభవించుట, అనుభవించుటకు కారణము ఆసక్తి. అనుభవించుట అని అర్థముతీసిన, వాడు మిథ్యాచారుడు అగుచున్నాడు. మిథ్యాచారునికి ఎన్నడైన పరమాత్మ సాక్షాత్కారము అగునా ? ఆసక్తి నశించునా ? ఇక్కడ ప్రసంగము సాధకుని గురించి. సాధకుడు ప్రారంభదశలో నెమ్మది నెమ్మదిగ విషయములను త్యజించుట మొదలుపెట్టును. చివరకు పూర్తిగకూడ వదలిపెట్టును. అట్టివానికి ఇది ఒక హెచ్చరిక- మనము విషయములను పూర్తిగ వదలగలిగితిమి అని అజాగ్రత్తతో నుండవద్దని. నీవు విషయములను వదలిపెట్టినను, నీ మనస్సులో నీకు తెలియకుండ ఆసక్తి ఉండును. ఆసక్తి ఉన్నంతకాలము ఇంద్రియవృత్తుల ప్రవాహము విషయముల వైపు నుండి నిగ్రహింపబడినదేగాని ప్రవాహము ఆగలేదు. కనుక అజాగ్రత్తతో నుంటివా, ఒక్క చిన్న ప్రమాదము బోల్తా కొట్టించగలదు. కనుక ఈ జాగ్రత్త ఎంతవరకుండవలయు ననగా, పరమాత్మ సాక్షాత్కారమగువరకును ఉండవలయును. ఆ సాక్షాత్కారముతో ఆసక్తి పూర్తిగ నశించును. అంతటితో ఇంద్రియవృత్తులడగును. ఇక పతనభయము లేదు. చచ్చినపాము కరచునని భయముండునా ?

స్థితప్రజ్ఞునకు ఈ ఆసక్తికూడ నశించినది. అనగా పరమాత్మ సాక్షాత్కారమైనవానినే స్థితప్రజ్ఞుడనవలయును.

కనుక స్థితప్రజ్ఞునకు విషయములు మాత్రమే నివర్తించుటకాదు. దీనికి కారణమైన ఆసక్తి, ఆసక్తికి కారణమైన అజ్ఞానము పూర్తిగ మూలముట్టుగ నశించినవి. మిగిలినవారి త్యాగములోను, ఇతని త్యాగములోనుగల వైలక్షణ్యము ఇది.

అ వ తా రి క :—

ఆసక్తి నాశనముకాక, కేవలము విషయముల నివృత్తి మాత్రమే అయిన చాలదు అని చెప్పి, దానిచేత కలుగు నష్టము ను చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ యతతోహ్యాపి కౌంతేయ !
పురుషస్య విపశ్చితః ।
ఇంద్రియాణి ప్రమాథీని
హరంతి ప్రసభం మనః ॥ ౬౦

ప. వి :—యతతః, అపి, హి. కౌంతేయ, పురుషస్య, విపశ్చితః, ఇంద్రియాణి, ప్రమాథీని, హరంతి, ప్రసభం, మనః.

టీక :—

కౌంతేయ ! = ఓ కుంతీపుత్రా !
యతతః = మోక్షము కొరకు ప్రయత్నించునట్టియును,
విపశ్చితః = వివేకవంతుడైనటువంటియును,

పురుషస్య = పురుషుని,
మనః అపి = మనస్సునుకూడ,
ప్రమాథీని = కలతబెట్టుటయే స్వభావముగాగల,
ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు,
ప్రసభం = బలాత్కారముగ,
హరన్తిహి = ఆకర్షించుచున్నవిగదా-విషయములందు
ప్రవర్తింప జేయుచున్నవిగదా !

తా. అర్జునా ! ఆసక్తి నశించకపోవుటచేత, కలతబెట్టుటయే స్వభావముగాగల ఇంద్రియములు, మోక్షమునకై యత్నించు నట్టియును, వివేకవంతుడైనట్టియును పురుషుని మనస్సును కూడ బలాత్కారముగ హరించుచున్నవి.

అ మృ త వా హి ని :—

అర్జునా ! ఇంద్రియములు ఎంతబలమైనవో తెలియునా? సామాన్యమానవుని మాట చెప్పవలయునా ? వివేకవంతులై మోక్షమునకు ప్రయత్నించువారి మనస్సునుకూడ, బలాత్కారముగ విషయముల వైపునకు లాగిపడవేయును. దీనికి కారణము మనస్సులో ఉండిన ఆసక్తియే. మనస్సులో ఆసక్తి ఉన్నంతకాలము మానవుడు ఎంత జాగ్రత్తతోనున్నను ఇంద్రియములు ఆతని మనస్సును లాగగలవు. ఇంద్రియముల విషయములో, జయించితిమిగదా యని మైమరచి ఉండవద్దని హెచ్చరిక. ఇంద్రియములను గురించి మనుధర్మశాస్త్రములో

కూడ "బలవా నింద్రియగ్రామో, విద్వాంసమపి కర్షతి" (౨-౨౧౫) అని ఇంద్రియ నిగ్రహము చేయువారలకు అజాగ్రత్త పలదని హెచ్చరిక ఇచ్చుచున్నాడు.

భాగవతములో నారదభగవానులు వ్యాసులవారితో "యమనియమాది యోగముల నాత్మ నియంత్రితమయ్యు కామ రోషముల ప్రచోదితంబయగు శాంతి వహింపదు" అని చెప్పియున్నారు.

అవతారిక :—

అయితే ఆసక్తి నశించుటకు ఏమి చేయవలయును అను సందేహమునకు సమాధానము ఈ శ్లోకములో చెప్పచున్నాడు -

శ్లో॥ తాని సర్వాణి సంయమ్య
యుక్త ఆసీత మత్పరః ।
వశేహి యస్యేంద్రియాణి
తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ ౬౧

ప. వి :— తాని, సర్వాణి, సంయమ్య, యుక్త, ఆసీత, మత్పరః, వశే, హి, యస్య, ఇంద్రియాణి, తస్య, ప్రజ్ఞా, ప్రతిష్ఠితా.

టీక :—

తాని సర్వాణి = అట్టి (కలత పెట్టుటయే స్వభావముగా గల) సకలేంద్రియములను,
సంయమ్య = వశము చేసికొని,

యుక్తః = సమాహితుడును,
మత్పరః = మత్పరాయణుడునై,
ఆసీత = ఉండవలసినది,
యస్య = ఎవనియొక్క,
ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు,
వశే = అధీనమందు,
వర్తన్తే = ఉన్నవో,
తస్య = వానియొక్క,
ప్రజ్ఞా = బుద్ధి,
ప్రతిష్ఠితా = మిక్కిలి స్థిరమైనది,
హి = కదా! (అగును).

తా. కాబట్టి సాధకుడు తన ఇంద్రియములన్నిటిని వశముచేసికొని, మత్పరాయణుడును సమాహితుడునై ఉండవలెను. ఈ విధముగ ఇంద్రియములు వశమైన వానిబుద్ధి స్థిరమైనది అగును.

అమృతవాహిని :-

అర్జునా! ఇంద్రియములను వశముచేసికొని మోక్షము కొరకు ప్రయత్నించువారలగు వివేకశీలుర మనస్సులను సైతము ఇంద్రియములు ఆకర్షించును అని ఎందులకు చెప్పితినో తెలియునా? ఆ ఇంద్రియములు మహాబలమైనవి. వాటి దృష్టి ఎప్పుడును విషయములవైపునకే ఉండును. ఎన్ని

జన్మములనుండియో వాటికిని మనస్సునకును విషయానుభవమును, విషయములయందే చరించుటయును అభ్యాసమై పోయినది. కనుక వాటికి విషయములయందే ప్రేమ సహజముగానున్నది. ఈ కారణమున మానవుడెంత నిగ్రహించినను అవి తప్పించుకొని విషయములలో పడుటకే ప్రయత్నించును. ఇంద్రియములు బలమైనవి కూడ. కాబట్టి ఒక్క నిగ్రహమైనచో ఎట్లుండుననగా -

బలమైన మదించిన గిత్తదూడలు కలవు. ప్రక్కనే నవనవలాడుచు బాగుగా పెరిగిన చక్కని పైరులతో నిండిన పొలములుకలవు. ఆ పొలములలో మేయుట ఆ గిత్తదూడలకు ఎన్నిరోజులనుండియో బాగుగా అలవాటైపోయినది. ఇప్పుడా దూడలు బాగుగా ఆకలితోకూడ నున్నవి. వాటిని మనము ఆపగలమా ? ఒకవేళ ఎంతకట్టివేసినను, బలవంతమున ఆగుటయేకాని, ఇష్టపడి కాదుగదా ! ఇట్టిస్థితిలో ఏమాత్రము సందుదొరికినను కట్లు త్రెంచుకొని పైరుమీద పడుటకే చూచుచుండునుగదా ! వాటి దృష్టి పైరువైపునకు లేకుండ చేయవలయుననిన, వాటికి కడుపునిండుగ మేయుటకు చాలినంత మేత ఇక్కడనే దొరకవలయును, ఇది ఆ పైరుకన్న ఎక్కువ రుచికలదిగ నుండవలయును. ఇట్లు చేసిన ఆ గిత్తలు ఆ పైరుమీదకుపోవు. అయినను పూర్వపు అలవాటు చొప్పున పోయినను, ఆ పైరు మేతలో రుచిలేకపోవుటచే,

మరల ఇటేవచ్చును. ఈ విధముగా రెండు మూడు పర్యాయములు అటుపోయి, ఆ మేతలో రుచి, సారము లేదని అనుభవము అయినమీదట, ఇక అటు పొమ్మని త్రోలినను పోవు.

అట్లే, ఇంద్రియములను ప్రాపంచిక విషయముల వైపునకు పోనీయక నిగ్రహించి ఉంచిన తైన, అకలిగొనియున్న గిత్త దూడలను పైరుమీద పడకుండ కట్టివేసి యుంచినట్లే. కాని ఇంద్రియములను విషయములనుండి మరలించుటతోపాటు భగవత్పరము చేసి, సేవ, పూజ యనునట్టి ఆహారము పెట్టవలయును. అనగా మనస్సును భగవద్ధ్యానములో ఉంచవలయును. భగవంతుని జన్మగుణకర్మ వైభవములను ఆ మనస్సునకు సదా బోధించుచుండవలయును.

కులశేఖర మహారాజు, తాము రచించిన ముకుందమాలలో ఇట్లు చెప్పియున్నారు - "జిహ్వేకీర్తయ కేశవం మురరిపుం చేతో భజ శ్రీధరం। పాణిద్వంద్వసమర్చయాచ్యుత కథాశ్శ్రోత్రద్వయ త్వం శృణు । కృష్ణం లోకయ లోచన ద్వయ హరేర్గచ్ఛాంఘ్రి యుగ్మాలయం । జిఘ్రఘ్రాణ ముకుంద పాదతులసీం మూర్ధాన్న మాధోక్షజమ్ ॥"

"ఓ జిహ్వా ! భగవంతుని కీర్తించుము. ఓ మనసా ! ఆ శ్రీధరుని స్మరించుము, ధ్యానించుము. ఓ చేతులారా ! పరమాత్మను పూజించుడు. ఓ చెవులారా ! అచ్యుత కథా

మృతమును సదా ఆలకించుడు. ఓ నేత్రములారా! ఆ కృష్ణ భగవానుని దర్శించుడు. ఓ పాదములారా! భగవంతుని ఆలయమునకు పొండు. ఓ నాసికమా! ముకుందపాదసమర్పిత తులసిని వాసన జూడుము. ఓ శిరమా! ఆ పరమాత్మ పాద పద్మములకు నమస్కరించుము" అని ఈ విధముగా ప్రార్థించి యున్నారు.

ఇంద్రియములను భగవంతుడు మనకిచ్చినది తనను భజించుటకే. ఆ భగవంతుడు అమృతస్వరూపుడు. కనుక ఇంద్రియములకు ఈ విషయ విషాహారమును పెట్టుటకంటె, భగవత్సేవామృతాహారమును పెట్టినయెడల, ఇక ఈ విషయములవైపునకు అవి చూడవుగదా! ఈ విషయములు బాగుగ అలవడిన కారణమున, ఇంద్రియములకు మొదట భగవద్విషయము రుచింపకపోవచ్చును. కాని క్రమశిక్షణతో మప్పిన యెడల తరువాత ఆ భగవద్విషయమును వదలి రమ్మనినను రావు. అంతవరకు - ఇంద్రియములకు భగవద్విషయము దొరకువరకు - మాత్రమే ఇంద్రియనిగ్రహము కొంచెము కష్టముగ తోచును. కనుకనే కృష్ణుడు అర్జునునితో 'ఇంద్రియముల నిగ్రహించి మత్పరుడవు కమ్ము' అనుచున్నాడు. 'తాని సర్వాణి' సర్వేంద్రియములను అని అర్థము. ఏ ఒక్క ఇంద్రియమును వదలిపెట్టినను విఘ్నమే.

ఒక రైతు పొలమునకు నీళ్ళు పెట్టుచున్నాడు. పొలమునకు పెద్ద పెద్ద కన్నములు అనేకములున్నవి. కన్నములు కట్టకుండ, నీళ్ళు ఎన్ని పెట్టినను ప్రయోజన

మేమున్నది ? ఆ నీరంతయును ఆ కన్నములద్వారా బయటకు ప్రవహించిపోవును. అన్ని కన్నములను కట్టి ఒక్క కన్నమేగదా అని అశ్రద్ధచేసి, ఏ ఒక్క కన్నమైనను కట్టకుండ మిగిల్చినచో, ఆ నీరు ఆ కన్నముద్వారానే బయటకు ప్రవహించును. కనుక అన్ని కన్నములు కట్టవలయును.

అట్లే, ఈ మనస్సు ఇంద్రియములద్వారా బహిర్విషయములలోనికి పరుగులిడును. కనుక అన్ని ఇంద్రియములను నిగ్రహించి భగవత్పరాయణుడు కావలయును. ఏ ఒక్క ఇంద్రియమును వదలినను, ఆ ఇంద్రియముద్వారా మనస్సు పైకి పారిపోవును అని భావము.

కనుక అన్ని ఇంద్రియములకు భగవత్సేవారూపమైన ఆహారమును కడుపునిండుగ సదా పెట్టుచుండవలయును. అప్పుడు ఇంద్రియములు అన్నియును శాంతివహించి యుండగలవు. ఇదే భావమును, భాగవతములో నారదభగవానులు వ్యాసమహర్షికి బోధించియున్నారు -

"యమ నియమాది యోగముల నాత్మ నియంత్రిత మయ్యు, కామరోషముల ప్రచోదితంబయగు. శాంతి వహింపదు. విష్ణుసేవచే క్రమమున శాంతి నైకొనిన క్రైవడి" అని.

కాబట్టి ఈ విధముగ ఇంద్రియములను వశముచేసికొని శాంతింపచేసినవానిని, స్థితప్రజ్ఞుడందురు. అతని బుద్ధి పరమాత్మయందు, చలించక స్థిరముగ ఉండును.

అ వ తా రి క :_

మనస్సును ఇంద్రియములను వశము చేసికొని భగవత్పరాయణుడు కానియెడల కలిగెడి పతనమును చెప్పుచున్నాడు కృష్ణపరమాత్మ ఈ రెండు శ్లోకములలో -

శ్లో॥ ధ్యాయతో విషయాన్ పుంస
స్సంగ స్తేషూపజాయతే ।
సంగా త్సంజాయతే కామః
కామా త్క్రోధోఽభిజాయతే ॥ 62

శ్లో॥ క్రోధా ద్భవతి సమ్మోహ
స్సమ్మోహా త్స్మృతి విభ్రమః ।
స్మృతిభ్రంశా ద్బుద్ధినాశో
బుద్ధినాశా త్ప్రణశ్యతి ॥ 63

వ. వి :_ధ్యాయతః, విషయాన్, పుంసః, సంగః, తేషు, ఉపజాయతే, సంగాత్, సంజాయతే, కామః, కామాత్, క్రోధః, అభిజాయతే, 62

క్రోధాత్, భవతి, సమ్మోహః, సమ్మోహాత్, స్మృతివిభ్రమః, స్మృతిభ్రంశాత్, బుద్ధినాశః, బుద్ధినాశాత్, ప్రణశ్యతి. 63

టీక :_

పుంసః = మానవునకు,
విషయాన్ = (ప్రపంచమందుండెడి) విషయములను,
ధ్యాయతః = చింతనముచేత,

తేషు = వాటియందు,
సంగః = ఆసక్తి (ప్రీతి),
ఉపజాయతే = కలుగుచున్నది,
సంగాత్ = విషయాసక్తివలన,
కామః = ఆశ (కోరిక),
సంజాయతే = కలుగుచున్నది,
కామాత్ = కోరికవలన (తానాశించిన వస్తువును మరియొకడాశించి, అడ్డువచ్చినయెడల)
క్రోధః = కోపము,
అభిజాయతే = కలుగుచున్నది,
క్రోధాత్ = కోపమువలన,
సమ్మోహః = అవివేకము,
భవతి = కలుగుచున్నది,
సమ్మోహాత్ = అవివేకమువలన,
స్మృతివిభ్రమః = (అదివరకు తనకు తెలిసినట్టియు, పెద్దలవలన వినినట్టియు ధర్మములను జ్ఞప్తికి తెచ్చెడి) స్మృతి నశించుచున్నది.
స్మృతిభ్రంశాత్ = స్మృతి నశించుటచేత,
బుద్ధినాశః = (కార్యాకార్యవివేకమున కాధారమైన) బుద్ధి నశించుచున్నది.
బుద్ధినాశాత్ = బుద్ధినశించుటచేత,
ప్రణశ్యతి = సర్వనాశన మగుచున్నాడు.

తా. మానవునకు విషయచింతనచేత వాటియందు ఆసక్తికలుగుచున్నది. ఆసక్తివలన కామము కలుగుచున్నది. ఆ కామమునకు విఘ్నము కలిగినయెడల క్రోధము కలుగుచున్నది. క్రోధమువలన విచారణజ్ఞానము మరుగుపడుచున్నది. దానివలన అదివరకు తనకు తెలిసినటువంటియు పెద్దలవలన వినినటువంటియు ధర్మములను జ్ఞప్తికితెచ్చెడి స్మృతి నశించుచున్నది. స్మృతినశించుటచేత బుద్ధినాశనము కలుగుచున్నది. బుద్ధినశించుటచేత ఫలము సర్వనాశనమే: అధోగతియే.

అ మృ త వా హి ని :—

అనాదికాలమునుండియును, జన్మజన్మాంతరసహస్రములనుండియును విషయానుభవములోనుండియుండుటచేత, మనస్సులో విషయవాసన బాగుగా సాంద్రముగా పట్టుకొనియుండును. దానియొక్క స్థూలరూపమే ఆసక్తి. కాబట్టి మానవునకు మనస్సులో సహజముగనే విషయాసక్తియుండును. ఆ ఆసక్తివలన విషయచింతనము అనివార్యముగ జరుగును. విషయచింతనముతో, జన్మజన్మాంతరములనుండియు వచ్చుచున్న ఆసక్తి ఇంకను అధికమగుచున్నది. మనస్సులో ఆసక్తి అధికమైననాడు విషయముల ననుభవించవలయు ననెడి కామము - కోరిక - కలుగును. ఆసక్తియొక్క స్థూలరూపమే-కార్యమే-పరిపక్వావస్థయే-కామము. ఈస్థితిలో మానవుడు విషయములను అనుభవించకుండ నుండలేడు. 'కామాంధునకు ఏమియును కనుపడదు' అని పెద్దలవాణి. ఇక ఇప్పటినుండియే వివేకము నశించుట ప్రారంభమగును. కామము

చేత కంష్టకు పొరలు కమ్మియున్నవానికి తప్పు తెలిసినను లక్ష్యముచేయక తప్పుచేయును. ప్రపంచములో తప్పులు చేయు వారందరకును ఏ ఒక్కటియోతప్ప, ' తాము చేయు నవి తప్పులు అని తెలియును. కాని మానలేకుంద నున్నారు. ఆ అనుభవమునకు ఏకారణముచేత విఘ్నము కలిగినను ప్రక్కనున్నవారిమీద క్రోధము కలుగును. ఇక విఘ్నము నకు కారణమైనవానిమీద చెప్పవలయునా ? ఆ క్రోధమునకు అవధియుండునా ? ఆ క్రోధమువలన అంతఃకరణములో కర్తవ్యాకర్తవ్యనిర్ణయము చేసెడి వివేకము నశించును. ఆ స్థితిలో మానవుడు వెనుకముందులు ఆలోచించలేడు. క్రోధావేశములో తాను ఏపని చేయబోవుచున్నాడో, ఆపని యొక్క పరిణామము ఎట్లు మారునో ఎంతమాత్రమును తెలిసి కొనలేడు. వివేకము నశించుస్థితినే 'సమ్మోహ' మందురు. ఆ సమ్మోహమువలన అనగా- క్రోధముచేత కలిగిన మూఢ భావమువలన - స్మరణశక్తి పోవును. దానితో 'నేను చేయ బోవుపని ఏమి ? ఎవరిని గురించిచేయుచున్నాను? ఆవ్యక్తికిని నాకును ఎట్టి సంబంధము ? ఇప్పుడు నేను చేయబోవు పనిచేత నాకు నష్టమా! ఇతరులకు నష్టమా! ఇది పాపమా?పుణ్యమా?' అని ఏమియును ఆలోచించలేడు. కోపమునకు వశపడి అదివరకు అనుకొననిదికూడ చేయును. అనుకొన్నది మరచి పోవును. అదివరకు పెద్దలవద్ద వినినదియును, శాస్త్రములలో

చదివినవియును అన్నియును మరచిపోవును. ఆ బుద్ధిలో స్మరణ శక్తి యుండినగదా! స్మరణశక్తియనగా స్మృతి. అది ఛిన్నాభిన్నమైపోవును. స్మరణశక్తి నశించిననాడు, స్మృతి నశించిననాడు, బుద్ధినశించినదనే అనుకొనవలయును. దేహము ఆకారముతో నున్నను ప్రధానమైన ప్రాణములు పోయిన, ఇక దేహము నశించినట్లేగదా! శవమే అది. అట్లే బుద్ధికి ప్రాణతుల్యమైన స్మృతి నశించిన ఇక బుద్ధి ఏమున్నది? కనుక బుద్ధి నశించినట్లుగనే ఎన్నుకొనవలయును. స్మరణశక్తి యుండిననే బుద్ధి తన పనిని తాను చేయగలుగును. అది లేకపోయిన బుద్ధి వెంటనే నశించును. ఇక బుద్ధి నశించిన చెప్పునదేమి? కర్తవ్యమును చేయకపోవుటయు, అకర్తవ్యమును చేయుటయును. ఈస్థితి కలుగుటలో, పాళ్ళభేదమును బట్టి ఆ వ్యక్తి యొక్క ప్రతివ్యవహారములోను, ప్రతిమాటలోను, ప్రతి ఆలోచనలోను, కటుత్వము, క్రూరత్వము, కఠినత్వము, భయము, హింస, ప్రతిహింస, జడత్వము, మూఢత్వము మొదలగు దోషములన్నియును ప్రజ్వరిల్లుచుండును. దానితో అధఃపతనము, రౌరవాదినరకయాతనలు, నీచజన్మలు ఇవన్నియును సిద్ధమగును. బుద్ధినాశనముచేత సర్వనాశన మనగా ఇదియే.

అవతారిక:—

మనస్సును ఇంద్రియములను జయించని మానవుని పతనము ఎట్లు జరుగునో చెప్పి, ఇప్పుడు ఆసక్తి నశించిన స్థిత

ప్రజ్ఞుడు విషయములందు చరించుచున్నప్పటికిని వానిని విషయములు ఏమియును చేయజాలవని చెప్పుచున్నాడు.

శ్లో॥ రాగద్వేష వియుక్తై స్తు
విషయా నింద్రియై శ్చరన్ ।
ఆత్మవశ్యై ర్విధేయాత్మా
ప్రసాద మధిగచ్ఛతి ॥ ౬౪

ప. వి :-రాగద్వేష వియుక్తైః, తు, విషయాన్, ఇంద్రియైః చరన్, ఆత్మవశ్యైః, విధేయాత్మా, ప్రసాదం, అధిగచ్ఛతి.

టీక :—

రాగద్వేష వియుక్తైః = రాగద్వేషరహితములైనవియు,
ఆత్మవశ్యైః = తనకు స్వాధీనములైనట్టివియునగు,
ఇంద్రియైః = ఇంద్రియములచేత,
విషయాన్ = విషయములయందు,
చరంతు = సంచరించుచున్నను,
విధేయాత్మా = స్వాధీనమైన మనస్సుగల స్థితప్రజ్ఞుడు,
ప్రసాదం = పరమశాంతిని,
అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా. రాగద్వేషరహితములైనట్టియును, తనకు స్వాధీనములైన యును ఇంద్రియములచేత ప్రపంచమందు సంచరించుచున్నను స్వాధీ మైన మనస్సుకల స్థితప్రజ్ఞుడు పరమశాంతిని పొందుచున్నాడు.

అమృతవాహిని:-

"అర్జునా! ఇంద్రియములను, మనస్సును పూర్తి వశముచేసికొని మత్పరాయణుడై సర్వేంద్రియములను (అ వది యొకటవ శ్లోకములో చెప్పినట్లు) నా కైంకర్యమునం వినియోగించుచు సచ్చిదానందఘన పరబ్రహ్మమును, కల్యా గుణ పరిపూర్ణుడను, వాత్సల్యమహోదధిని అయిన సాక్షాత్కారమును పొందుటచే రసము - ఆసక్తి - కూ నివర్తించినట్టి స్థితప్రజ్ఞుడు ప్రపంచమందు సంచరించుచున్న ఆతని భగవదనుభవమునకును పరమశాంతికిని ఎంతమాత్రము ప్రతిబంధకముండదు" అనిభావము.

రాగద్వేషములు పూర్తిగ నశించనివాడు చేయు (పనిలోను, మాట్లాడు ప్రతిమాటలోను, ప్రతి ఆలోచనలో తగినంత మోతాదులో, తెలియునట్లో తెలియన రాగద్వేషము లుండుట తప్పదు. రాగద్వేషములు పూ పోయి ఇంద్రియములు, మనస్సు స్వాధీనమై భగవదనుభవ చిక్కినవానికి ఆసక్తి, ఆసక్తికి కారణమైన సంస్కారము కూడ నశించుటచేత, విషయములందు చరించుచున్నను అత విషయములు ఎంతమాత్రమును వికారమును పొందించలేక

ప్రశ్న : విషయములందు చరించుచున్నను అంటక పోవుట ఎట్లు ? అసలు కాంక్షలు లేనివాడు విషయములలో ఎందుకు చరించును ?

సమా : మరి ఏమిచేయును ? ప్రపంచములో జీవించి తిరుగుచున్నప్పుడు విషయములలో చరించక ఎట్లుండగలడు ? తాను కావలయునని కోరి భోగములను అనుభవించడుగాని, దైవికముగా ప్రారబ్ధానుసారముగా వచ్చినదానిని, దాని యందు కాంక్ష లేకుండ అనుభవించుచునే యుండును. విష యములనగానేమి ? మార్గము వెంబడి పోవునప్పుడు నేత్రము లకు అనేకదృశ్యములు కనుపించును. అట్లు కనిపించకుండఎవరు ఆపగలరు ? అయితే హృదయములో కాంక్షలు గలవాడు ఆదృశ్యములను రాగద్వేషములతో చూచును. ఏ కాంక్షయు లేని మహాత్ముడు నిర్వికారుడై రాగద్వేషరహితుడై చూచును. చూచుట ఎట్టివారికిని తప్పదు. అట్లే అక్కర లేదనుకొన్నను చెవులకు అనేకము వినబడును. వాటిలో మంచి, చెడ్డ సంభాషణలు రెండును కూడ ఉండును. కాంక్షలు గలవాడు అట్టి శ్రవణమువలన వికారము చెందును. రాగ ద్వేషములకు పాల్పడును. స్థితప్రజ్ఞుడు వాటికి చలించడు. అంతయు పరమాత్మలీలగా గ్రహించి తన ఆనందములో తానుండును. కాని ఆ సంభాషణ తప్పించుకొనలేడు. దీని పేరే విషయములలో సంచరించుట యనగా.

బాలునకు విషయానుభవమునకు సంబంధించిన సంస్కారములు ఇంకను మొలకెత్తు పరిపక్వస్థితికి రాకపోవు

టచే, ఆతడు విషయములందు సంచరించుచున్నను ఆతనిని విషయములు ప్రలోభపెట్టలేవు. నాలుగైదు సంవత్సరముల బాలుని పదునెనిమిదేండ్ల యువతి, అతిలోకసుందరి, వచ్చి కౌగిలించినను, నూరేండ్ల ముసలమ్మ వచ్చి కౌగిలించుకొన్నను సమానమే. అతని చిత్తములో ఏమాత్రమును వికారము కలుగుటకు అవకాశము లేదు. అతనికి సంస్కారములు మొలక లెత్తు స్థితికి రాలేదు కనుక, ఆ సంస్కారము లతనిని బాధించ లేవు. ఇక భగవదనుభవముగల మహాత్మునకు ఆ సంస్కారములు నశించుటచేత ఆతనిని బాధించవు. బాలునకు సంస్కారములు లేతగానున్నవి; మహాత్మునకు నశించినవి. కాబట్టి వికారము చెందకపోవుటలో ఇద్దరును సమానమే. అందువలననే 'బాలోన్మత్త పిశాచవత్' అని మహాత్ములను వర్ణించి యున్నారు. ప్రాపంచిక విషయములను గూర్చిన నిస్పృహ విషయమున మాత్రమే ఈ ఉపమానము కాని, మహాత్ములు బాలురవలె జ్ఞానహీనులుగా నుందురనియును, పిచ్చివారలై దగ్గరకు వచ్చినవారిని తిట్టుదురనియును, దయ్యము పట్టినవారివలె తమ స్వాధీనము తప్పి గంతులు వేయుదురని యును కాదు.

శ్లో॥ ప్రసాదే సర్వదుఃఖానాం
హాని రస్యోపజాయతే ।
ప్రసన్నచేతసో హ్యాశు
బుద్ధిః పర్యవతిష్ఠతి ॥ 2-65

ప. వి :— ప్రసాదే, సర్వదుఃఖానాం, హానిః, అస్య, ఉపజాయతే, ప్రసన్నచేతసః, హి, ఆశు, బుద్ధి, పర్యవతిష్ఠతి.

టీక :—

ప్రసాదే = పరమశాంతిలభించిన,
అస్య = ఈ స్థితప్రజ్ఞునకు,
సర్వదుఃఖానాం = సర్వదుఃఖములును,
హానిః = నాశనము,
ఉపజాయతే = కలుగుచున్నవి (పొందుచున్నవి),
హి = ఎందుచేతననగా,
ప్రసన్నచేతసః=పరిశుద్ధాంతఃకరణము గలవానియొక్క,
బుద్ధిః = బుద్ధి,
ఆశు = శీఘ్రముముగానే,
పర్యవతిష్ఠతి = పరమాత్మయందు స్థిరముగా నిలిచి యుండును.

తా. పరమశాంతిలభించినవానికి సర్వదుఃఖములును నశించుచున్నవి. అట్టి పరిశుద్ధాంతఃకరణముగలవానియొక్క బుద్ధి శీఘ్రముగనే పరమాత్మయందు స్థిరముగ నిలిచియుండును,

అమృతవాహిని :—

రాగద్వేషములే సర్వానర్థములకును, సర్వదుఃఖములకును మూలకారణములు. అవి ఆసక్తితో సహా నశించిన

నాడు, ఇక అనర్థములు, దుఃఖములు ఎక్కడివి? రాగద్వేష ములులేని అంతఃకరణముతో పరమాత్మ ధ్యానముచేత ఆధ్యాత్మిక ప్రసన్నతకలుగును. దానిచేత అంతఃకరణమునందే ఒక రకమైన సాత్త్వికసుఖము అనుభవమునకు వచ్చును. ఇక ఆ సుఖమును త్యజించి ఎచ్చటకునుపోదు; పోజాలదు. దానివృత్తులన్నియును కేంద్రీకరింపబడి ఇటువైపునకే ప్రవహించును. అప్పుడు బుద్ధి పరమాత్మయందు స్థిరముగ నిలుచును. ఇక భగవదనుభవము గలిగిన తరువాత - పరమాత్మసాక్షాత్కారమైనతరువాత - ఆ బ్రహ్మానందానుభవములభించినతరువాత - ఇంక చెప్పవలసినదేమున్నది! అట్టి మహాత్ముడు స్థితప్రజ్ఞుడు.

శ్లో॥ నాస్తి బుద్ధి రయుక్తస్య
నచ యుక్తస్య భావనా ।
నచాభావయత శ్శాంతి
రశాంతస్య కుత స్సుఖమ్ ? ౬౬

ప. వి :— న, అస్తి, బుద్ధిః, అయుక్తస్య, న, చ, యుక్తస్య, భావనా, న, చ, అభావయతః, శాంతిః, అశాంతస్య, కుతః, సుఖమ్.

టీక :—

అయుక్తస్య = ఇంద్రియనిగ్రహము లేనివానికి,
బుద్ధిః = పరమార్థబుద్ధి,
నాస్తి = ఉండదు,

అయుక్తస్య = అట్టివానికి (ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనివానికి),
భావనా - చ = ఆస్తిక్యభావమును,
న = లేదు,
అభావయతః = అట్టిభావములేనివానికి,
శాన్తి - చ = (చిత్త) శాంతియును,
న = లేదు,
అశాన్తస్య = చిత్తశాంతము లేనివానికి,
కుతః - సుఖమ్ = సుఖమెక్కడిది ?

తా. ఇంద్రియ నిగ్రహము లేనివానికి పరమాత్మ విషయమైన బుద్ధి ఉండదు. అట్టివానికి ఆస్తిక్య భావమేఉండదు. భావములేనివానికి శాంతి లేదు. శాంతములేనివానికి సుఖమెక్కడనుండి వచ్చును ?

అమృతవాహిని :—

అయుక్తుడు అనగా ఇంద్రియములను, మనస్సును నిగ్రహించలేనివాడు. వానికి పరమాత్మయందు నిశ్చయాత్మక బుద్ధి ఉండదు. అనేకరకములైన భోగవాసనలచే మనస్సునకు విక్షేపదోషము కలుగును. ఈ స్థితిలో బుద్ధి కర్తవ్యాకర్తవ్యములను నిర్ణయించుకొనగలశక్తిని కోల్పోవును. కనుక ఈ బుద్ధి పరమాత్మ ధ్యానములో స్థిరముగ నిలువదు. అంత దూరముపోనేల ? అట్టివాని అంతఃకరణములో పరమాత్మను

గూర్చిన ఆస్తిక్యభావమే స్థిరముగా ఉండదు. ధ్యానములో బుద్ధి స్థిరముగా నిలుచుట ఎక్కడిది? పరమాత్మకలడనుభావమే లేనివానికి శాంతి కలుగదు. పరమాత్మ పరమశాంతి మహోదధి. ఎవనికి ఎప్పుడు ఏ కొంచెము శాంతి కావలయునన్నను, ఆయనవద్దనుండియే రావలయును. అట్టి స్థితిలో పరమాత్మయే లేడనువానికి ఇంక శాంతి ఎచ్చటనుండి వచ్చును? శాంతి లేనివానికి సుఖము శూన్యము. త్యాగరాజులవారుకూడ 'శాంతములేక సౌఖ్యములేదు' అన్నారు. సుఖము కావలయునన్నచో శాంతి ఉండవలయును. శాంతము కావలయునన్నచో పరమాత్మధ్యానము కావలయును. పరమాత్మ విషయమున బుద్ధి స్థిరముగ నిలువవలయును. ఇది కావలయునన్నచో, పరమాత్మకలడన్న ఆస్తిక్యభావము అంతఃకరణములో అచలముగా ఉండవలయును. ఈ భావము అచలముగా ఉండవలయునన్నచో ఇంద్రియములు, మనస్సు బాగుగ నిగ్రహింపబడి స్వాధీనములో ఉండవలయును.

శ్లో॥ ఇంద్రియాణాం హి చరతాం
యన్మనోఽనువిధీయతే ।
తదస్య హరతి ప్రజ్ఞాం
వాయుర్నావ మివాంభసి ॥ ౬౭

ప. వి:— ఇంద్రియాణాం, హి, చరతాం, యత్, మనః, అనువిధీయతే, తత్, అస్య, హరతి, ప్రజ్ఞాం, వాయుః, నావం, ఇవ, అంభసి.

టీక :-

చరతాం = (విషయముల యందు)ప్రవర్తించుచున్న,
ఇంద్రియాణాం = ఇంద్రియములను,
యత్ = ఏ,
మనః = మనస్సు,
అనువిధీయతే = అనుసరించుచున్నదో,
తత్ = ఆ మనస్సు,
అస్య = ఈ పురుషుని యొక్క,
ప్రజ్ఞాం = వివేకమును,
అంభసి = సముద్రమునందు,
నావం = ఓడను,
వాయురివ = వాయువువలె,
హరతి = హరించుచున్నది. (అనగా తన వైపునకే ఆకర్షించి తనతో గూడ లాగుకొనిపోవుచున్నది.
హి = యథార్థము.

తా. విషయములయందు సంచరించెడి ఇంద్రియములవెంట జను మనస్సు బుద్ధిని, నీటియందున్న నౌకను వాయువుహరించినట్లు హరించుచున్నది.

అమృతవాహిని :-

విషయములందే సంచరించెడి ఇంద్రియములకు నిలుకడ ఉండదు. అట్టి నిలుకడలేని ఇంద్రియములను వెంటాడు

మనస్సు బుద్ధినికూడ పరమాత్మధ్యానమందు నిలువనీయక ఈడ్చి తప్పుత్రోవపట్టించును. ఎట్లు ఈడ్చును? దానికి సమాధానముగా ఒక ఉపమానము ఈయబడినది. సముద్రము, పడవ, వాయువు. సముద్రములో సంచరించు పడవను వాయువు సరిగా పోనీయక తప్పుత్రోవలకు లాగుకొనిపోయినట్లు, విషయములందు పరుగులిడు ఇంద్రియములతో కూడిన మనస్సు బుద్ధిని పరమాత్మవైపునకు పోనీయక విషయములవైపునకు లాగును. పడవ స్థానమునబుద్ధి, వాయువుస్థానమున విషయములందు పరుగులిడు ఇంద్రియములతో కూడిన మనస్సు, నీరు స్థానమున సంసారసముద్రము.

పడవకు ఏదో ఒక ప్రదేశము గమ్యస్థానమైనట్లు బుద్ధికి గమ్యస్థానము పరమాత్మ. సముద్రములో పడవ ప్రయాణము చేయుచుండగా, ఒక పెద్దతుపాను బయలుదేరినయెడల ఆ పడవ తన మార్గమును వదలిపెట్టి ఆ తుపాను తీసికొనిపోయిన వైపునకే ఎట్లు పోవునో, అట్లే విషయములలో పరుగులుబెట్టు ఇంద్రియములతో కూడిన మనస్సు బుద్ధిని దారులు తప్పించి తనతో విషయములలోనికి ఈడ్చుకొనిపోవును.

ఈ ఉపమానమువలన మనము గ్రహించవలసినది ఏమనగా -

గాలి పడవను త్రోవనుండి తప్పించి లాగికొనిపోవునప్పుడు నావికుడు అసమర్థుడైనచో త్రోవతప్పి వాయువు

యొక్క ఇష్టానుసారముగా పడవ పోవుటయో, లేక అగాధ సముద్రములో అంతులేకుండ మునిగిపోవుటయో జరుగును. కాని దానిని సరిగా నడుపుట అసంభవము మాత్రముగాదు. నేర్పరి, సమర్థుడు అయిన నావికుడు ఆ వాయువును తనకు అనుకూలముగ మార్చుకొని జాగ్రత్తగ పడవను గమ్యస్థానమునకు చేర్చగలడు. అట్లే ఎవనియొక్క ఇంద్రియములు, మనస్సు, వశమున లేవో, అట్టి మానవుడు తన బుద్ధిని పరమాత్మయందు నిలుపదలచినను వాని ఇంద్రియములు, మనస్సు, ఆ బుద్ధిని విషయముల నెడి సుడిగుండములోనికి ఈడ్చుకొనిపోవును. దాని చేత రెండు రకములైన ప్రమాదములు కలుగును.

ఒకటి : ఆ బుద్ధిని పరమాత్మయందు నిలువనీయక అనేకరకములైన భోగములను గురించి ఎట్లు పొందుటయా అను ఆలోచనలో దింపును.

రెండు : పాపాచరణములో ప్రవృత్తినికలిగించి అధః పతనమును పొందించును.

ప్రశ్న : ఈ ప్రమాదములు రెండునూ పైకి ఒకే మాదిరిగా కనిపించుచున్నవే! తేడా ఏమున్నది?

సమా : మొదటిది పాపాచరణముకాదు. తాను ధర్మముగా, ఇంకొకరికి తనవలన నష్టములేకుండా, భోగము లనుభవించుట, అనుభవించువలయునని కాంక్షించుట. దీనివలన పాపములో పడడుకాని, భగవదనుభవము మాత్రము దొరకదు.

రెండవది కేవలము పాపాచరణమే. తాను భోగము లనుభవించుటలో, అనుభవించవలయునని కోరుటలో దుష్ట స్వార్థమున్నది. పరులకు బాధకలిగినను తాను సుఖపడుటయే ఉద్దేశ్యము. ఈ రెంటికిని ఇదియే భేదము.

ప్రశ్న : అయితే మొదటిది ప్రమాదకర మెందులకైనది?

సమా : ఐహికదృష్టితో చూచినచో ప్రమాదకరము కాదు కాని, కేవల పరమార్థదృష్టితో చూచిన ప్రమాదకరమే. ఇంద్రియములు, మనస్సు, భోగములను వాంఛించుచుండినంత వరకు, వానికి పరమాత్మానుభవము లభించదు. కాబట్టి మోక్షార్థికి ఇదికూడ ప్రమాదమే. ఇక ప్రస్తుతమునకు వత్తము.

ఇంతమాత్రమున భయపడి నిరుత్సాహముతో ప్రయత్నమునుండి విరమించుకొనవలసినపనిలేదు. ఎవడు తన ఇంద్రియములను, మనస్సును, స్వాధీనము చేసికొనగలిగినాడో, వాడు తన బుద్ధిని పరమాత్మయందు నిలుపగలడు. అట్లు వశమైన ఇంద్రియములు, మనస్సు, బుద్ధిని ఇట్లు చలింపచేయవు. ఇక ఆ బుద్ధిని పరమాత్మలో అచలముగా నిలుపుటకు సహాయ పడగలవు.

శ్లో॥ తస్మాద్యస్య మహాబాహో !
నిగృహీతాని సర్వశః ।
ఇంద్రియాణీంద్రియార్థేభ్యః
తస్య ప్రజ్ఞా ప్రతిష్ఠితా ॥ ౬౮

ప. వి :—తస్మాత్, యస్య, మహాబాహో, నిగృహీతాని, సర్వశః, ఇంద్రియాణి, ఇంద్రియార్థేభ్యః, తస్య, ప్రజ్ఞా, ప్రతిష్ఠితా.

టీక :—

మహాబాహో! = గొప్పభుజములుగల ఓ అర్జునా!
తస్మాత్ = కాబట్టి,
యస్య = ఎవనియొక్క,
సర్వశః = సమస్తములైన,
ఇంద్రియాణి = ఇంద్రియములు,
ఇంద్రియార్థేభ్యః = విషయములనుండి,
నిగృహీతాని = నిగ్రహించి (తనస్వాధీనమునందుంచుకొనునో),
తస్య = వానియొక్క,
ప్రజ్ఞా = బుద్ధి,
ప్రతిష్ఠితా = స్థిరమైనది (పరమాత్మయందునిలుచును).

తా. కాబట్టి అర్జునా! ఎవడు తన ఇంద్రియములను ఇంద్రియ విషయములనుండి అన్నివిధములను నిగ్రహించి తన స్వాధీనమునందుంచుకొనునో, వానియొక్క బుద్ధి స్థిరముగ పరమాత్మయందు నిలుచును.

అమృతవాహిని :—

అర్జునా! ఇంద్రియములను మొట్టమొదట విషయముల నుండి మరలించుటయును, నిగ్రహించుటయును అభ్యసించవలయును. ఇట్లు ఇంద్రియములు విషయములనుండి పూర్తిగ

నిగ్రహింపబడినవాడు వాని బుద్ధి పరమాత్మధ్యానములో చలనములేక స్థిరముగ నుండగలదు. అయితే ఇంద్రియము లను విషయములనుండి నేను మరల్చగలనా అను భయ మును చెందనవసరము లేదు. నీవు భుజబలసంపన్నుడవు. నీకు ఇంద్రియములు జయించుటయన ఒక కష్టమైనపనికాదు.

శ్లో॥ యా నిశా సర్వభూతానాం
తస్యాం జాగర్తి సంయమీ ।
యస్యాం జాగ్రతి భూతాని
సా నిశా పశ్యతో మునేః ॥ ౬౯

ప. వి ;—యా, నిశా, సర్వభూతానాం, తస్యాం, జాగర్తి, సంయమీ, యస్యాం, జాగ్రతి, భూతాని, సా, నిశా, పశ్యతః, మునేః.

టీక ;—

సర్వభూతానాం = సకల ప్రాణులకును,
యా = ఏది (పరమార్థతత్త్వము),
నిశా = రాత్రివలె అప్రకాశమగు అజ్ఞానాంధకారము వలెనుండునో,
తస్యాం = ఆ పరమార్థతత్త్వమునందు,
సంయమీ = ఇంద్రియనిగ్రహము గలిగి పరమా ర్థానుభవము గల ముని,

జాగర్తి = మేలుకొనియుండును,

భూతాని = సమస్తభూతములును,

యస్యాం = దేనియందు (విషయములందు),

జాగ్రతి = మేలుకొనియుండునో,

సా = అట్టిది,

పశ్యతః = పరమార్థానుభవముగల,

మునేః = మునికి,

నిశా = రాత్రిగానుండును.

తా. సర్వభూతములకును ఏది రాత్రియో, దానియందు ముని మేల్కొనును. సమస్తభూతములును దేనియందు మేల్కొనునో, అది పరమార్థానుభవముగల మునికి రాత్రి.

అమృతవాహిని :-

ఈ శ్లోకములో రాత్రియని అజ్ఞానమును ఉద్దేశించుకొని చెప్పబడినది. అజ్ఞానమును అంధకారముతో పోల్చెదరు. కనుక అది రాత్రి అనబడినది. పగలు అని భగవద్విషయమునుద్దేశించుకొని చెప్పబడినది. భగవద్విషయజ్ఞానమును ప్రకాశముతో పోల్చెదరు. కనుక అది పగలు. అనగా మేల్కొనదగిన కాలముగ చెప్పబడినది.

సమస్త ప్రాణులకును భగవద్విషయము రాత్రి - అనగా దాని విషయమున నిద్రింతురు. స్థితప్రజ్ఞుడైన మునికి అది

పగలు. దానియందు మేల్కొని యుండును. మునికి ప్రపంచ విషయములు అనగా అజ్ఞానము రాత్రి. దానియం దతడు నిద్రించును. సమస్త ప్రాణులకును విషయములు పగలు. దానియందు వారు మేల్కొని యుందురు.

పగలు అనగా హెచ్చరిక గలిగి ప్రవర్తించుట, రాత్రి యనగా హెచ్చరిక తప్పి విముఖులుగా నుండుట.

సమస్త ప్రాణులును భగవద్విషయమున హెచ్చరిక తప్పి విముఖులుగా నుందురు. ముని ఆ విషయమున హెచ్చరిక గలిగి ప్రవర్తించును. ప్రాపంచిక విషయములలో ముని హెచ్చరిక తప్పి విముఖుడుగా నుండును. సమస్త ప్రాణులును విషయోపభోగములలో హెచ్చరికలు గలిగి ప్రవర్తించెదరు.

యథార్థమాలోచించిన భగవద్విషయము పగలు; ప్రపంచభోగములు రాత్రి అనుటయే సత్యము. అయినను, దృష్టిదోషముగల గ్రుడ్లగూబకు పగలు రాత్రివలె నుండును; రాత్రి పగటివలె నుండును. మానవులకు మాత్రము పగలు పగటిగాను, రాత్రి రాత్రిగాను ఉండును. కనుక కేవలము విషయభోగలాలసులు గ్రుడ్లగూబలు. స్థితప్రజ్ఞులు మానవులు. కనుక యథార్థమైన మానవత్వమునకు పరమాత్మను పొందుటకు సాధనచేయుటయే చిహ్నము.

పగలు పగలుగాను, రాత్రి రాత్రిగాను తెలిసినను, పగటికంటె రాత్రినే ప్రేమించువారు లేకపోలేదు. దుష్ట

రాక్షసులు, దొంగలు, విషయలోలురు, పిశాచములు, వీరందరును రాత్రిని ప్రేమించెదరు. కనుకనే వారికి 'నక్తంచరులు' అని పేరు వచ్చినది. వీరందరును రాత్రి అంతయును మేలుకొని, పగలు కుంభకర్ణునిపై పోటీగా గుఱ్ఱుకొట్టి నిద్ర పోదురు. క్రూరమృగములు- పులులు, సింహములు మొదలైనవి- రాత్రియందు ఆహారమునకై తిరిగి తిరిగి కడుపు నిండుగ మెక్కి పగలు ఏ కొండగుహాలలోనో నోళ్ళు తెరచుకొని, ఒళ్ళు తెలియక నిద్దుర పోవుచుండును.

శ్లో॥ ఆపూర్యమాణ మచలప్రతిష్ఠం
సముద్ర మాపః ప్రవిశంతి యద్వత్ ।
తద్వ త్కామాయం ప్రవిశంతి సర్వే
స శాంతి మాప్నోతి న కామకామీ॥ ౭౦

టీక :—

ఆపూర్యమాణం = ఉదకముచే సంపూర్ణముగా నింపబడిన,
సముద్రం = సముద్రమును,
ఆపః = నలువైపులనుండియును వచ్చిపడుచున్న నదీజలములు,
అచలప్రతిష్ఠం = (చెలియలికట్టదాటకుండ) కలత పెట్టకయే,
యద్వత్ = ఏలాగున,

ప్రవిశన్తి = ప్రవేశించుచున్నవో,
తద్వత్ = అట్లే,
యం = ఎవనిని,
సర్వే కామాః = సమస్త సాంసారిక భోగములు,
ప్రవిశన్తి = వచ్చియును,
అచలప్రతిష్ఠం = కలతపెట్టవో,
సః = అట్టి స్థితప్రజ్ఞుడు,
శాన్తిం = శాంతిని,
ఆప్నోతి = పొందును,
కామకామీ = విషయాసక్తుడు,
న = పొందడు.

తా. నలువైపులనుండియును వచ్చిపడుచున్న నదీజలములు సముద్రము నెట్లు కలతపెట్టకయే ప్రవేశించునో, అట్లే ఎవనిని సాంసారిక భోగములు వచ్చియును కలతపెట్టలేవో, ఆ మానవుడు పరమశాంతిని పొందుచున్నాడు. విషయాసక్తునకు శాంతి లభించదు.

అమృతవాహిని :—

పరమాత్మానుభవామృతసాగరములో నిత్యము నిరంతరము ఈదులాడుచుండు స్థితప్రజ్ఞుని సముద్రముతో పోల్చి చెప్పుచున్నాడు.

సముద్రము ఆపూర్యమాణము. అగాధమైన అనంతమైన జలములతో పరిపూర్ణమై ఉండును. దానికి ఇతర జలము

యొక్క ఆవశ్యకము లేదు. కనుక సముద్రము అచలముగా ఉండును. అనగా ఎన్నెన్ని నదులద్వారా ఎంతెంత అగాధమైన అనంతమైన జలము వచ్చిపడుచున్నను సముద్రము తనస్థితినుండి మార్పుచెందదు. పొంగుట క్రుంగుట జరుగదు. హద్దుమీరదు. అటులనే పరమాత్మానుభవముగల మహాత్ముడును అనంతమైన బ్రహ్మానందముతో పరిపూర్ణుడుగ నుండును. అతనికి ఈ ప్రాపంచిక సుఖభోగములతో ఈషణ్మాత్రమైనను ఆవశ్యకము లేదు. కొరతలేదుగదా! ఇంక ఆవశ్యకము ఏముండును? అంతఃకరణములో సకలమైన కోరికలును వాసనలతోకూడ నశించిపోయినవి. అయితే ప్రారబ్ధకర్మవశమున అనేక ప్రాపంచిక భోగములు రావచ్చును. అనేకనష్టములు, దుఃఖములు రావచ్చును. ప్రాపంచిక పదార్థములతోగాని, వ్యక్తులతోగాని సంయోగ వియోగములు కలుగవచ్చును. అవి అతని అంతఃకరణములో ఏమియును కలతను చెందించలేవు. పొంగుటగాని క్రుంగుటగాని జరుగదు. ఆ భోగములు వచ్చుటచేతను పోవుటచేతనుగాని, పదార్థములయొక్క, వ్యక్తుల యొక్క సంయోగ వియోగములచేతగాని, కీర్త్యపకీర్తుల చేతగాని, స్తుతినిందలచేతగాని, హర్షశోకములు, రాగద్వేషములు, కామక్రోధములు, లోభమోహములు, భయము మొదలగు వికారములు ఆవగింజంతకూడ అతని అంతఃకరణములో కలుగవు. అచలుడై యుండును. తన మర్యాద - హద్దు - నుండి చలించడు.

మదించి ఒడలు తెలియక సంచరించు గంధసింధురము మందగమనముతో పోవుచుండగా దానిమీద నాలుగు పన్నీరు చినుకులు పడినను, నాలుగు పేడనీటిచినుకులు పడినను దానికి తెలియునా? పొంగుట, క్రుంగుట ఉండునా? ప్రక్కను ఎవరైనను 'గంధసింధురమునకు జై' అని నినాదములు చేయుచున్నను, వెనుక కుక్కలు మొరుగుచున్నను, పొంగుటయు, క్రుంగుటయు నుండునా?

అట్లే, అంబుజోదర దివ్యపాదారవింద చింతనామృత పాన విశేషమత్తచిత్తులను ప్రాపంచిక విషయములను గురించియు, వాటి రాకపోకలను గురించియు చిత్తములో స్పృహ ఉండునా? కనుక అతనికి మాత్రమే యథార్థమైన పరమశాంతి మాక్కై ఉండును. 'న కామకామీ' అనగా విషయాసక్తునకు అట్టి శాంతి లభించదు' అని గట్టిగా చెప్ప బడినది. విషయాసక్తత చిత్తములో విక్షేపమును అపార ముగ కలుగజేయును. అట్టివానికి బుద్ధి స్థిరముగ ఉండదుకదా! ఇక శాంతికి అవకాశము ఎట్లు ఉండును? అతనికి శాంతి ఎండమావులలోని నీరు.

శ్లో॥ విహాయ కామాన్య స్సర్వాన్
పుమాంశ్చరతి నిస్స్పృహః।
నిర్మమో నిరహంకార
స్స శాన్తి మధిగచ్ఛతి॥ ౭౧

ప వి :—విహాయ, కామాన్, యః, సర్వాన్, పుమాన్, చరతి, నిస్స్పృహః, నిర్మమః, నిరహంకారః, సః, శాంతిం, అధిగచ్ఛతి.

టీక :—

యః పుమాన్ = ఏపురుషుడు,
సర్వాన్ కామాన్ = సమస్తమైన కామములను (కోరికలను)
విహాయ = విడిచి,
నిస్స్పృహః = ఎంతమాత్రమును వాటియందభిలాష లేక,
నిరహంకారః = అహంకారములేక,
నిర్మమః = మమకారములేక,
చరతి = ప్రవర్తించుచున్నాడో,
సః = వాడు,
శాన్తిం = శాంతిని,
అధిగచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా. ఏపురుషుడు సమస్తమైన కామములను విడిచిపెట్టి, వాటియందభిలాష ఎంతమాత్రమునులేక, అహంకారమమకారములు లేనివాడై ప్రవర్తించుచున్నాడో ఆ పురుషుడు పరమశాంతిని పొందుచున్నాడు.

అమృతవాహిని :—

అట్టి స్థితప్రజ్ఞత్వము, నిర్వికారస్థితి, నిరతిశయ బ్రహ్మానందానుభవము ఇహలోక పరలోక సంబంధమైన సమస్త

భోగములందును అన్నిరకములైన కోరికలును పూర్తిగ నశించినగాని కలుగదు. ఏ భోగవిషయమునను ఎంత మాత్రమును కోరిక ఉండరాదు. అంతఃకరణము అన్ని విధ ముల కామనారహితము కావలయును. అహంకారము పనికి రాదు. ఈదేహమే తాననుకొని, ఈ దేహముకంటె వేరుగా దీనిలో ఏమియు లేదని, దేహమునకు కలిగిన సుఖదుఃఖము లను జూచి తాను సుఖిని దుఃఖిని అనుకొనుచు ఉండుటయే అహంకారము. మహాత్ములకు అహంకారము ఎంతమాత్ర మును ఉండదు. మమకారము విషముకంటె ప్రమాదమైనది. మనోబుద్ధీంద్రియములతో కూడిన దేహము 'నాది' అని అభిమానించుటయు, దానితో సంబంధించిన భార్య, పిల్లలు, సోదరులు, బంధువులు, ఇల్లు, వాకిలి, ధనము, ఐశ్వర్యము, పశువులు - మొదలగువాటియందును, తనవలన చేయబడిన కర్మలయందును, కర్మలఫలములయందును, కలుగు మమత్వము మమకారము అనబడును. మహాత్ములకు మమకారము ఎంతమాత్రమును ఉండదు.

సుఖమే రానిమ్ము, దుఃఖమే రానిమ్ము, లాభమే కలుగ నిమ్ము, నష్టమే కలుగనిమ్ము, జయమే లభించనిమ్ము, అప జయమే లభించనిమ్ము, నిందాస్తుతులు, కీర్త్యపకీర్తులు మొద లైనవి ప్రారబ్ధకర్మరీత్యా ఏది లభించినను వానియందు 'అయ్యో, ఇది లభించినది, ఇది లభించలేదు' అను భావన

ఎంతమాత్రమును లేకుండుటయే నిస్పృహా అనబడును. ఈ నిస్పృహా అన్నికోరికలు, అహంకారము, మమకారము పూర్తిగ పోయినగాని లభించదు. కనుక మహాత్ములు మాత్రమే నిస్పృహులుగ ఉండగలరు. ఇట్టివారికి పరమ శాంతి కరతలామలకము. ఇట్టి స్థితప్రజ్ఞుడు లోకములో సంచరించుచున్నను, వానిచేత ఎన్నికర్మలు చేయబడుచున్నను, వాని బ్రహ్మానందానుభవమునకు ఏ కొరతయును లేదు; ఉండదు.

శ్లో॥ ఏషా బ్రాహ్మీ స్థితిః పార్థ !
నైనాం ప్రాప్య విముహ్యతి ।
స్థిత్వాఽస్యా మన్తకాలేఽపి
బ్రహ్మ నిర్వాణ మృచ్ఛతి ॥ ౭౨

ప. వి :—ఏషా, బ్రాహ్మీ, స్థితిః, పార్థ, న, ఏనాం, ప్రాప్య, విముహ్యతి, స్థిత్వా, అస్యాం, అంతకాలే, అపి, బ్రహ్మనిర్వాణం, ఋచ్ఛతి.

టీక :—

పార్థ ! = ఓ అర్జునా !
ఏషా = ఇదియే,
బ్రాహ్మీ స్థితిః = పరబ్రహ్మానుభవస్థితి,

ఏషాం = దీనిని,
ప్రాప్య = పొందిన (వాడు),
న విముహ్యతి = మోహమును పొందడు,
అన్తకాలేఽపి = మరణసమయమందైనను,
అస్యాం = ఈ పరబ్రహ్మానుభవస్థితి కలిగిన,
బ్రహ్మనిర్వాణం = శాశ్వతానందస్వరూపుడైన పరమాత్మను,
ఋచ్ఛతి = పొందుచున్నాడు.

తా. ఓ అర్జునా ! ఇదియే బ్రాహ్మీస్థితి. దీనిని పొందినవాడు ఎన్నడును మోహమును పొందడు. అంత్యకాలమునం దీస్థితి కలిగినను ఆత్యంతిక సుఖస్వరూపమైన పరబ్రహ్మను పొందుచున్నాడు.

అ మృ త వా హి ని :—

ఈ అధ్యాయములో ఏబదిఅయిదవ శ్లోకము దగ్గర నుండి ఇంతవరకును చెప్పబడిన స్థితప్రజ్ఞునియొక్క స్థితి 'బ్రాహ్మీస్థితి' అని చెప్పబడినది. ఈ స్థితిని పొందినవాడు ఎన్నడును మోహమును పొందడు.

బ్రహ్మమనగానేమి? పరమాత్మ, ఈశ్వరుడు అనగా నేమి ? సంసారమేమి ? మాయ ఏమి ? వీటిలో వీటికి పరస్పర సంబంధమేమి ? నే నెవరిని ? ఎక్కడనుండి వచ్చితిని ? ఎందుకొరకు వచ్చితిని ? నా కర్తవ్యమేమి ?

నేనిప్పు డేమి చేయుచున్నాను? మొదలగు విషయములగూర్చి యథార్థజ్ఞానము లేకపోవుటయే మోహమనబడును. ఈ మోహము జీవునకు అనాదికాలమునుండియు పట్టుకొని యున్నది. దానివలన ఈ జీవుడు ఈ సంసారసముద్రములోబడి అల్లాడుచున్నాడు. ఈ సంసారసముద్రమున అల్లాడుటపోయి శాశ్వతబ్రహ్మానందస్వరూపుడైన - సకలకల్యాణగుణ మహోదధియైన - అప్రాకృత దివ్యమంగళ స్వరూపుడైన - నిరతిశయ సౌందర్యసింధువైన - దయామయుడైన పర మాత్మను అనుభవించవలయునన్నచో ఈ స్థితి రావలయును. కాని అహంకారము, మమకారము, ఆసక్తి, కోరికలు పూర్తిగ నశించిన మానవుడే ఈ స్థితికి అధికారి. ఈ స్థితి జీవితకాలములోనే లభించిన మహాత్మునిసంగతి చెప్పవలసిన దేమున్నది! అతడు బ్రహ్మానంద స్వరూపుడైన జీవన్ముక్తుడే. కాని మానవునకు సాధనచేయుచు రాగా, మరణకాలమున చివర క్షణములో ఈ స్థితి కలిగినను, బ్రహ్మానందానుభవము కలుగుచున్నది. ఇక జన్మలు కలుగవు.

"నచ పునరావర్తతే" (భా. ౮-౧౫-౧)

"తేషాం న పునరావర్తతే" (బృ. ౬-౨-౧౫) అని శ్రుతులు చెప్పినట్లు,

"అనావృత్తి శ్శబ్దాత్" అని బ్రహ్మసూత్రములో చెప్పినట్లు,

"మా ముపేత్య తు కౌన్తేయ పునర్జన్మ న విద్యతే"
అని గీతలో చెప్పినట్లు ఇక అతనికి సంసారము లేదు.

ఓం తత్సత్

ఇతి శ్రీమద్భగవద్గీతాసు ఉపనిషత్సు
బ్రహ్మవిద్యాయాం యోగశాస్త్రే
శ్రీకృష్ణార్జున సంవాదే సాంఖ్య
యోగోనామ ద్వితీయోఽధ్యాయః.

ఇతి శ్రీమత్పరమహంస పరివ్రాజకాచార్యాణాం
యదుగిరి యతిరాజ సంపత్కుమార మునీంద్రాణాం
శిష్యేన సీతారామయతినావిరచితే
అమృతవాహినీ నామక శ్రీగీతాభాష్యే
ద్వితీయోఽధ్యాయః.